

**TANULMÁNYOK ÉS BESZÉDEK
A SZOCIOLÓGIA ÉS BÜNTETŐJOG
KÖRÉBŐL**

1922-1927

ÍRTA:

Dr ANGYAL PÁL

EGYETEMI PROFESSZOR, A M. TUD. AKADÉMIA TAGJA

BUDAPEST, 1927

Előszó

Több oldalról felhangzott kívánságnak tettem eleget, midőn az elmúlt öt év során írt kisebb tanulmányaimat s különböző alkalmakkor tartott beszédeimet összegyűjtve sajtó alá rendeztem. Harminckilenc dolgozatom kerül ily módon újból az olvasó közönség elé, mely – ha oly okulás-sal fogja azokat olvasni, mint amily meggyőződéssel írtam azok mindenikét – úgy érzem: csalódás nélkül teszi le e könyvet.

Tanulmányaim nagyobb száma (összesen huszonöt) a szociológia körébe tartozik. Ezekben tudományos megalapozását kívánom adni azoknak a vezérlő gondolatoknak, amelyek – szilárd meggyőződésem szerint – a társadalom megújrodása s különösen hazánk újjáépítése körül mindnyájunkat terhelő munkában irányítóul szolgálhatnak.

Hét további dolgozatom büntetőjogi kérdésekkel foglalkozik. Közülök néhány gátat vetett oly törvényhozási kísérletnek, mely csak veszedelmet jelentett volna a nyugodt társadalmi életre.

Az utolsó hét tanulmány megemlékezés, elismerés és buzdítás.

Szeretettel ajánlom e kis kötetet derék egyetemi hallgatóimnak, kik mindenkoron nagy örömet szereztek nekem, mert állandóan tapasztaltam, hogy előadásaimat, melyek az itt letett eszmék hordozói, nemcsak átértik, de át is érzik.

Balatonszemes, 1927. évi május hó 23-án.

Angyal Pál.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Szociológia.

Mélyítsük ki állami életünket	3-6	A huszadik század körképe	125-134
A háború szociál-etikai hatása	7-9	II. Büntetőjog.	
Tanuljunk a természettől	9-12	A „rendtörvény”-javaslat	137-139
Amerikanizmus	12-14	Válasz a belügyminiszternek	139-145
Társadalom és egyén	14-17	Viszonzás a belügyminiszternek	146-149
A forradalom szociológiája	18-23	Tanulságok a legmodernebb büntetőtörvénykönyv-javaslatból	149-152
Feminizmus Perzsiában	23-27	Epilógus a király-per törléséhez	152-155
A kommunizmus tévedései	27-30	Nyilatkozat a Rupert ügyben	155-157
A háború értékelméletéhez	30-34	A pénzhamisítás a büntetőjog világában	158-163
Haladásunk irányvonalai	35-37	III. Egyéb értekezések és beszédek.	
Szociális világnézetek	37-41	Epilógus a Széchenyi-beszédhez	167-169
A jogfolytonosság	41-43	A párbaj és a közvélemény	169-172
A falu szociológiája	43-47	Könyves Kálmán	172-173
Szociológiai műveltséget!	48-52	A 24 éves herceg Esterházy Pál	174-175
A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig	52-56	Beszéd a „Nemzeti összetartás Köre”-nek avató ünnepén	175-177
A bolsevizmus végzete és kárhozata	56-60	Hírvevő jogászok kézirat-kiállítása	177-180
A társadalom rákfenéje	60-65	A katolikus főiskolai diákság kulturális és szociális feladatai	180-189
Szociális látókör	65-69		
A tekintély szükségessége	70-74		
Nemzetegység és jogfolytonosság	74-82		
Lélek-szocializáció	83-92		
A társadalom lényege	92-101		
A nyugateurópai kultúra értéke			
Az arisztokrácia szociális jelentősége	112-124		

TÁRGYMUTATÓ.

- Alávetési készség 72,
153
Alkotmány-forradalom 19
Alkotó lelki világa 17
Amerikánizmus 12
Anarchizmus 54
Antiszemitizmus 13
Anyaság 16
Arisztokrácia 112, 123
Állami élet kimélyítése 3
Állat 89, 104, 114
- Barátság 16
Becsületszék 172
Bevándorlás 13
Biológiai elmélet 32, 61, 67, 101
Bírói tárgyalások rendje 156
Bolszevizmus 56, 60
Büntetés 188
- Civilizáció 102
Család 28, 62, 66, 89, 184
Csoportönzés 130, 186
- Darvinizmus 38
- Egoizmus 8, 91, 128, 131, 186
Egyenlőség 28, 59
Egyén és társadalom 11, 14
Egymásra utaltság 10, 17, 86, 185
Egység 76, 82
Együtműködés 5, 10, 11, 17, 88,
91, 184
Ellenforradalom 23
Ember változatlanlansága 35, 114
- Erkölc 37
Erkölcsei züllés 68
Erőmegettakarítás törvénye 5
Esterházy Pál 174
- Falu szociológiája 43
Faluszövetség 43
Fátyol intézménye 25, 26
Fejlődés 35, 115
Feminizmus 23, 26
Forradalmak osztályozása 19
Forradalmi jogalkotás 78, 153
Forradalmi ragály 22
Forradalom és véletlen 22
Forradalom fogalma 18
Forradalom igazolása 78
Forradalom következményei 80
Forradalom okai 78
Forradalom szociológiája 18, 80
Gazdasági forradalom 21
Gazdálkodás 111
- Háború értékelmélete 30
Háború és kriminalitás 34
Háború szociál-etikai hatása 7,67
Hagyomány 62, 81, 116, 175
Haladás irányvonalai 35, 88, 115,
122
Harc 11, 30, 32, 33, 85, 106, 183
Házasság 62, 66
Hedonizmus 36
- Illegitim jogszabály 42
Imperializmus 130
Individualizmus 14, 15, 16, 110, 185
Internálás 144
- Jogfolytonosság 41, 74, 81, 82, 176
Jogmegszakítottság 41
Jogteljesség 42, 153
- Kapitalizmus 111
Katonaforradalom 21

Kereszténység 128, 134, 189
Kézirat-kiállítás 177
K irály kérdés 5, 152
Királyper 152
Kiválasztás társadalmi mecha-
nizmusa 49
Kiválogatódás 30, 33
Kizsákmányolás 128, 186
Kodiikáció 137, 146
Kollektív lélek 95, 96, 100
Kommunizmus 29, 54, 59, 83
Kommunizmus tévedései 27
Kozmopolitizmus 29
Kölcsönös befolyásolás 99
Kölcsönösség törvénye 10, 88, 185
Könyves Kálmán 172
Közvélemény-büntetés 170
Kritika destruktív jellege 111
Kultúra 62, 68, 102, 103, 106, 107, 125,
134
Kultúra értéke 105
Kultúra fejlődése 36, 108, 115, 123

Látás fogalma 180
Legitim jogszabály 42
Lelki hatás 96, 97
Lélekszocializáció 83
Létért való küzdelem 30, 106
Liberalizmus 16, 129, 185

Magántulajdon 27, 66, 83
Mechanisztikus elmélet 3, 35, 61,
101, 183
Megbocsátás 187
Meglátás fogalma 181, 182
Megnézés fogalma 181
Mellékfoglalkozás 6
Modern filozófia 133
Monroe-elv 12
Munkakörök elosztása 4
Művészet 132

Nacionalizmus 12
Négerkérdés 13
Nemzetegység 74
Nemzeti jellemvonások 29, 117,
Nemzeti forradalom 20
Nemzeti összetartás 5, 175
Nézés fogalma 180
Nőközösség 28

VII

Olasz büntetőtörvénykönyv javas-
lat 149
Optimizmus 39, 40
Osztályharc 111, 131

Parlamenti forradalom 21
Párbaj 169
Pesszimizmus 39, 40, 66
Pénzhamisítás 158
Pogányság 68, 125, 129, 134
Poligámia 25
Presztízs jelentősége 121, 170
Promiszkuitás 28

Rátermettség 4
Rend 10, 79

Rendtörvényjavaslat 137, 139, 146,
151
Rupert-ügy 155

Szabadszerelem 29
Szerelem 16
Szeretet 188
Szépirodalom 131
Szimbiózis 10, 11
Szinergia 10, 11
Szociális átöröklés 117
Szociális determinizmus 61
Szociális egység 76, 77
Szociális eszmék 53
Szociális eszmék fejlődése 52
Szociális érzék 87
Szociális forradalom 20
Szociális gazdálkodás 69
Szociális intelligencia 186
Szociális látókör 65, 69
Szociális meglátások 182
Szociális megmerevedés 78
Szociális probléma 48, 55, 58, 65, 68
Szociális szenvedély 187
Szociális világnézetek 37
Szocializáció 83, 84
Szocializmus 53
Szociológia 49, 51, 70, 94
Szociológia haszna 92, 93
Szociológiai intervallum 8
Szociológiai műveltség 48
Szolidaritás 17
Szükségjog 43, 142, 143

VIII

- Tánc 133
Társadalmak hanyatlása 14, 66
Társadalmi értékelés 169, 170
Társadalmi lélek 95, 96, 100
Társadalmi szabályok 171
Társadalom fogalma 94
Társadalom jellege 92, 95, 98, 184
Társadalom rétegezettsége 72
Tekintély 70, 177
Teleologizmus 35
Tevékeny felebaráti szeretet 88,
184, 187, 188
Tömegforradalom 21
Történelmi egység 77, 99
Történelmi materializmus 61, 67,
85, 101
Tudomány 111, 134
Türelmesség 188
Uniformizálás 174
Univorzalizmus 15, 16, 17
Uralkodó elleni forradalom 19
Utánzás 116, 118, 119
Utilitarizmus 36
Übermensch 35, 133
Vallás 63
Valláserkölcsi nevelés 92
Vallási forradalom 20
Világnézet 38
Világpolgárság 29
We-feeliug 86, 91, 185
Wir-Bewusstse in 86
Zene 132
Zsenialitás 182

I.

SZOCIOLÓGIA

Mélyítsük ki állami életünket!

Nemzeti Újság, 1923. jan. 25.

A nemzetek életében rendkívül nagyfontosságú követelmény, hogy az erőtényezők megfelelő személyesítéssel keressék, minél nagyobb összhangban s minél kevesebb energia elfecsérése mellett töltsék be hivatásukat. Anélkül, hogy az államot merő gépezetnek minősítő mechanisztikus felfogáshoz akarnánk csatlakozni, a Hobbes-tól eredő s főleg Rousseau által továbbfejlesztett elméletből a fent említett tételeket, mint tanulságokat mindenesetre értékesíthetjük. Nem fér ugyanis kétség ahhoz, hogy bármely gép annál jobban felel meg feladatának, minél megfelelőbb anyagból készülnek annak egyes alkotórészei, minél harmonikusabb ezeknek egymásba kapcsolódása s minél csekélyebb mennyiségű az az erő, mely akár az energia-felvételnél, akár annak továbbításánál, akár végül a célzott munkaeredménybe történő átmenetelnél veszendőbe megy.

Az állam is nyilván csak abban az esetben fogja kiállhatni a versenyt társaival s csak akkor lesz abban a helyzetben, hogy az őt betöltő nemzetet a kultúra fejlődés-vonalán mind magasabbra emelje s gazdaságilag megerősítse, ha a törvényhozás, kormányzás, közigazgatás, bíráskodás s általában a közügyek intézése terén a leghivatottabbak szorgoskodnak – ha ezek a szervek, illetve ezeknek munkássága kellően kiegészíti egymást -, végül ha az egyes tevékenységekre odaálítottak munkaerejét a lehető legteljesebb mértékben kihasználják.

Lássuk e tételeket külön-külön, figyelemmel főleg hazánk mai eléggé szomorú állapotára s egyúttal azzal a határozott célzattal, hogy azoknak illetékes helyen való

megszívlelésre ajánlásával e sorok hozzájáruljanak a pusztulás örvényébe sodródott magyar nemzet megmentéséhez. Első tételünket legplasztikusabban *Austen Henry Layard* angol államférfiúnak az angol alsóház 1855 január 15-iki ülésében tett az az immár közhellyé vált mondása domborítja ki, mely erőteljesen hangsúlyozza, hogy: „The right man in the right place.” A munkakörök elosztásánál oda kell törekedni, hogy a *rátermettség* legyen az irányadó princípium. Áll ez úgy a miniszterekre és pedig nemcsak aktíve, hanem passzíve is, mint mindennemű, még a legegyszerűbb munkát végző hatósági szervre. *Faguet*, a nagyhírű francia szociológus panaszolja fel „Le culte de l'incompétence” című 17 kiadást ért könyvében, hogy „nagy ritkaság, miszerint a miniszterség olyan embernek adassék, aki arra hivatott, hogy a közoktatásügyi miniszterséget rendszerint ügyvédnek, a kereskedelmi miniszterséget írónak, a hadügyminiszterséget orvosnak adják” – s kérdem, vájjon e tekintetben jobb-e a helyzetünk a franciáknál! A béke normális éveiben még megengedhettük magunknak az ilyenű fényűzést; de ma, mikor hajónk sülyedőben van, nem kell-e elsősorban a kormányzati ágak vezetőiül olyanokat állítani a kerék mellé, kik minden tekintetben rátermettek felelősségterhes hivatásukra s nemcsak akkor tanulják meg – ha megtanulják – mesterségüket, amikor beleülnek a bársonyszékbe. És ha valahol: a culpa in eligendo itt bosszulja meg magát legjobban. Úgy emlékezem, *Aristotelestől* ered az a mondás, hogy nem szabad megengedni ugyanannak az egyénnek, hogy sarut is készítsen és flótán is játszó. Sohasem volt ideálom a cipőfoltzó bíró (sajnos, az utóbbi években a kényszer vitte rá), de még kevésbé a bíraskodó cipész. Hogy a hozzáértés, sokszor az elemi ismeretek hiánya, mily beláthatatlan zavarokat idézhet elő egy állam kormányzatában, arra hazánk történelmének lapjairól nem egy példát idézhetnék – akár a közelmúlt időkből is. Valahogy úgy látom, hogy az utóbbi években nagyon megromlott nálunk a kiválasztás társadalmi mechanizmusa, melynek *Ammon Ottó* német társadalomtudós szerint az a feladata, hogy minden egyént arra a helyre állítson, amelyet legjobban tud betölteni. Kezdjük meg e kiválasztó mechanizmus megjavítását, mert különben társadalmunk

hanyaglása, sőt pusztulása feltartóztatatlanul bekövetkezik.

Második tétel az összhangzó együttműködést hangsúlyozza. Nem tudjuk, avagy nem akarjuk-e egymást még ezekben a legnehezebb időkben sem megérteni s magunkat kölcsönösen fékezve, a haza megmentésére centralizálni minden erőnket, eldönteni nem tudom. Annyi bizonyos, hogy ha valamikor, most az utolsó órában rá kell eszmélnünk arra az igazságra, amit a nagy Széchenyink egyik hírlapi cikkében hangsúlyozott, hogy „végre meg kell szüntetni a magyarnak eddigelé úgyszólván meg nem szűnő „macska és kutya” közt-féle irigykedő, agyarkodó viszonyát és azon különös „szeszt” vagy minék is nevezük, mely szerint mindegyik kolompos: vezér vagy egyedül saját erejére támaszkodó pártkalandor akar lenni s ehhez képest nincs is a világnak tán oly legkisebb féket, rendszert nem tűrő s ekkép oly kevésbé egy soron álló, összetartó s ennélfogva természetesen aránylag ahhoz, ami lehetne, oly gyenge, oly magán segíteni nem tudó népe, mint a magyar”. Nem tudunk megegyezni a királykérdésben, holott bizonyos, hogy az ország népének legalább 90 százaléka csak a jogfolytonosság jegyében való megoldást óhajtja, – nincs összhang atekintetben, hogy külpolitikánkban merre felé orientálódjunk, pedig életünk iránya itt is csak egyféle mutat – széthúzás honol véreink sorában a gazdasági s kulturális alapvető kérdésekben -, de miért folytassam; kiki százsámra idézhet fel emlékekben szomorú példákat. Nyújtsunk egymásnak végre békejobbot s kapcsolódjunk egy *nemzeti összetartásba*, melynek vezérlőcsillaga a betlehemi jászol felett ragyog.

Harmadik tétel, melyet *Ward* amerikai szociológus nyomán az erőmegtakarítás törvényének (the law of parsimony) vagy inkább az erőkihasználás törvényének nevezhetnék, arra utal, hogy az egyes hivatásokra beállított megfelelő s minden egyéb erőtenyezővel a lehető legnagyobb összhangzásban s összetartásban működő energiát használjunk ki a munkateljesítés szélső határáig, de természetesen gondoskodva arról, hogy az energia-alanyának ne csak létminimuma, hanem standard-ja is biztosítva legyen. Ez közönséges nyelven annyit jelent, hogy minden akár koránál, akár feleslegességénél, akár arravalósá-

gának fogyatékoságánál fogva – nélkülözhető egyén elbocsátásával, de ha rátermettsége megvan s megélhetése szempontjából szükséges, megfelelő pozícióban leendő elhelyezésével az egyes orgánumok keretén belül csak annyi és olyan egyén munkásságát vegyük igénybe, amennyire és amilyenre feltétlenül szükség van, de ezeknek munkaerejét használjuk ki teljesen s egyben biztosítsunk részükre az anyagiakban annyit, hogy ne legyenek kénytelenek a hiányt mellékmunkálatokkal, amelyekre manapság az időt az államtól vonják el, pótolni. Ez idő szerint a miniszteri hivatalnokok nagyrésze a nap bizonyos részében más munkát végez, a tanár azon a körön kívül, hová szakmája vagy eredeti hivatása köti, még néhány helyen előad, a bírák szerencsésebbjei örülnek, ha valamilyen jól jövedelmező választott bíróságba juthatnak, a pénzügyigazgatás tisztviselői keresik s nem ritkán meg is találják a módját annak, hogy az adózó polgároknak tanácsal szolgálva, megengedett vagy legalább is elnézett mellékkeresetre tegyenek szert. Jól tudom, hogy mindez nem ütközik a jogszabályba – jól tudóin, hogy mindezekre a „mellékesekre” az egyeseknek szükségük van s még mindig jobb, ha így s nem balkán-módra igyekeznek a hiányzó anyagi eszközöket előteremteni -, de ne feledjük, hogy ez az immár rendszerré váló szokás az állami gépezet helyes működésének nézőszögéből végzetes és kárhozatos. Végzetes, mert hovatovább arra vezet, hogy a közfunkcionárius főfoglalkozását mellékesnek tekinti s azt akaratlanul is mindjobban elhanyagolja -, kárhozatos, mert meggyengíti a kötelességérzést s megássa sírját a lelkiismeretes munkateljesítésnek. Jusson eszünkbe Cicero-nak az az örökbecsű figyelmeztetése, hogy a kötelesség teljesítésében áll az élet összes tisztessége, elmulasztásában összes gyalázata.

Ha komolyan életre akarunk kelni, úgy üzzük el mindenünnen a kontárokot, tartsunk össze legalább a vezetőkérdésekben s takarítsuk meg, de használjuk ki erőnket s akkor Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönthetni!

A háború szociál-etikai hatása

Nemzeti Újság, 1923 marc. 9.

Nincs háború, mely nyom nélkül tűnnék el a világtörténelem színpadjáról. Minden háború legalább is erős társadalmi megrázkódtatással jár, mindig értékeket pusztít s legtöbbször távoljövőbe nyúló utóhatások folyamatát indítja meg. Az alig pár éve lezajlott nagy világégés, melynek füstje még ma is szorongatja torkunkat s állandóan könnyeket sajtol ki szemünkből, nyilván nem statuál kivételt az imént említett megállapítások alól s így nem csodálható, ha annak az erkölcsi, gazdasági, kulturális s általában a társadalmi életre való hatása tekintetében különböző nézetek s többé-kevésbé tudományos alapon is nyugvó jövőbelátások vernek gyökeret az Európában élő mai nemzedék legközelebbi sorsa iránt érdeklődők lelkében.

Némelyek a történelem nyújtotta adalékokra építik jóslásukat s annál fogva, mert a háborúk ezideig úgyszólván kivétel nélkül az erkölcsök eldurvulását s a kultúra hanyatlását vagy legalább is fejlődési ütemének lassúbbodását vonták maguk után, odakövetkeztetnek, hogy a világháborút is hasonló reakció: erkölcsi romlás és kulturális visszasüllyedés fogja nyomon követni. Mások épp ellenkezőleg – a mai időknek bármennyire aggasztó jelenségeit átmenetieknek minősítve – azt a törvényt, mely szerint a természet világában minden pusztulást fokozott életrekeltés vált fel, általánosítják és illetőleg a társadalom világára is átvive, erős optimizmussal ama meggyőződésüknek adnak kifejezést, hogy bizonyos idő múltán nem remélt s szinte elképzelhetetlen fellendülés fog reánk virradni minden irányban. Végre többen tudni vélik, hogy az elmúlt háború csak előjátéka további háborúknak, melyek követni fogják egymást mindaddig, míg az európai kultúra tönkre nem megy, mikor is más népek, így a japánok, Braziliának, Kanadának, Argentiniának, az Északamerikai Egyesült-Államoknak népei fogják az elpusztult Európa területén az új erkölcs, új kultúra, új társadalmi élet magjait elvetni. Ez utóbbi nézet hívei a római birodalom bukását megelőző és követő időkből me-

rítik argumentumaikat s egy olyan újabb 1500 éves „szociológiai intervallum” küszöbén látják Európát, mint aminőre érkezett Kr. u. 476-ban, amikor új népek új vezetőikkel vették kézbe s szőtték tovább az erkölcsi, kulturális és társadalmi fejlődés fonalát (v. ö. *Müller-Lyer*, *Die Zähmung der Nornen*; München, 1918. Vorwort).

A szociológia tudománya, mely még alig nőtt ki bölcsőjéből, ez idő szerint nincs abban a helyzetben, hogy állást foglalhatna e nagy kérdésben. De nem is feladata, hogy jóslásokba bocsátkozzék. Hivatása körébe csak annak a megállapítása tartozhatik, hogy egyáltalában a háború mily hatásokat vált ki különböző irányban. Az már a gyakorlati politikusok dolga, hogy az ily tudományos megállapításokhoz mily következtést fűznek.

Ezúttal a háborúnak egyik igen jelentős *szociál-etikai* hatására kívánom a figyelmet felhívni. E hatás – röviden szólva – abban nyilvánul meg, hogy az emberek mind nagyobb számánál úgyszólván kizárólagossá lesz az egyéni érdekek szolgálata s mindjobban háttérbe szorul a közösségi célok megvalósítására irányuló munkában való részvétel. Az egyeseket hovatovább durva önzés hatja át s az így mindinkább maguknak élő egyének a közügyek iránt csak akkor érdeklődnek s a nemzeti és általános emberi ideálokért csak akkor fejtenek ki tevékenységet, ha ebből közvetlen vagy közvetett hasznukat remélik.

Az egoizmusnak e kifejlődésére legnagyobbbrészt a háború alatt már meginduló s azt követőleg jó ideig még növekvő vagyoni eltolódások vezetnek. A konjunktúra, mely ezernyi változatban üti fel a fejét, az egyik oldalon az anyagi javak koncentrációját, tehát a nagy iramban végbemenő hirtelen meggazdagodást, a másikon vagyoni s kereseti lezűllést s ezzel kapcsolatban széles rétegeknek elszegényedését vonja maga után. Ott a munkaiszony terjed s a könnyen szerzett pénz a kicsapongás és korrupció melegágyát termékenyíti, – itt a megfeszített munka ellenére beálló nyomor felemészt minden energiát s mind közelebb juttat a kétségbeeséshez. A közügyek iránti érdeklődést ott a tunya életmód, itt az elkeseredés öli ki s ugyanez az élet-standard itt is, ott is mindinkább a magának-élés országútjára tereli az egyént. A hirtelenül keletkezett vagyon csak igényeket szül s elvonja a figyel-

met minden közkötelességtől, – az elvesztett gazdasági helyzet viszont állandóan a „boldog múlt” visszasírására hangol, mely kedélyállapot éppenséggel nem alkalmas arra, hogy a valamikor megvolt készséget a közösségi munkában való részvétel iránt ébrentartsa. Mindkét rétegben tehát szigorú szociológiai szabályossággal nőtön-nő az önzés s fokról-fokra csökken a közérdek szolgálatának hajlama.

A háborúnak e szociál-etikai hatása egyike a legveszedelmesebbeknek, mert ahol az önzés felburjánzik, ott krisztusi értelemben vett erkölcsi életről, igazi kulturális fejlődésről, megelégedettségről s boldogságról szó sem eshetik.

Tanuljunk a természettől

Nemzeti Úság, 1923 ápr. 12.

Széthúzó akarások és szerteágazó cselekvések jellemzik ma a világot. Európa államai – a legyőzöttek éppúgy, mint a győzők – sziklához vágódott tutajhoz hasonlítanak. Nincs közöttük – a sokféle antantkapcsolat ellenére – igazi akarás- és cselekvés-összhang. De vajjon lehet-e akkor, amikor az egyes államokon belül is megnemértés, állandó viszálykodás, sőt gyűlölet honol a lelkekben?

Amíg ki nem alakul bennünk újra az egymásrautaltság szükségességének érzése, míg – bár viták után, de végül mégis – nem lépünk az együttthaladás és egymástámogatás útjára, addig sem a magán, sem az állami, sem a nemzetközi viszonylatokban javulás, megújulás nem várható.

De vajjon igaz-e, hogy mi emberek egymásra vagyunk utalva? S nem az a típus-e az ideál, mely *Stirner*-nél a „Der Einzige”, *Nietzsche*-nél az „Übermensch” fogalmaiban éli ki magát?

Aki csak egy kissé is bepillant a világösszefüggésekbe s nem csukott szemmel jár a természet örökké bámulatraméltó birodalmában, az csakhamar ráeszmél a

Stirner- és Nietzsche-féle tanítások tarthatatlanságára s a második félidőben meggyőződik annak a világtörvénynek örökérvényéről, mely minden létezést és valóságot, következésképp az embert, családot, társadalmat s a nemzeteket is maga alá rendeli. E törvény *a kölcsönösség, az egymásrautaltság törvénye*, melynek uralma alatt majd együttélés (ú. n. szimbiózis; v. ö. *de Bary: Die Erscheinung der Symbiose*, 1879), majd együttműködés (ú. n. szinergia; v. ö. *L. Ward: Pure Sociology*, 1903; Synergy címszó alatt 171-184. 1.) fejlődik ki az egyes tagok között és pedig olyatén módon, hogy amennyiben az egyik tag részéről a másiknak irányában eddig tanúsított kölcsönösség megszűnik, rendszerint mindkettő, az utóbbi azonban előbb-utóbb feltétlenül elpusztul. Isteni bölcsesség nyilvánkozik meg ebben a törvényben, mely az erők működésének szintézise útján létrehozta a csillagrendszereket úgy, mint a kémiai összetételeket, – a biológiát érdeklő organizmusokat úgy, mint a pszichikus egységeket; s ugyanez a törvény érvényesül az emberek között kialakuló társadalmi képződményekben is.

Az alakulás az ellentétes erők harcával, összeütközésével indul meg; de mert semmiféle erő el nem vesztet és illetőleg semmiféle mozgás hatás nélkül nem végződhetik, következésképp csak átalakul és pedig előbb az ellentét s versengés enyhébb fázisaivá – utóbb egy modus vivendi, illetőleg kompromisszum formájává, végül kölcsönösséggé, együttéléssé, együttműködéssé.

Ily csodás kapcsolatot ismerünk fel az ásvány-, növény- és állatország között. A növény szerves anyagokat vesz fel, – ezeket szerves vegyületekké alakítja át s így energiát halmoz fel: az állatvilág részére, mely utóbbinak tagjai viszont a növényektől felvett szerve anyagokat a belélegzett oxigén segítségével szétbontják s az azokban lappangó energiákat felszabadítják s egyben szerves anyagot (szénsavat, nitrogénes bomlástermékeket) választanak ki. A növény lényegileg szintézis – az állat viszont analízis. A kettő egymást föltételezi s mindenik kapcsolatban van a szerves anyaggal.

Mily csodás rend és harmónia uralkodik a természetnek e sokféle jelenségében! És csak az ember – Istennek legnemesebb teremtménye – ne tudjon megfélni hasonló

rendeltetésű társa mellett?! Csak az ember éljen örökös viszályban, harcban, az ellentétek forgatagában!!

A szociológia – annak ellenére, hogy e nagyrahivatott tudomány még gyermekcipőkben jár – annyit már is bebizonyított, hogy az emberiség kulturális és gazdasági előrefejlődése: harcból, az ellentétek összecsapásából áll elő. Efezusi *Herakleitos* vallotta már, hogy *πόλεμος πατήρ πάντων* – a harc mindennek atyja és királya; de hozzátette, hogy az ellentétekből fejlődik a legszebb összhang. S e tétel a történet folyamán számtalanszor beigazolást nyert. Ép ezért az emberiség jövőjét tekintőleg nem szabad kétségbeesnünk... még a mai áldatlan viszonyok látára sem. Mindenesetre elég szomorú ránk nézve, hogy a mi nemzedékünknek csak a küzdelemből van része és elég sovány vigasz az az ígéret, amit a szociológus nyújt, hogy az utánunk következőkre nyugodt és boldog idők várnak, ám ne feledjük, hogy a kikelet időpontjának elérézése nem csekély mértékben *tőlünk is* függ. Mert míg a természetnek vigy kozmikus, mint fizikai – úgy kémiai, mint biológiai kialakulásai a szükségszerűség jellegével bíró törvények uralmának vannak alávetve, addig az, ami az egyén, valamint a társadalom és az állam kulturális és gazdasági szférájában történik, bár szintén nincs kr'leve bizonyos fizikai, kémiai és biológiai törvények alól, többkevesebb mértékben az egyéneken, illetőleg a társadalmat és államot tevő egyéneken is múlik. *Mi nemcsak passzív tárgyai, de aktív alanyai is vagyunk az egyéni és társadalmi életnek*, miért is módunkban áll alakítani, befolyásolni és mindenesetre siettetni a fejlődést.

A természettől ellesett s reánk is érvényes szimbiózis és szinergia törvényének átértése és átérzése, mihelyt meggyőződünk annak az emberiség szempontjából való üdvös voltáról, egyenest kötelességünkké teszi – saját jól felfogott érdekünkben is – az ahhoz való hozzáidomulást, tehát az ellentéteknek előbb kölcsönhatássá, majd együttműködéssé való átalakítását. Ám hogy e kötelességteljesítésre magunkat ráképesítsük, előbb a bennünk összeütköző gondolatokat, érzéseket s akaratokat kell egyensúlyba hoznunk. „Erst müssen wir im Einklang mit uns selbst sein, ehe wir Disharmonien, die von aussen auf uns zu dringen, wo nicht zu heben, doch wenigstens einiger-

massen auszugleichen sind” (*Goethe*). E harmónia viszont csak úgy jöhet létre lelki világunkban, ha az abszolútumok: az igaz, jó és szép létráján az isteni magasságok felé törekszünk.

Amerikanizmus

Új Nemzedék, 1924 júl. 23.

Különösen társadalomtudományi nézőszögből, de egyébként is fölöttébb érdekes jelenség, hogy míg a vén Európának egyes erősen indusztriálizálódott s ezeket hamis mentalitásukban utánzó államaiban az internacionalizmus akar mindenáron gyökeret verni, addig az *Északamerikai Egyesült-Államokban* – jóllehet ott az elmúlt félévszázad során az anyagi érdek magasan kiemelkedett egyéb érdekek fölé – az utolsó évtized *a mind öntudatosabb nacionalizmus zászlaja alá csoportosítja nemcsak a vezető elemeket, de az ő-samerikaiakból álló s a munkásosztályt is magában foglaló széles néprétegeket.*

Ez a nacionalizmus, melynek bevallott célja megalapítani az *amerikai nemzetet*: az ú. n. „American ideals” megvalósítására törekszik s nemcsak érzelmi alapokon nyugszik, hanem átértett értelmi jelenségeként bontakozik ki előttünk.

Míg az amerikai közvélemény a washingtoni elvek alai)ján az egész világgal, de különösen Európával szemben a „*splendid isolation*” álláspontjára helyezkedett s míg a *Monroe-elv* volt az uralkodó, addig az amerikai népnek nemzeti szempontból való öntudatra ébredéséről nem lehetett szó, amikor azonban különböző – többnyire nemzetközi jellegű – események hatása alatt mind erősebb lesz az a felfogás, hogy Amerika része a világnak, s amikor a világháborúba történt erélyes és hatásos beavatkozás kicsiholta az Újvilág népösszességének lelkületéből a nemzetalakítónak nevezett aspirációk szikráját: az amerikai nemzeti érzület fellobbant s egyelőre a beolvadásra alkalmatlannak mutakozó elemekkel szemben a legkülönbözőbb védelmi magaviseletre és intézkedésre hangol.

A beolvasztásra irányuló gondolat gyakorlatilag különben is csak az utolsó évtizedekben foglalkoztatja az Egyesült-Államok vezető elemeit. A múlt század közepéig a bevándorlók száma aránylag csekély s az abszorbeálást könnyűszerrel látta el az ősmériaiaknak viszonylagosan nagy száma. (*Hauser* párisi professzor közlése szerint 1821-től 1850-ig összesen két és fél millió külföldi vándorolt be, s 1821-ben 10 millió, 1853-ban 23 millió volt az Unió lakossága; a huszadik század első éveiben viszont a bevándorlók száma évenként meghaladta az egymilliót, amely tömeget, különösen amikor annak kvalitása alábbszállott: a százmillió államnak is nehéz megemésztie.) Ma az asszimilálás már nagy gondot okoz, mert igen sok „nem kívánatos elem” (néger, sárga, a pogrom elől menekülő orosz zsidó) keres még ma is boldogulást Amerika földjén, holott – mint a legtisztább szándékkal kísérletezett visszatért magyaroktól tudom – *ma Amerika – vagy onszerzcs szempontjából – már nem az, mint volt akár csak tíz évvel ezelőtt; ma oly erős ott a rohanás és tülekedés, hogy a gyengébbet feltétlenül eltiporják.*

Az amerikai patriotizmus érdekes tüneteiről számolnak be a megfigyelők. A *Lincoln-ünnep* idestova oly nacionalista jellegűvé válik, aminő pl. a franciák július 14-iki, vagy a mi március 15-iki nemzeti nagy napunk. A bostoniak kerülnek a közút, meg a földalattit, mert nem akarják kitenni magukat annak, hogy néger üljön melléjük. A déli államok némelyikében a színes elem csak külön kocsikban utazhatik. A *Harvard-egyetem*, kollégiumban lakó hallgatói érdekében 1923-ban rendeletet adott ki, amelynek értelmében a közös hálóteremben senki sem tartozik elfogadni oly ágyat, amelynek közvetlen szomszédságában néger vagy sárga tanulótársának ágya van elhelyezve. Massachuset államában a szabadelvű, de az „American ideals”-ért erősen lelkesülő amerikaiak pár hónappal ezelőtt óriási agitációt fejtettek ki s fejtettek ki ma is oly irányban, hogy az egyetemeken a zsidókat illetően hozassék be a numerus clausus.

Jellemző azonban, hogy az amerikai mentalitás mindazonáltal nem antiszemita. Az amerikai gondolat élesen különböztet az amerikanizálódott s az internacionális zsidó között s míg az előbbit minden tekintetben

egyenlő polgártársnak minősíti, addig az utóbbival szemben immár épp oly brutális fellépéssel igyekszik a nemzeti gondolatot menteni, illetve azt kiépíteni, mint aminőt a négerek ellen alkalmaz.

Társadalom és egyén

Nemzeti Újság, 1924 okt. 19.

A „The American Journal of Sociology” egyik utóbbi száma érdekes tanulmányt hoz *James Harrington Boyd* tollából, melyben szerző a társadalmak hanyatlásának egyik főtenyezőjéül az egyéniség szabad érvényesülésének akadályozottságát véli felismerni, miért is szerinte a jelenkor társadalmi és államai úgy biztosíthatják leginkább fenmaradásukat, ha minél szélesebb körben engednek teret az egyéniség önkifejlésének (főelvgen: „the preservation of the liberties of the citizens”).

Ez a kíváncsi, vagy, ha tetszik, jó tanács, alig más, mint a XIX. század individualizmusának homloktérbe állítása. Ám kérdés, vajjon csakugyan az individualisztikus berendezkedés, illetve annak fentartása, sőt továbbfejlesztése lehet-e mentőhorgonya a mai anyagilag és erkölcsileg züllött európai társadalmaknak és államoknak? Vagy talán nem éppen az individualizmus túlhajtása idézte-e elő a jelen idők szomorúan aggasztó állapotait.

E kérdésre helyes feleletet keresendő, az egyén és társadalom viszonyának lényegére kell reávilágítanunk és tehát azt kell megállapítanunk, vajjon csakugyan az individualizmus tanítása talál-e, tehát az, mely szerint a társadalom alapját az egyesek alkotják, akikből, mint primer valóságokból alakul össze a közösség, – vagy az univerzalizmus jár igazolhatóan jó úton, midőn primer jelenségeként az egyéneknek a társadalom-egészen való összefüggését látja, azaz eredeti valóságnak nem az egyént tekintti, hanem a társadalmat, melynek amaz csupán része, tagja.

Midőn ez évezredes probléma felvetésével az alábbiakban néhány szóval az individualisztikus nézettel szemben az univerzalizmus mellett óhajtók állási foglalni, hálátlan feladatra vállalkozom, mert a jelen idők mentalitása túlnyomóan individualisztikus alapokon nyugszik s így ellentétbe jutok nemcsak a tudomány képviselői, hanem a közélet szereplői többségének általában elfogadott nézetével. De midőn hosszas töprengéseim és elemzéseim eredményeit megerősítve látom a szociológia egyik legkiválóbb művelőjének, *Othmar Spann* bécsi egyetemi tanárnak pár héttel ezelőtt kezembe került legújabb munkájában (*Gesellschaftslehre*, Leipzig 1923.), úgy érzem, hogy kötelességet teljesítek, midőn állásponthoz vázlatát a nagyközönséggel közlöm abban a reményben, hogy követőkre találok.

De mit is értsünk individualizmuson? Általában a gondolkozásnak, érzésnek és akarásnak azt az irányát, melynek középpontja az egyén, aki mindent, ami benne kialakul: lényegének mélységeiből saját erejével maga termel ki. Az individualizmus egyes alakjai közül: *az etikai individualizmus* az egyént öncélnak minősíti s minden törekvés végső céljával az Én javának előmozdítását, az egyénnek minden vonatkozásban való önkifejtését állítja be; *a pedagógiai individualizmus* ehhez képest a nevelésben nem lát mást, mint külsőleges ismeretközlést, mechanikus tanítást; *a történelmi individualizmus* a történelmi események főtenyezőjét a nagy egyéniségek működésére vezeti vissza; *a gazdasági individualizmus*, melynek alapp princípiuma a közismert: „Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même” elv, a gazdasági élet alakulásában a legteljesebb szabadság gondolatát propagálja s mindezeknek összefoglalásaként a *politikai individualizmus* szerint: az állam és társadalom csak eszköz az egyén céljainak elérésére, minélfogva a végső ideál, melynek megvalósítására törekedni kell: az állami beavatkozás minimuma az egyéni szabad tevékenység maximumával szemben (az állam csak biztosító intézet s nem kultúrintézmény, a jog csupán az együttélés kereteit meghatározó szabály).

Ennek az iránynak számos következményei közül csak a filozófiai és szociológiai folyományokra mutatok

reá; amazok közé tartozik a logikai és etikai relativizmus (igaz és erkölcsös csak az, amit annak tartok), emezek között az első sorba a liberalizmus nyomul, mely végiggondolva, az anarchizmushoz juttat.

Elteltekintve attól, hogy a logikai és etikai relativizmus önmagának ellentmondó s figyelmen kívül hagyva azt a bizonyítást alig kívánó tételt, hogy a túlzott szabadság, az egyén mindenhatóságába és büszke öncélúságába vetett hit évszázadok kultúráját pár év, sőt hónap alatt rombadöntheti: alapjában is hamisnak ítélem az individualisztikus felfogást, mert látásom szerint, ami az emberben emberi s ami őt az állat fölé emeli: a szellemiség, az csak egy más szellemiségbe való bekapcsolódásban bírja gyökerét, létének s fejlődésének feltételeit. „Geistiges ist nur durch wesenhafte Verbundenheit mit einem Geistigen.” (*Spann* i. m., 177. 1.)

Vessünk egy pillantást a barátság, szerelem, anyaság s a tudós, művész, államférfi stb., szóval az alkotó lelkivilágának lényegére és mindezekben nem önmagukból kifejlődő s egymással csak mechanikusan összefüggő elemeket fogunk felismerni, hanem azt fogjuk megállapíthatni, hogy az említett viszonylatokban szereplők annak a magasabb s ha nem is időbeli, de logikai prioritással bíró egységnek *részei, tagjai*, amelybe belekapcsolódva, annak teremtő erejénél fogva vonatkozó minőségükben tulajdonképpen létrejönnek.

A barátság nem egyéb, mint szellemi kölcsönösség, melyben az egyik fél a másik szellemi életének mindennapi kenyere; „das Licht leuchtet aus der Seele des Freund«, in die Seele des Gefreundeten”. (*Spann*, i. m., 91. 1.)

A szerelem esetében szintén valami titokzatos, egymást kiegészítő kapcsolat alakul ki a férfi és nő között, amelynek során a férfi lelkivilága átömlik a nőébe és viszont, úgy, hogy a férfi a nőnek, a nő a férfinak második énjévé lesz s mindenik újat teremt a másikban.

Az anyaság alapjait sem lehet az individualizmus téglavetőjében készült téglákkal megvetni. A nőt anyává az a fénysugár avatja, mely a gyermek lelkéből tör ki s e két lényt, mint az anyaság tagjait együvé kapcsolja.

Az alkotó sem izoláltságában teremt, hanem a közösséggel (hallgatóival, olvasóival, megértőivel) való együttesben. Goethe talán nem írt volna egy sort sem, ha abban a feltételezésben él, hogy munkáit soha, senki sem fogja olvasni, ő maga mondja, hogy:

Was war ich ohne dich, Freund Publikum?

All' mein Gedanke Selbstgespräch.

All' mein Empfinden stumm"

És tovább folytathatnám; minden társias alakulatnál megállapítható a szellemi közösségnek az egyének felett álló magasabb rendű volta, mely előljár s minket különböző vonatkozásokban emberekké kialakít. Ennek az univerzalisztikus gondolatnak frappáns kifejezését adja Hay és, ki szerint: „One man is no man”, vagy *Bastian*: „The individual man is nothing, at best an idiot”.

Mindebből folyik, hogy *az emberi szellemnek* nem a magabizakodó egyedülvalóság, hanem *a közösség a lényege*, amint ezt már a pythagoreusi tan is hirdeti, mondván, hogy amint a harmónia a hangok, az alak a vonalak, a test a síkok sokaságán alapul, épúgy a világ is a lények összekapcsolódása.

Az ember nem helyezheti ki tehát magát a közösségből anélkül, hogy magát tönkre ne tenné s a közösséget is ne veszélyeztetné, miért is a szolidáris együttműködés, az egymásbaolvadás, egymást megértés lehet csak a jövő kialakulásának helyes alapelve.

Bele kell kapcsolódnunk az Istenségbe, hogy erkölcsi egyéniségünk kiképződjék, öntudatos tagjaivá kell válnunk az államnak, mely kezében a joggal annak a minél tökéletesebb kölcsönösségnek megteremtésén fáradozzék, amelyben úgy a társadalom-egész, mint az egyéni szellem lényegének megfelelően kibontakozhatik.

A forradalom szociológiája

Budapesti Hirlap, 1924 nov. 1.

A huszadik század második s harmadik évtizedét nyilván forradalmi korszaknak fogják a történészek nevezni és méltán, mert alig van Európának egy-két állama, mely ment maradt a forradalmi mozgalmaktól, vagy amelyet ma is nem fenyegetne azoknak kisebb-nagyobb veszélye.

Ez a – társadalmi életet és berendezkedést olyanira érintő, nem ritkán sarkaiból kiemelni képes – jelenség az utóbbi időkben megszólaltatta a szociológiai irodalom munkásait, kik közül többen figyelemreméltó fejtegetések során igyekeznek reávilágítani a forradalom pszichológiájára és szociológiájára.

A XIX. század utolsó évtizedeinek s a jelenkornak szocialista írói (így: *Jaurés, Kropotkin, Trotzky, Sinowjew, továbbá Soréi, Kautsky, Max Adler, Lenin, Luxénbürg Róza, Lederer, Szende*) valamennyien *Marx* osztályharc elméletének Prokrustes-ágyába szorítják a forradalom fogalmát, amennyiben osztálymozgalomnak minősítik, így *Kautsky* szerint forradalomnak csak az a tény tekinthető, melynél fogva valamely a politikai uralomból eleddig kizárt osztály azt elfoglalja; holott kétségtelen, hogy a *forradalom jellegét nem a célul kitűzött vagy elért eredmény, hanem a használt eszközök adják meg*. Helytelen ezeknél fogva az a *M. Ralea*-tól eredő fogalmi körülírás is, melyet a szerző legújabbán megjelent művében (*L'Idée de revolution dans les doctrines socialistes. Paris, 1923.*) imígyen formuláz: „A forradalom nem egyéb, mint a közhatalom birtoklásának megszerzése egy olyan társadalmi osztály által, mely e hatalomnak azelőtt sohasem volt birtokában, azzal a cézzal, hogy az egész (közhatalmi) csoportra új fémjelzést üssön” és mindenesetre megfelelőbb az, melyet *Jázi Oszkár*nak egyik művében olvasok s amely szószerint így hangzik: „A forradalom oly politikai küzdelem, mely a jogrend által el nem ismert, vagy egyenesen tiltott eszközökkel igyekszik a hatalmi erőben változásokat előidézni.”

Mindezekkel az alapkérdésekkel és általában a forradalom lényegével a német szociológiai társaság 1922. évi szeptember 24-25-iki ülésén foglalkozott behatóan; – a vitában, melynek anyagát *Tönnies, von Wiese* és *L. M. Hartmann* professzorok készítették elő, nagy számmal vettek részt a német és osztrák szociológusok. Ugyancsak a német irodalomban *Werner Sombart* tollából jelent meg legutóbb egy kitűnő tanulmány („Die Formen des gewaltsamen sozialen Kampfes”, a *Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie* 1924. évf. 1-2. száma). Ha még megemlítem az olyannyira termékeny nálunk is sokat olvasott *Gustave Le Bon* *Múlt és jövő* cím alatt magyar fordításban megjelent művét (Kultúra és Tudomány Budapest, 1920. A forradalmak és az anarchia című fejezet), valamint a missouri egyetem híres tanárának *Ch. A. Elwood* „An Introduction to Social Psychology” című kiváló munkáját (Newyork-London, 1922. VIII. fejezet „Social change under abnormal conditions”), akkor számot adtam a forradalomra vonatkozó legújabb irodalomról.

Messze mennék, ha részint e forrásművek, részint a hazai tapasztalatok alapján a probléma egészét felölelni kívánnám, de viszont tán egyes fõszempontok kiemelésével is segítségére lehetek némileg a társadalmi kérdésekkel foglalkozó gondolkodóknak.

Mindenekelőtt nem lesz érdektelen a forradalmaknak kategorizálása és pedig elsõbbed azoknak célja, majd szereplõik szerint.

A *cél* szem elõtt tartásával három fõtípus különböztethetõ meg és ugyan: 1. *uralkodó elleni forradalom*, mely az államfõ erõszakos eltávolítására irányul; ilyen volt az 1688-89-iki angol „glorious revolution”, melynek eredménye II. Jakabnak trónfosztása és Orániai Vilmosnak trónra jutása; 2. az *alkotmány forradalom*, melynek tendenciája a létező alkotmánynak erõszakkal való megváltoztatása; ezt a típust állítja elénk az 1648-iki angol forradalom, melynek végkifejlése I. Károly királynak parlamenti bíróság ítélete alapján 1649 jan. 30-án történt kivégzése s Angliának ugyancsak parlamenti határozattal köztársasággá nyilvánítása; ide sorozható a nagy francia forradalom, mely XVI. Lajosnak 1793 jan. 21-én angol

mintára bekövetkezett, nyaktíló alá hurcolása után az abszolút királyságot köztársasági alkotmánnyal cserélte fel; ilyen az 1830-iki júliusi francia forradalom, melynek eredménye a Bourbonok elűzése, az abszolutizmus megszüntetése s az alkotmányos királyságnak megalapítása, – ilyen az 1870 szept. 4-iki ugyancsak francia forradalom, mely elsöpörte a második császárságot s amelynek során a törvényhozó testület teremtett megszálló nép ezreinek jelenlétében Gambetta kikiáltotta a köztársaságot; alkotmányforradalom volt az 1918. évi nov. 9-iki berlini forradalom, amely Vilmos császár lemondását és a német köztársaság proklamálását eredményezte; ideszámít minket érdeklően az 1918. évi október hó 30-án kezdődő Károlyi-forradalom, mely szintén alkotmányváltozáshoz vezet, mert ugyanez év nov. 16-án megtörtént a „Magyar Népköztársaságinak kikiáltása; 3. a *szociális forradalom*; ez a típus annak a jogi alapnak erőszakos szétrombolása, amelyen valamely adott társadalom felépül; a szociális forradalom a kultúréletnek többnyire csak egyik oldalát érinti, miért is annak keretében további differenciációk vihetők keresztül; így megkülönböztethető: *a) a nemzeti forradalom*, melynek célja a nemzeti önállóságnak és függetlenségnek biztosítása; ilyen volt többek között az 1830-iki belga szabadságharc, melynek kitörésére az az elégtelenség vezetett, hogy a vallásra, nyelvre s műveltségre egymástól olyannyira elütő belgák és hollandok egy jogar alatt egyesítették; a felkelésre a jelt 1830 augusztus 25-én a *Portici-i néma* című opera adta meg, rövidesen új kormány alakult, mely október 4-én kikiáltotta Belgium függetlenségét; ehhez a típushoz sorozható az 1821-iki görög szabadságharc, melynek eredménye, hogy az 1822 jan. 1-én Epidaurus melletti Pidadában összeült az első görög nemzetgyűlés, mely a görög népet függetlennek nyilvánította; hasonló függetlenségre törekvő felkelés volt az 1830 november 29-én kitört lengyel forradalom, mely 1831 január 25-én Lengyelországnak Oroszországtól való elvadását érte el s biztosította pár hónapra; ideszámítható a mi 1848-iki szabadságharcunk is; *b) a vallási forradalom*, melynek legtipikusabb példája az angol Cromwell-forradalom; fentebb alkotmányforradalomnak minősítettem e forradalmat, mert meg-

változtatta az államformát, ám annyiban szociális és illetőleg vallási forradalomnak is minősíthető, mert elsőrendű célja a protestantizmusnak uralomra juttatása volt, ami meg is történt, amikor Cromwell mint Lord Protector, az uralkodó hatalom birtokába lépett s természetes fejévé lett az angol protestantizmusnak; c) *a gazdasági forradalom*; ritkább típus; némely vonatkozásában ideesnek a nagy francia forradalom egyes fázisai, de különösen az 1917. évi nov. 8-án kitört orosz forradalom, mely a hatalmat a bolsevikok, a maximalista szocialisták kezére juttatta; jól jegyzi meg idevágólag G. Le Bon, hogy: „amikor az orosz forradalom kezdetén a katonák odahagyták lövészárkaikat, ezt nem tették nekik fölfoghatatlan eszmék nevében, hanem egyszerűen azért, hogy kivegyék részüket a szocialisták által beígért földosztásból.”

A forradalmak azoknak *szereplői* szerint is osztályozhatók. Ezen az alapon különböztethetők meg: 1. *a katonaforradalom* (Sombart az ú. n. palota-forradalmakat is ideszámítja), melynél az erőszakos fellépés cselekvő egyénei a hadseregből kerülnek ki: legtisztábban a Cromwell-forradalom állítja elénk e típust, amennyiben itt az történt, hogy midőn Cromwell a népet valóban képviselő új parlament összehívását sürgette s e tervnek az ú. n. csonka (rump) parlament ellenszegült, ezt az ő New Model Army-je segítségével 1653 ápr. 20-án szétkergette s ugyanez év július 4-ére összehívta a kiválogatott independentens képviselők gyülekezetét, az ú. n. *Barebone parlamentet*; 2. *a parlamenti forradalom*, mely a törvényhozó testület tagjai között játszódik le, kik magukat a törvényes formákon túltéve, erőszakolnak ki bizonyos állásfoglalást, illetve határozatot; típusos példa idevágólag az angol „glorious revolution”; 3. *a tömeg forradalom*, melynél a forradalmi mozgalom kitörésére és lefolyására a szervezetlen, vagy csak utóbb szervezkedő tömeg gyakorol döntő befolyást; az ily forradalomban szereplő tömeg a legritkább esetekben homogén; többnyire igen eltérő rétegeket szív fel, így a nagyvárosi csőcseléket, a többnyire fiatalokú ideológusokat, bohémeket s általában a társadalomnak züllött elemeit; idesorozható az 1918-ik évi Károlyi-forradalom, melyet tulajdonképpen legnagyobb-

részt az Astoria-szálló előtt összegyülekezett heterogén elemekből álló tömeg rendezett.

A forradalmak mindenik típusáról, de különösen a tömegforradalomról mondható el *Le Bon*-nal, hogy „ha egyszer megindult, nem kormányozható többé nagyobb mértékben, mint a lavina zuhanása közben”. A tömeg, mely abban résztvesz, többnyire nem is tudja annak célját, vagy mire ennek tudatára ébred, a forradalom már régen véget ért (*Raleu*).

A forradalmak előidéző tényezői, lefolyása és hatása azok típusai szerint igen különbözők; mindezeket egységes alapelvre visszavezetni lehetetlen; ám egy negatív tétel – szemben a marxizmus törvényszerűség! elméletével – megállapítható; nyilvánvaló ugyanis, hogy *minden forradalom a véletlenül múlik* (*Sombart*: „Allé Revolutionend sind zufällig”). Amint ugyanis egyfelől szociológiai törvényszerűség nyilatkozik meg abban, hogy a kapitalizmus és proletariátus ellentéte szakszervezeteket, szocialista pártot, sztrájkot s egyéb ilyenmű szociális mozgalmakat szül, – azonképpen másfelől bizonyos, hogy a forradalom nem tartozik az állami és társadalmi életben kialakuló ellentétek kibonyolításának bizonyos szociális törvényszerűség jellegével bíró formái közé. A proletariátus részéről kitörő forradalom előidéző tényezője pl. nem a kapitalizmus (mint azt Marx vitatja), hanem egyebek közt: a tömegnyomor, melyet előidézhet egy rossz termés, az állam pénzügyi helyzetének lezülése, melynek előzményei között szerepelhet a hibás úton járó pénzügyi politika, vagy egy vesztett háború, – de nem kismértékben járul a forradalmak kitöréséhez a tradíció, sőt az ú. n. forradalmi ragály, továbbá az a körülmény, hogy sok ember elveszti a hitét amaz eszmék értéke iránt, amelyek a társadalmi életet azelőtt vezették (így *Le Bon* és *Sombart*). S hogy ezek a most említett tényezők mind a véletlenség birodalmába tartoznak, az kétségtelen. Jól mondja *Sombart*: „Ha a világháborúban Németország győzött volna, akkor a proletár-forradalom nem náluk” hanem Franciaországban tört volna ki.”

A forradalmak lefolyását is legnagyobbbrészt szociológiai véletlenek határozzák meg. Kimenetelük s eredményeik is ily véletlenül múlnak. Úgy a forradalmak

letörése, mint pl. katonai diktátor útján történő likvidálásuk, vagy legalizálásuk mind a véletlen körülmények találkozásától függ. Idevágólag viszont pozitív tételként megállapítható, hogy valamely forradalmi úton megszerzett uralom annál biztosítottabb s annál inkább remélheti legalizálódását, minél nagyobb tömegben vonja védelmi körébe az élet mindennapi s az adott helyzetben kiemelkedő érdekeit. Ilyenkor fokozatosan csökken az ellenforradalom veszélye s párhuzamosan megszilárdul az új rend. Ha az új eszmék, új intézmények és berendezkedések nem tudnak mély gyökereket verni és ha viszont a régi állami és társadalmi erők sem tudják elvesztett pozíciójukat visszaszerezni, akkor rendszerint igen hosszú ideig tart a válságos állapot, amelyből *Ellwood* szerint az egyedüli kivezető út „the advent of a strong man”: oly egyéniségnek az égető kérdések élére kerülése, kit az utókor a történelmi nagyság jelzőjével szokott illetni s aki Berzsenyivel szólva:

„A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek és jövődő
Századok áldják.”

Feminizmus Perzsiában

Nemzeti Újság, 1924 nov. 9.

A francia társadalomtudományi társaságnak (Société de Sociologie de Paris) 1923. évi november óta tartó folytatólagos ülésein rendkívül érdekes ismeretterjesztő és vita-előadásokban van része a hallgatóságnak Perzsia állami, társadalmi, gazdasági s általános kulturális helyzetéről. Egyik utóbbi alkalommal (1924 május 14-iki ülésen) *Hassan Nacify* tartott előadást a perzsa nők állapotáról, amely kérdéshez hozzászóltak *Maurice Le Goux*, *Charles Rabany*, *Pierre Saint Marc*, *Th. Joran* s a titkársághoz intézett levelében fejtette ki nézetét *B. Nikitine* (az előadás és felszólalások, valamint a levél teljes szövegét szövszerint közli a *Revue Internationale de*

Sociologie 1924. évi július-augusztusi száma 371-389. 1.). A tárgy akkora érdeklődést váltott ki, hogy azt a következő ülés (1924 június 11.) napirendjére is kitűzték, amikor többek között *Azod Mozaffary* perzsa herceg, továbbá *Sedighé Dolatabadi* asszony, a perzsa feminista társaság kiküldötte s a „Zabane é Zanane” szerkesztője is felszólaltak (Revue, 391- 409. l).

Az alábbiakban – figyelemmel a fent említett ismeretések során feltárt adalékokra – néhány érdekesebb részlet kiemelésével megrajzolni óhajtom a perzsa nő helyzetét s az ennek megváltoztatására törekvő feminista mozgalomnak kését.

A perzsa nők több mint tizenhárom évszázad óta rendkívül nyomasztó körülmények között élnek s még ezidőszerint is mély szakadék választja el őket mindenféle tekintetben hazájuk férfiatól, holott eredetileg alig volt állam a föld kerekiségén, amelyben egyenlőbbek lettek volna a férfiakkal, mint éppen Perzsiában. A közel tizennégy évszázaddal ezelött bekövetkezett s a perzsa nők helyzetét olyannyira hátrányossá átalakító változás magyarázata, hogy amikor az arab uralom hatalmába kerítette Spanyolországtól India határáig az összes közbeeső területeket s népeket, mindezekre kiterjesztette törvényeit, szokásait, erkölceit s egész kultúráját. Ám az arab felfogás a nőket illetően teljesen eltérő és illetőleg összehasonlíthatlanul alacsonyabb fokon álló volt, mint aminő ugyanakkor Perzsiában uralkodott. Az arab nem ismerte el a nőben az emberi méltóságot; azt úgy kezelte, mint valami bútordarabot; ha eladta házát, ezzel együtt a vevő tulajdonába bocsátotta házának bútortátát s asszonyait is; a nőt általában csak élvezeti tárgynak tekintette. Mohamed ugyan sokat javított a nő helyzetén, akit jogképességgel ruházott fel, szerződések kötésénél a férfival egyenlő félnek tekintett, tulajdonszerzésre jogosított, az örökösödésben részesített; javulást jelentett az a tilalma is, amelynél fogva a férfi négy feleségnél többet egyszerre nem tarthat, továbbá az a rendelkezés, mellyel az elválást megnehezítette, de mindez még távol állott attól a társadalmi és jogi helyzettől, amelyet az arab benyomulás előtt a perzsa nő élvezett s így midőn az arabok nézőszögéből a nők állapotát előnyö-

sebbé tevő muzulmán reformokat kényszerrel Perzsiában is bevezették, e reformok itt visszafejlődést idéztek elő.

A perzsa nők sérelmei főként két intézményből ütöknek ki. Az egyik a poligamia, a másik a fátyol.

A többnejűség törvényileg el van ismervé, gyakorlatilag azonban elég ritka, sőt az igazi perzsa rossz szemmel nézi (inkább csak a főurak és papok körében van elterjedve). Igen gyakori azonban az ideiglenes házasságkötés, melynek tartama egy óra és 99 év között változik; a házasság e formájánál a felek az időtartamot előre meghatározzák s a viszony minden különösebb eljárás nélkül az idő leteltével felbomlik; az ideiglenes házaselek közötti kapcsolat mindazonáltal törvényes s az esetleg született gyermekek is a törvényeseknek összes jogait élvezik.

Hogy a poligamiának ez az alakja mennyire immorális és a gazdasági elvekbe is ütköző, azt teljességgel átérzik főként a perzsa nők, kik annak mindenáron való eltörlését sürgetik,

A fátyol intézményének kérdése is központi helyet foglal el a perzsa feminista mozgalomban. Ez intézmény lényege – mint ismeretes – abban áll, hogy a perzsa nő fátyollal köteles arcát letakarni, ha kimegy, illetőleg otthon is, ha idegen férfi van jelen. Férjén kívül nem érintkezhetik senkivel, közeli rokonainak leszámításával senkivel sem beszélhet, – társadalmi életet – a mi fogalmaink szerint – egyáltalában nem él s a világ előtt fantomként él haláláig. Férjét nem maga választja; olyanhoz kénytelen hozzámenni, kit nem ismer, kit megelőzőleg sohasem látott s akivel a házasságkötés előtt sohasem beszélt.

A nőknek e két forrásból származó siralmas helyzetét csak a legutolsó időkben, alig húsz év óta kezdik egyes modern gondolkodók észrevenni. Maguk a nők bizonyos apátiával viselik sorsukat, mert „ignoti nulla cupido”; abból az elzárt világból, melynek osztályosai, nincs kipillantásuk, nincs sejtelmük sem a létezőnél jobb állapotról, helyzetüket természeti és isteni törvényeken alapulónak vélik, amely ellen zúgolódní vétek s amelynek megváltoztatására törekedni főbenjáró bűn. Mióta azonban Teheránban s egyes nagyobb városokban leány-

iskolákat állítottak fel s mióta több Európát járt perzsa férfi a nyugati civilizációval megismerkedett: a feminizmus mind erősebb lánggal lobog. Az utóbbi években a sajtó is támogatására siet e mozgalomnak, mely ezidő szerint még erős ellenfélre talál a papok által vezetett reakcionárius pártban. A papokon kívül a demagógiának is szerep jut a feminista törekvések ellensúlyozásában s a közvéleménynek a nőmozgalom harcosai ellen fordításában. Legutóbb még egy sajátos akadályba ütköznek e nemes törekvés apostolai. Mióta ugyanis a perzsa kormány svéd katonákat alkalmaz rendőrszolgálatra, ezek – hogy kedvezzenek a papoknak – túlságos buzgalommal, sőt nemritkán brutalitással őrködnek a nők fölött.

A feminizmusnak eddig tapasztalható sikertelensége azonban csak részben vezethető vissza a most említett ellenállásra. A sikertelenség mélyebb oka inkább abban keresendő, hogy a reformot sürgető harcos fél ezideig a szentimentalizmus arzenáljából szedte fegyvereit, amelyre igen könnyen találta meg az ellenfél a kivédés módját. Arra az érzelgős argumentumra, hogy a mai perzsa nő szenved, hogy ki van vetköztetve emberi méltóságából, a papok felelete: „ne keressétek a boldogságot ezen a földön; itt csak balsors honol”.

Helyesen utal arra *Naficy*, hogy csak észokoktól lehet várni a közvélemény megfordulását. Szerinte bele kell vinni a köztudatba, hogy a fátyol intézménye lehetlenné teszi az igazi családi élet kifejlődését s mert a nemzeti érzés a családi együttes szikráján gyúl ki: veszedelemben forog a nemzeti lét is. Rá kell mutatni, hogy ez az intézmény szöges ellentétben van a jó erkölcsökkel, mert vajjon remélhető-e boldog házaselet azok között, kik egymást csak egybekelésük után ismerik meg. Nem szerencsejátékká sülyed-e le az egész házasság? De gazdasági okok is ellene szólnak a fátyolnak, mert ha a nő semmiféle produktív foglalkozást nem űzhet s így csak a fogyasztók számát növeli, úgy szükségkép nyomor és szegénység üti fel a fejét, minélfogva valószínű, hogy Perzsia pauperizmusának nem kis mértékben a női munkáskezek hiánya az egyik oka.

Jellemző egyebekben, hogy a Korán interpretatorai újabban kimutatták, hogy a fátyolra vonatkozólag ma

fennálló szabály téves értelmezésen alapul. A Korán-nak ez intézmény alapjául vett helye ugyanis így hangzik: „tiltva van, hogy a nő ékességeit takaró fátyolt föl-lebentse”; ezzel a kommentátorok szerint Mohamed csak annak akarta elejét venni, hogy a nők ne tárják fel keblüket, ne jelenjenek meg kivágott ruhákban, ne vegyenek részt férfiakkal közös fürdőkben. Nincs tehát anti-izlamizmus a fátyol intézményének eltörlésére irányuló törekvésekben.

A kommunizmus tévedései

Új Nemzedék, 1924 dec. 6.

Vannak kérdések, amelyekkel sohasem lehet elégszer foglalkozni. Ilyen az a probléma, mely a létező társadalmi állapot tökéletlenségének megállapításával a szociális bajok kiküszöbölésére és ezúton az egyéni és közösségi élet megjavítására, tökéletesbítésére és boldogabbá tételére törekszik. A különböző radikális s enyhébb irányú reformmozgalmak közül a történelem folyamán többször került homlokterbe a kommunizmus, mely a maga ideológiáját legutóbb hazánkban akarta kipróbálni.

Nem lehet feladatomban ehelyütt a kommunizmussal minden részletében foglalkozni, de talán nem lesz felesleges a vezető gondolatok kiemelésével ezeknek tudománytalan s egyben keresetülvihetetlen voltára reámutatni.

A kommunizmus, mely a társadalmi élet bajait egyes létező intézmények *közvetlen* hatásának tulajdonítja, úgy véli, hogy ez intézmények eltörlése, ha kell, erőszakos átalakítása megszüntet minden elégtelenséget s kialakítja a mindenkit boldogító emberi együttlétet. Erről az eszmétől fakad a kommunizmus három kardinális követelése és ugyan: a magántulajdon törlése, a nőközösség behozatala és a világpolgárság megteremtése.

A magántulajdon megszüntetésétől s az ezzel járó kollektív termeléstől annál fogva várja a kommunizmus a szociális bajok orvoslását, mert akkor senki sem születik szegénynek vagy gazdagnak, mindenkinek egyenlően áll-

nak rendelkezésére az egyéni érvényesülés eszközei s így minden szükséglet kielégítést nyer és általános boldogság fog honolni a földön.

E gondolat és törekvés kiindulásában hibás, amennyiben az emberi természet félreismerésén alapul. A kiindulás ugyanis az az alaptétel, hogy az emberek egyenlők, illetve egyenlőkké teendők, ám épp ezen a ponton állapítható meg a tévedés. A kommunizmus ugyanis azt vitatja, hogy az emberek között meglévő különbséget a létfeltételek, a gazdasági és a természeti környezet különbözősége váltja ki s e létfeltételek, valamint a környezet egyenlősítésének lehetőségében hisz. De vajjon módunkban van-e különösen a természeti környezetet oly mértékben befolyásolni, hogy annak különbségei megszűnjenek, módunkban van-e ennek a tényezőcsoportnak egalizálásával az okozatok, az emberek egyenlőségét elérni?!

A tagadó felelet kézenfekvő, mert ha még el is képzeljük az összes létfeltételek azonosságát: a plazmák variabilitásából származó, továbbá a férfi és nő fiziológiai eltérőségén alapuló különbségek soha megszüntethetnek nem lesznek. És ha a kommunizmus csak a gazdasági tényezők egyenlősítésétől vár eredményt, úgy meg azért téved, mert figyelmen kívül hagyja a természeti tényezőknek a gazdaságiakkal legalább is egyenlő erejét az egyéni különbségek kialakítása terén. Az emberek közötti egyenlőtlenység mindenkoron megvolt és meg lesz, de akkor az emberi célok is örökké különbözők s e célok elérésére szolgáló eszközök minősége és mennyisége sem lehet egyenlő. A magántulajdon, mint az egymástól eltérő emberi célok megvalósítására szolgáló eszköz ezeknél fogva soha megszüntethető nem lesz, illetve a megszüntetésére irányuló törekvés minden tudományos alapot nélkülöz, mert ellentétbe kerül az emberi természettel.

A *nőközösség*, illetőleg a szabad szerelem követelése, mely a Bachofen részéről vitatott s újabban Engels és Bebel személyében támogatóra talált ősi és állítólag minden kezdeti társias fejlődést jellemző promiszkuitás állapotára utal, a komoly tudományos kritika előtt hasonlóképp meghátrálni kénytelen. Az argumentumok egész tömege cáfolja a promiszkuitás hipotetikus tételét. Már a magasabbrendű állatoknál, de még inkább az embernél,

kinek ivadékai kis számnak és sokáig magukkal tehetetlenek: az ivadék felnövekedése egyaránt igényli mindkét szülő gondoskodását s így alig vitatható el a szülőpároknak ösztönön s a természet rendjén alapuló mind huzamosabb ideig tartó állandó családi együttléte (*Hayes* szerint: „Primitive pairing appears to be based upon instinct and biological necessity”, v. ö. *Introduction to the Study of Sociology*. New-York, 1923. 524. 1.).

De eltekintve ettől, az ember magasabb erkölcsi lényiségével szöges ellentétben áll a nőközösség, mely a férfit és nőt csupán a szekszualitásra utalt állatok színvonalára süllyeszti. A minden etikával ellenkező szabad szerelem nemcsak erkölcsi alapjait rombolná le a társadalmi életnek, hanem biológiai nézőszögből is kárhuzatos, mert az emberi faj elkorcsosodását vonná maga után (v. ö. *Müller-Lyer: Die Zählung der Nomen*, München, 1918. 185. L.).

A világ polgárság és illetőleg a kozmopolitizmus, mely a kommunisták harmadik főköveteléseként kerül homloktérbe, azzal a tetszetős Ígérettel igyekszik a nagy tömegekre hatni, hogy mihelyt a nemzetek közötti válaszfalak ledőlnek, megszűnik minden ellentét s elenyészik a háborúskodásnak alapmótvuma, minek folytán bekövetkezik a világbéke, az aurea aetas, melyről az utópisztikus államregények annyit álmodoztak.

Ám ez a tétel is alapjában hibás és tudománytalan. A nemzetek egyenlősítése ugyanis hiú ábránd. Számptalan adattal bizonyítható, hogy a nemzeti jellemvonások oly mélységekben gyökereznek, amelyeknek átalakító tendenciával való megközelítése az emberi tudás és erő határait meghaladja. Elég utalni idevágólag az egyes nemzetek világnézetének, életfelfogásának, filozófiájának s hagyományainak szöges ellentéteire s kiegyenlíthetetlen különbségeire (v. ö. *Eleutheropulos*, *Soziologie*; Jena, 1923. 109. 1.). A kozmopolitizmus azon szenved hajótörést, hogy a differenciált egyéniséget lebecsüli s nem értékeli a nemzetegységeket, holott csak ezeknek harcaiból s békés összműködéséből fejlődhetik mind erőteljesebbé az anyagi és szellemi kultúra.

Céljaiban is téved a kommunizmus, mert az embernek kizárólag materiális érdekeit tartja szem előtt, de

eszközeiben még távolabb marad az igazság vonalától s ezt megérezve, azért használja a fanatizáló nagy hangot s mellőzi a tudományos diszkussziót.

Ne feledjük el, hogy amint az egyes embernek, úgy a társadalomnak tökéletesbülését nem a szükségletek kielégítését célzó javak mennyiségének fokozása s minőségének finomítása szolgálja, hanem mint *La Play* hangsúlyozza: az ösztönök szabályozása s a szenvedélyek fékezése. Ne az anyagi javak, a nők s a haza körül kívánjunk közösséget, hanem erkölcsünkben igyekezzünk a legmagasabb ideálhoz közelítve, embertársainkkal azonosulni.

A háború értékelméletéhez

Budapesti Hirlap, 1924 dec. 7.

A háború, melyen a nemzetközi viszályok erőszakos elintézési módját, az államok közti fegyveres mérközést érti a nemzetközi jog, lényegileg nem egyéb, mint annak az antagonizmusnak: ellentétes erők összecsapásának egyik alakja, amellyel egyaránt találkozunk a szervesetlen és szerves világban, a lelki élet jelenségeinek körében, a társadalomban s a történelmi fejlődés során (v. ö. *Dühring: Wirklichkeitsphilosophie, 1895*). – Az erők, törekvések, akarati irányzatok ellentéteiből előálló küzdelem – úgy látszik – általános tünete a világ összes anyagi és szellemi valóságainak. Már *Herakleitos* „mindennek atyját, mindennek királyát” ismeri fel a harcban. Különös jelentőséget tulajdonít a harc egyik formájának: *az életért folyó küzdelemnek* (*struggle for life*) *Darwin*, ki abban az ember s az emberiség előrefejlődésének, haladásának kulcsát vélte megnyerni: – szerinte ugyanis a létért való küzdelem eredményeként beáll a kiválogatódás, amely szelekció abban nyilvánul meg, hogy a belső és külső okokból különböző egyedek közül a természetben legalkalmasabbak s a környezetbe legbeillőbbek maradnak fenn, míg az alkalmatlanok, beilleszkedésre megfelelő tulajdonsa-

gokkal nem rendelkezők, tehát az értéktelenek a szelekció kigyomláló hatásának áldozatul esnek.

A harcnak a kiválogatódás során érvényesülő, ezt az értéknövelő vagy kiválóbb értékekre vezető minőséggel felruházottságát a darwinizmus alapján álló szociológusok (*Ammon, Schvllmayer*) minden kritika nélkül elfogadván: a háborút is ebből a szemszögből értékelik, s így azt mint az emberiséget mind felsőbb régiókba lendítő jótékony emeltyűt fogják fel. – Mások viszont csak értékpusztító hatását látják a háborúnak s így azt az emberiségre felettébb károsnak minősítik (így *Wigand, Novikow, Becher*). Legerőteljesebben *Kropotkin* hangsúlyozza az ellenkező nézet helyességét, mondván, hogy: van ugyan elég háború az egyes osztályok, a különböző fajok, sőt ugyanannak a fajnak a különböző törzsei között is, de - láttuk – hogy a fajon és törzsön belül a béke és a kölcsönös segítség a szabály és hogy azoknak a fajoknak van a legtöbb esélyük az életbenmaradásra és a továbbfejlődésre, amelyek az egyesüléshez a legjobban értenek és elkerülik a versengést (v. ö. *Kropotkin* Péter: A kölcsönös segítség mint természettörvény; Budapest, 1908. 66. 1.).

A békével szemben többen az ember felsőbb erkölcsi erőinek érvényesülése nézőszögéből tulajdonítanak a háborúnak értéket, így *Goethe* attól tart, hogy az örök béke alatt az emberiségből nagy ispotály lesz, amelyben az egyik ember a másiknak humánus ápolójául szegődik (id. *Concha*: Politika, II. kiad. Budapest, 1907. L k. 96. 1). *Concha* szerint is: a háborúk az ember erkölcsi mivoltának legfenségesebb bizonyásai. A nemzetek háborúikban tesznek bizonyosságot szellemük erejéről, eszméik valóságáról, midőn készebbek véges létüket a háború kockájának kitenni, mintsem azoktól megválni. Ahol az eszmék megvalósítása békés úton nem lehetséges, „ott a béke sokkal rosszabb, mint a háború”. – Legutóbb *Othmar Spann*, a bécsi egyetemnek nagynevű tanára foglal nyíltan állást a háború mellett, melyről azt mondja: „Den Krieg heute zu verneinen, wäre aber nicht nur ungeschichtlich gedacht, sondern man beginge damit auch einen Verrat an den höchsten Güter der Kultur”.

Jellemző, hogy a félhivatalos francia álláspont a háborúk kiküszöbölését sürgeti (erre enged legalább kö-

vetkeztetni a Société de Sociologie de Paris elnökének a társaság 1924. évi jan. 9-én tartandó ülésén tett következő kijelentése: „de toutes les réformes sociales la suppression de la guerre est la plus urgente;” v. ö. Revue Internationale de Sociologie, 1924. évf. 164. L).

Ez ellentétes nézetek közepette vajjon melyik részen van az igazság? Értékelméleti nézőszögből vajjon destruktív, avagy konstruktív-e a háború?

A kérdés sokkal nagyobb mélységekbe enged bepilantani, semhogy annak minden részletével e szűkre szabott hasábokon kimerítően foglalkozhatnék s így csupán néhány vezérlő gondolat ki domborítására szorítkozom.

Bár úgy vélem, hogy a biológiai törvények a társadalomra nem alkalmazhatók, mert a társadalmi világképben a transzcendentális erők határozzák meg egyéb társadalomalkati tényezők hatásaként kialakuló miliőben az irányvonalat, mindazonáltal, mert a harc csakugyan általános jelensége a világ összes valóságainak: kiindulok a szerves lények és különösképpen az állatok küzdelmeinek vizsgálataiból.

Az állatvilágot illetően – tapasztalati adatok alapján – csakugyan tévedés nélkül állítható, hogy annak körében általános princípium a küzdelem, a Hobbes-féle bellum omnium contra omnes. Éljenek az állatok, izoláltan, családszerű csoportokban, vagy organizációt mutató államszerű egységben: élet jellegük a harc. Az ugyanazon fajhoz tartozók körében többnyire a hímek között a nő bírásáért, de eleségszerzés céljából is, – a különböző fajhoz tartozó egyedek között pedig annál fogva, mert egymásnak táplálékul szolgálnak s így az egyik részről támadásra, a másíkról védekezésre vannak predestinálva. Ez a természettől fogva örökös ellenségeskedésre s küzdelemre kárhoztatottság olvasható ki ama tényből, hogy az állatok mindenike természetes támadó és védő szervekkel (agyar, karom, csőr, agancs, pata, fulánk, méregmirigy stb.) van ellátva s különböző oly ösztönökkel felruházva, amelyek mind a támadás vagy védekezés céljait szolgálják (így az üldözés, megragadás, harapás, karmolás, – a menekülés, elrejtőzés, élettelennek tettetés stb. ösztönei).

Az állatoknak ez örökös harca, mely, mint küzdelem a létért, az ön- és fajfentartás céljait szolgálja, azonkívül,

hogy az állatfajoknak a föld egész kerekiségén vagy legalább is annak azon részein, ahol az illető állatfaj életének természeti feltételei adva vannak, túlságos elterjedését megakadályozza, nyilván előmozdítja a biológiai kiválogatódást, mert a harcban – bizonyos véletleneket nem tekintve – nyilván a legalkalmasabb, legéletrevalóbb egyedek és fajok maradnak fenn (survival of the fittest, vagy survival of the plastic; e világszerte ismert kifejezést *Clarence King* használta elsőnek, v. ö. *The American Naturálist* XI. köt., 1877. 469. L).

Hasonló harc és küzdelem közepette él az őskor embere és társadalma. A szerszámokat, fegyvereket, tüzet még nem ismerő ember, hogy létét fentartsa, folytonos védekezésre kényszerül a természet pusztító erőivel szemben, de az őt az állattól megkülönböztető szellemi kapacitásánál fogva fokról-fokra találékonyabb, ügyesebb lesz s mind nagyobb mértékben lesz úrrá a környezeten, melyet a maga céljaira alakít át (*Ward* találó kifejezése szerint: „the environment transforms the animal, while man transforms environment”; *Pure: Sociology*, New-York, 1903. 16. l). Ám ez előfejlődése során új ellenséggel találja magát szemben az ember és pedig kiszámíthatatlanabbal, mint a természet. A táplálékát kereső, vadászterületét, halbó vizét, termőföldjét, megszelídített állatjait féltve őrző, vagy ilyenek után kutató ősember s annak kezdetleges csoportja föltétlenül összeütközik a hasonló célokat kergető másik ősemberrel, annak csoportjával. Az erők összemérése kikerülhetetlen s a háború fellép az emberiség színpadjára. E háborúban – melyeket a primitív törzsek igen gyakran a nőrablás céljából is viselnek - természetsszerűleg az a csoport marad győztes, melynek harcosai jobb fegyverekkel rendelkeznek, erkölcsileg s értelmileg fejlettebbek. A legyőzött gyengébb törzs vagy a széles körben elterjedt kannibalizmusnak esik áldozatul (v. ö. *Richárd Atidrée: Die Anthropophagie*, Leipzig, 1887) vagy rabszolgává lesz.

Míg a legyőzött kiirtása volt a szabály, addig a háború a biológiai és szociológiai kiválogatódás irányvonalán az alkalmasabb, kulturáltabb és tehát értékesebb elemek és társadalmak továbbélését segítette elő – ám mihelyt – főleg a földművelés elterjedésével – a rabszolga-

ságba vetés foglalta el a kiirtás szokását: a helyzet megváltozott. A legyőzött gyengébb és értéktelebb törzs egyedei életbenmaradnak, továbbszaporodnak s a háború immár a fejlettebb s értékesebb elemek szelekcióját idézi elő. A későbbi háborúk során ugyanis már-már nem az egész nép, hanem annak csak egyes rétegei, az erős és egészséges, fiatal és bátor férfiak csapnak össze s pusztulnak el, míg a gyengék és betegesek otthonmaradnak s fogyatékoságaikat átörökítik ivadékaikra. Felsőbb kulturfokon a háború tehát határozottan antieugenikus és kontraszelektórius (v. ö. *Müller-Lyer: Die Zähmung der Nornen*. München, 1918. 99. l.), azaz: értékcsökkentő hatású.

De – nézetem szerint – erkölcsi, kulturális és gazdasági szempontból sem vitatható a háborúnak értékfokozó minősége. Bizonyított tény, hogy a háborút követőleg a kriminalitás emelkedő s kvalitatíve durvuló irányzatot mutat, ami a közerkölcs romlására enged következtetni. Ismert tétel, mely evidencián alapul s igazolást nem igényel, hogy: *inter arma silent musae*, sőt épp napjainkban észlelhetjük leginkább, hogy a háború után is még mindig mennyire meg van bénítva a tudomány, művészet s általában a kultúra fejlődése. – És kell-e megdöbbenőbb bizonyíték az elmúlt világháborúnál, hogy a gazdasági értékek terén úgy a legyőzött, mint a győző államok kárára minő értékpusztulások állottak elő s mennyire romlanak értékeink azóta is?!

A végső konklúzió, amelyre megelőző fejtegetéseim vezetnek, hogy az emberiség kezdeti fejlődésének idején a háború értéknövelő tényező („at first conflict is the active factor”. *Smatt: General Sociology: Chicago, 1920. 204. l.*), mely egyfelől szelektív hatású, másfelől szolidaritást teremt: – viszont minél kulturátlanabb az emberiség, annál inkább veszít e jellegéből a háború s annak csekély értékteremtő hatását értékpusztító következménye messze túlhaladja.

Haladásunk irányvonalai

Nemzeti Újság, 1924 dec. 21.

A XVII. század *mechanisztikus világ felfogása*, mely minden természeti történet s magát az életet is az erő és anyag oly rendszereként fogja fel, amelyben kizárólag a kauzalitás törvénye uralkodik (*Galilei, Kepler, Descartes, Newton*; már *Leibnitz* a célgondolatot is érvényesíti: „la source de la mécanique est dans la métaphysique”) s amelyben az ember is csak mint gépalkatrész teljesít funkciót, – az egyéniségnek mind öntudatosabbá s érzékenyebbé kialakulása korában fokozatosan visszaszorul s a XIX. század során helyt enged a *teleologizmus gondolatának*, mely mint világnézet a mindenséget az eszközök és célok, a célratörő hajtóerők összefüggéseként fogja fel s az embert is a célkitűzések rendjébe állítja be (*Lotze, Fechner, Trendenburg, Fouillée, James Ward*). Ennek a világfelfogásnak bölcsőjében ringott a fejlődés gondolata, melyet *Buffon* még csak a földre, *Kant* már a világmindenségre, *Herder* a kultúrtörténetre, *Lamarck* általában az élőlényekre vonatkoztatott. *Darwin, Haeckel* és *Spencer* átviszik a principiumot a biológiára, antropológiára s a szociológiára. Még egy lépéssel tovább megy *Guyau* és *Nietzsche*, kik elé az a kérdés mered: miért kellene a fejlődésnek az emberrel véget érni? S ami *Guyan*-nál még csak derengett, midőn azt véli, hogy a fejlődésnek meg van az a tulajdonsága, hogy az ember típusát meghaladó fajt hoz létre, az *Nietzsche* Übermensch-ében, emberfölötti emberfogalmában testet öltött. A költő-filozófus szemében az Übermensch az ember fensőbb faja, az ember jövőjének posztulátuma. („Der Mensch ist ein Seil, geknüpft zwischen Mensch und Übermensch”).

Anélkül, hogy ennek az ú. n. szociáldarwinisztikus tanításnak részletesebb elemzésébe és kritikájába bocsájtkoznék, csak arra a tudományosan megállapított tételre utalok, hogy az ember évezredek óta sem organice, sem anatomice nem változott (v. ö. *Haycraft: Natürliche Auslese und Rassenverbesserung; Leipzig, 1895. 139. L*); ideyágólag nem érdektelen magának *Darwin*-nak az a kijelentése, hogy „az ember... a természetes kiválás vagy

más hatások okozta testi módosulásoknak csak csekély fokban lehetett alávetve, mert... értelmi tehetségéinél fogva képes lett *nem változó testet* a változékonnyal minden-
 seggel összhangzásban tartani” (v. ö. Az ember származása. Budapest, 1884. L k. 195. L).

Az ember nem testében, hanem kultúrájában fejlődik.
 Keze ugyanaz, mint volt évezredekkel ezelőtt, de az eszközöknek fokozatosan szaporodó számával s azoknak immár beláthatatlan működési kört megnyitó finomságával orgánumának változatlanlansága ellenére oly területre lendült át, amelyen fejlődése nem az organikus, hanem az ezen túleső szuperorganikus vonalon halad előre; agyának súlya, anatómiai összetétele sem módosult (sőt a homo primigenius koponyaüregének térfogata a Chapelle-aux-Saintsi-i és a le-Moustier-i koponyákon végzett vizsgálatok alapján kb. 1600 köbcentiméterre tehető, amely szám a mai európai embernek 1500 köbcentiméteres átlagát jóval meghaladja; v. ö. *Hillebrand-Bella: Az őskor embere és kultúrája*, Budapest, 1921. 34. l.), de nyelve, tudása, művészete s általában kultúrája szédítő fejlődésen ment keresztül és e fejlődés ismét nem a lelki tehetségek szerveinek evolúcióját követeli előfeltételül, hanem azt a szikrát, mely transzcendentális magasságokból eredő ajándékunk. Gyönyörűen fejezi ki e gondolatot *Othmar Spann: „Der Mensch entzündet sich am ändern, alle zusammen an dem Funken des göttlichen Wesens in ihrer Seele”* (v. ö. *Gesellschaftslehre*, Leipzig, 1923. 210. l.).

Az ember és társadalmának fejlődése és előrehaladása tehát nem az Übermensch képzelt típusa felé tör, hanem a mind magasabb színvonalú kultúra birodalmához közelít, amire nem organizmusának állítólagos átalakulása, hanem sajátos értelmi képessége („his greater intellectual capacity”, mely alkalmas „to form acquired habits; v. ö. *Ellwood: An Introduction to Social Psychology*. NewYork, 1922. 38. l.) teszi hivatottá.

Haladásunk irányvonalát ezekhez képest nyilván értelmi kapacitásunk, intellektuális fejlettségünk határozza meg. – Ám amíg kizárólag az értelem kezében van a vezérlő szerep, addig kultúránk merőben technikai, mely nélkülöz minden ideális lendületet s közeljuttat ahhoz az utilitarisztikus, sőt hedonisztikus filozófiához, melynek

eszménye a hasznosság s az életgyönyör. A haladás, melyet csak az értelem irányít, egyedül a jobb alkalmazkodásban merül ki; az élet útjait mind járhatóbakká teszi, a göröngyöket eltávolítja, a szakadékokat áthidalja, de ugyanakkor kényelmessé tett úton járók lelki világának emeléséről nem gondoskodik. A haszon, gyönyör s materiális jólét az embert végső eredményben sohasem elégtetik ki. Ideig-óráig eltölthetnek boldogító érzéssel, mely azonban – akárcsak az opálszínekben tündöklő szappanbuborék – egy érintésre elpattanik s elmúlt létezését csak egy – többnyire szürke – habmaradvány, a léleknek egy kesernyés utóérzése tanúsítja.

Haladásunknak, hogy emberies legyen, erkölcsi tartalommal kell megtelni, – az önértékek: az igaz, jó és szép felé kell igazodnia. *Az értelem mellé társul kell szegődnie az erkölcsnek*, mely midőn az ember alaptermészetéből igazolható ideális elemekkel egészíti ki materiális törekvéseinket: mind közelebb juttat ahhoz a szellemi kultúrához, melynek áldásait annálfogva élvezzük, hogy az igazat, jót és szépet nemcsak látjuk, hanem cselekedjük is.

Szociális világnézetek

Nemzeti Újság, 1925 február 17.

Sokszor előfordul, hogy a mindennapi beszélgetés során oly kifejezésekkel élünk, amelyek alatt rejlő tartalmat csak hozzávetőlegesen, vagy éppen téves beállításban ismerjük. Az ily ismerethiány vagy téves ismeret igen káros következtetésekkel járhat és pedig nemcsak szubjektíve annak terhén, aki e kifejezéseknek hibás használatával legalább is felületességét áruva el, magát a félműveltség színvonalára süllyeszti le, hanem objektíve annálfogva, mert egyes gondolatmegjelölések nem ritkán jelszavakká, irányító elvekké alakulnak át, illetőleg alapjai lesznek bizonyos ideológiának s ha az ily jelszó, irányító principium vagy ideológia helytelen sínpáron fut be a tömegek lelkivilágába, abban mérhetetlen és sokszor alig helyrehozható károkat okoz. Legyen elég idevágólag csak arra

emlékeztetnem, hogy a *darwinizmus* szóval mennyi visszaélést követtek el – mindenik oldalon – a „féltudósok”. Százat teszek egy ellen, hogy még ma is a legtöbben, kik társalgás közben a darwinizmusról beszélnek, e tan lényegéről mit sem tudnak, vagy tévesen azt vélik, hogy Darwin tanításának sarkpontja: az embernek a majomtól való származottsága.

Így vagyunk a „világnézet” kifejezéssel is. Unosuntalan használják azt szónokok a fórumon, írók könyvekben és cikkekben, magánegyének a legkülönbözőbb alkalmakkor, anélkül, hogy fáradtságot vennének maguknak arra, hogy annak helyes jelentését átértsék. Holott e fogalom tartalmi elemeit annál is inkább ismernie kellene mindenkinek, mert az valóban nemcsak a filozófiát érdekli, hanem mint életirányt meghatározó, minden gondolkodó ember célkitűzéseiben, cselekvésében és társaihoz való viszonyában jelentős. A világnézet és különösen a szociális világnézet az egyén s a társadalom egész életét, fejlődését, jövő sorsát befolyásolja, minélfogva annak helyes kialakulása éppenséggel nem közömbös az egyén, sem a közösség nézőszögéből.

A világnézet általában mindazoknak a gondolatoknak, képzeteknek és eszméknek szintetikus egységbe való összefoglalása, amelyek szerint valaki a világ egészéről, a részeknek és különösen az embereknek a világhoz kapcsolódó viszonyáról, a létezés értelméről és végső elveiről magának képet alkot. A világnézet ilyenképpen szubjektív jellegű: az egyén temperamentumától, lelki konstrukciójától függő; erre a szubjektív jellegre utal *Fichte*-nek az ismert mondása, hogy: „Was für eine Philosophie man wähle, hängt davon ab, was für ein Mensch man ist”. Ám nyilvánvaló, hogy a különböző világnézetek közül csak egy, és illetőleg az a helyes, mely a világ és az ember viszonyát, a létezés értelmét objektív alapokra visszavezetve állapítja meg, mely tehát a helyes természeti, társadalmi és önismereten és tehát a tudomány alapjain nyugszik.

Az alábbiakban a világnézetnek arra a nemére óhajtok pár szóval reávilágítani, amelyet – mert az embernek a társadalommal való viszonyát fogja át – szociális világnézetnek nevezhetek, s amely a legrégebb időktől

fogva napjainkig két egymással ellentétes irányban fejlődött. Az egyik oldalról a földi életet siralomvölgyének minősítő s minden előrefejlődésről és jobbrafordulásról lemondó pesszimizmus fájdalmas hangja hallik, a másiktól viszont az élet értékességét hirdető, a viszonyok javulásában s általában az emberiség erkölcsi, gazdasági és kulturális tökéletesülésében bizakodó optimizmus akkordjai ütnek meg fülünket.

Állást foglalandó ez ellentétes nézetek, illetőleg azoknak hatásai között, mindenekelőtt hangsúlyozni kívánom, hogy míg az optimizmus rendszerint ott és akkor ver szélesebb körben gyökeret, ahol és amikor általában szociális megelégedettség honol a társadalom különböző rétegeiben, addig oly időkben és körülmények között, amelyek során és közepette a szociális egyensúly megbomlik és elégtelenség ül a lelkekre, kisebb-nagyobb fokú melankólia vesz erőt az embereken, mely csakhamar krónikus pesszimizmusba megy át. Nem véletlen, hogy a pesszimiztikus világnézet mindig a hanyatlás korában kap erőre, illetve stagnáló népek gondolkozását jellemzi és viszont, hogy az optimisztikus gondolat oly időszakokban és nemzeteknél izmosodik meg, melyeket az előrefejlődés üteme jellemez. Nem véletlen, hogy az élet szenvedéseinek problémájával foglalkozó *Jób* könyve, a héber irodalom e pesszimiztikus terméke abból az időből való, amikor a zsidó nép a legtöbb üldöztetésnek volt kitéve és nem véletlen, hogy a halálra rábeszélő *Hegesias* iratai a görög nép tespedésének, enerváltságának korában láttak napvilágot. És miért ép a XIX. század második felében találkozunk a filozófiában egy *Schopenhauer*, *Hartmann*, az irodalomban egy *Ibsen*, *Tolstoj*, *Dostojewski* világfájdalomtól átítatott nézeteivel! Miért? Mert ezt a pár évtizedet valamiféle elernyedés, az erkölcsökben észlelhető hanyatlás jellemzi. És viszont talán véletlen, hogy az optimizmus a görög fénykorban: *Platón*, *Aristoteles* és a *stoikusok* tanaiban domborodik ki, vagy hogy annak tudományos megalapozója: *Leibnitz*, a XVII. században, azaz abban az időben hirdeti, hogy: „Il y a autant de vertu et de bonheur qu'il est possible”, amikor a német nemzeti öntudat szárnyait bontogatni kezdi, és véletlen, hogy *Nietzsche* a német egység kialakulásának éveiben ír-

nyitja figyelmét az eljövendőre s hirdeti az élet emelkedésének hitét? Minő ellentétek! Míg Hegesias a halálra, addig Nietzsche az életre beszél rá.

Mindkét irány a vágyakozásból indul ki, de míg a pesszimizmus képzelete a múltba hajlik vissza s vissza-sírja, ami volt és mert ezt elérhetetlennek véli, a budhizmus Nirwanáját állítja be vágyainak középpontjába, addig az optimizmus vágyai s az ezeket éltető fantáziája a jövőt rajzolja elénk; az optimistának is könnyek csillognak szemében, de örömkönnyek, melyeket eszményeink megvalósíthatóságának reménye sajtol ki; ezért szubstanciálja az optimizmus Zarathustra gondolatait s hirdeti az örök előrefejlődést.

A peszimizmus a térbe vetíti ki a végtelenséget s az örök nyugalmat minősíti a legtökéletesebb állapotnak, az optimizmus az időben látja a végtelenséget s az előre-vivő örök mozgástól várja a boldogabb helyzet bekövetkezését.

Messze vezetne, ha principialiter óhajtanék belemarkolni e probléma lényegébe, miért is ezúttal csak azokra a szociális hatásokra kívánok utalni, melyeket e világnézetek a lelkekből kiváltak.

A pesszimizmus, mely nélküli a tette serkentő ideálokat: a mindenbe való megnyugvásra hangol s így elernyeszti az energiákat s a hanyatlás mélységeit nyitja meg úgy az egyén, mint a nemzet előtt, az optimizmus viszont szüntelenül az eszmények világába lendít, folytonos célkitűzéseivel tevékenységre sarkall s reabiztat azoknak a magasságoknak megközelítésére, amelyekről 'derű és napsugár csillog felénk. A pesszimizmus a tettekész erőket is leköti s minden emelkedés útját vágja, mert kiöli a bizalmat, az optimizmus illúziókba ringat s energiaforrásokat nyit, mert életre kelti bennünk a hitet és reményt.

Orison Swett Morden, a nálunk kevésbé ismert amerikai moralista: *How to get what You want* című 1917-ben megjelent művében azt mondja egyhelyütt, hogy: a világegyetemben minden útban van a saját lehetőségeinek legmagasztosabb kifejezője felé, útban van a tökéb, – az Isten felé. Ám akkor kötelességünk tőlünk telhetőleg közreműködni abban, hogy az emberiséget egy maga-

sabb szférába emeljük, hogy magasztos ideálunkat kifejezésre juttassuk és tehetségünk legjavát az emberiség szolgálatába állítsuk. Ily munkásságra azonban nyilván nem a csüggedésre és belenyugváásra hangoló pesszimizmus, hanem a szünetnélküli tevékenységre buzdító, bizakodással telt optimizmus ösztönöz.

A jogfolytonosság

Új Nemzedék, 1925 ápr. 12.

Sok szó esett napjainkban a jogfolytonosság kérdéséről. És mintha valahogy még mindig nem oszlott volna el az a köd, mely ezt a fölöttébb jelentős problémát eltakarja. Ám míg a napsugár nem fog azon keresztül törni, sötétben, homályban fogunk botorkálni s minduntalan az eltévedés veszélye fenyeget. Már pedig, aki a jogi életben eltéved, könnyen belefordul oly szakadékba, amelyből kikerülni szerfelett nehéz. Fokozottabban nagyobb a baj, ha a törvényhozó téved el, mert maga után ránthat tömegeket, sőt végpusztulásnak teheti ki azt a nemzetet, amelyet szabályainak útmutatásával a boldogulás helyes útjára volna hivatva vezetni.

A minden politikai célzatosságtól ment, szigorúan objektív tudományos szemlélet eredményeként a jogfolytonosság a jogszabályalkotás menetének oly megszakíthatatlanságát jelenti, amelynek során minden új jogszabály azon jogi előírások szerint jön létre, melyeket a jogalkotó főhatalom a jogszabályok keletkezésére akár kifejezetten (ú. n. alaptörvényekben), akár hosszú, nemritkán évszázadokig tartó fejlődés során a nemzet jogi gondolkodásából mintegy kifejtve hallgatólagosan (ú. n. történeti alkotmányban) előzőleg megállapít.

Állítsuk mindenekelőtt szembe a jogfolytonosság e fogalmával annak ellentétét: a – nevezzük – jogmegszakíthatóság fogalmát. Jogmegszakíthatóság forog fenn mindakkor, midőn a létrejött új jogszabály nem azon szervek útján, feltételek közepette és módon keletkezett, aminőket az alaptörvények, illetőleg a történeti

alkotmány meghatároznak. Szóval a jogmegszakítottság jegyében születettnek kell minősítenünk mindazokat a jogszabályokat, melyek a jogkeletkezésre vonatkozó jogi előírások megszegésével léptek ki az életbe.

A tudományos terminológia az előbbieket (a jogfolytonosság vonalán alakultakat) *legitim*, az utóbbiakat (melyek a jogmegszakítottság jellemvonását hordják magukon) *illegitim* jogszabályoknak nevezi.

Félreértések elkerülése céljából nyomatékosan hangsúlyozom, hogy *erő és érvény tekintetében a legitim és illegitim jogszabályok között nincs különbség, mert hisz egyik úgy, mint a másik a jogalkotó hatalomnak normatív akaratkijelentése*, mely – amennyiben a címzettek részéről rendszerinti engedelmességet kiváltó megfelelő motivációra (fizikai kényszer, szankciótól való félelem, tekintély-elismerés, a jogszabályhelyességről való meggyőződés, morális kötelességérzés a jogszabály-követés tekintetében) támaszkodik – magánhordja mindazokat az ismérveket, amelyek a jogteljességhez megkívántatnak. A jogteljesség ugyanis két feltételen múlik, – az egyik: hogy a kérdéses szabály a jogalkotó hatalomnak közvetlen vagy közvetett, akár kifejezett, akár hallgatólagos akaratkijelentése legyen, – a másik: hogy e szabály irányában az alávetettek, másként címzettek részéről valami okon oly alávetési készség nyilvánuljon meg, mely a szabály rendszerinti követését biztosítja.

Valamely szabálynak jogszabály minősége kérdésében a priusz ezeknél fogva mindig annak megállapítása, vajjon a jogalkotó hatalom normatív akartkijelentésével állhmk-e szemben! E kérdésre adott igenlő felelet után kell a második feltétel létét: a rendszerinti követés biztosítottágának tényét felderítenünk. Ha e második kérdésre nemleges a válasz, úgy a kérdéses szabály nem jogszabály, mert a jogbölcseleti irodalomban ellenmondás nélkül elfogadott helyes tétel szerint: a jogteljesség fogalma a jogrend testébe jogszabályként beigazodni kívánó szabálytól megkívánja, hogy az követtessék, hogy az a valóságban érvényesüljön.

A jogalkotó hatalom akaratkijelentésének, hogy az jogszabállyá legyen, tehát ki kell küzdenie a jogteljességhez szükséges második ismérvet. A legitim jogszabály

e kritériumra rendszerint már megalkotása pillanatában szert tesz, mert áthatja az a „Drang zur Gesetzmaessigkeit”, melyre Franz W. *Jerusalem* jénai professzor figyelmeztet egyik legújabbban megjelent értékes művében: (*Soziologie des Rechts*, Jena 1925.). Ám az illegitim jogszabálynak többnyire nehezebb a helyzete, mert ennél már az a tény egymagában, hogy a jogkeletkezésre vonatkozó jogi előírások ellenére jött létre, legalább is bizalmatlanságot kelt, egyes esetekben viszont egyenesen ellenállásra hangol (minden ellenforradalom ezen alapszik).

Ezért a jogalkotó hatalom csak a legritkább esetekben, többnyire *ha a szükség követeli*, tér le a legitim jogalkotás útjáról, mert tudatában van annak, hogy az illegitim jogalkotással, azaz a jogfolytonosság elvének figyelmen kívül hagyásával alkotott szabályai a jogteljesség nézőszögéből veszélyben forognak.

Ezért kívánatos, hogy a jogalkotás lehetőleg a jogfolytonosságnak fent meghatározott vonalán haladjon s ha szükségből történtek is jogmegszakítottságok, mielőbb visszatérjen a jogi élet rendjének megfelelő egyenes útra.

A falu szociológiája

Új Nemzedék, 1925 júl. 26.

Hónapok óta élénk érdeklődéssel kísérem a hazánkban „Faluszövetség” néven megindult s máris szép eredményekkel dicsekvő mozgalmat. Csak köszönettel tartozom Steinekker Ferenc barátomnak, hogy figyelmemet erre a világszerte élénken fejlődő s ha valahol, úgy különösen nálunk oly nagyjelentőségű intézményre felhívta. Az újabbkéletű törekvések közül alig találkoznunk még eggyel, mely oly nagy erővel és a sikernek oly biztos reményével lendítené előre az általános erkölcsi, kulturális és gazdasági haladást, mint a faluszövetségi mozgalom, mely midőn fel- vagy inkább kiemelni törekszik a falu népét évszázados elmaradottságából, egyfelől ré-

szesévé teszi azt a kultúra áldásainak, másfelől gátat emel a túlzott és sok tekintetben káros hatású urbanizálódás elé, amennyiben a falu népét eredeti, de mindinkább javuló környezetében maradásra ösztökéli, a város lakosságában pedig kedvet ébreszt a vidékre való áttelepülésre. A kultúra és haladás kapuinak a falu előtt való megnyitásához az említettekén kívül még az a – tudtommal eddigelé még alig értékelt – felette nagyjelentőségű előny is fűződik, hogy abból a rendkívüli sok – eddigelé szunnyadó – energiából, mely kiművelés híján az egyszerű és kezdetleges falusi környezetben az ország s nemritkán az emberiség kárára elsorvadt, az alkalmak szaporodásával s a lehetőségek kialakulásával a jövőben előreláthatólag nem csekély mennyiség fog helyet kérni. *Ward* amerikai szociológus hatalmas kötetben foglalkozik az energiák felébresztésének s megfelelő helyreállításának problémájával, melynek nyilván nem jelentéktelen részlete a hamu alatt rejtőző tehetségeknek lángrobbantása. Gondoljuk csak el, mennyi ősmagyar tehetség maradt véka alatt és veszett kárba csak azért, mert a falu népe nélküli mindazokat a feltételeket, melyek a szellemnek bármily irányú kiképződéséhez és érvényesüléséhez szükségesek. Mindenütt, de főként egy erősen magára hagyott nemzetnél, elsőrendű feladat tehát a szellemi energiák minél nagyobb számban való sorompóba állítása s mert e téren nem csekély mértékben játszik közre a falu szellem-erkölcsi s anyagi-gazdasági életszínvonalának emelése, egyéb okokon kívül mindenestre ez a körülmény is közrejátszik abban, hogy a falu népével való foglalkozás, immár mindinkább rendszeressé válik és tudományos alapokra helyezkedik. Pár év óta, főleg az amerikai szociológusok vetették rá magukat erre, a még ki nem művelt területre s egymásután bocsátják közre erősen gyakorlatias jellegű munkálataikat.

Messze vezetne e felette tanulságos művek valamennyiének beható ismertetése. Ehelyütt csak a jelentősebbeknek felemlítésére szorítkozom. Időrendben első helyen hivatkozom *Kenyon L. Butterfield*, a michigani közgazdasági egyetem rektorának „The farmer and the new day” című nagyobb kötetére (Newyork, Macmillan, 1920. 1-311. l.) mely 14 fejezeten keresztül tárgyalja a

vonatkozó kérdéseket. Csak példakép ragadom ki szerzőnek igen értékes munkájából azokat a javaslatokat, melyeknek megvalósítása, szerinte a falu életszínvonalának jelentékeny emelkedését fogja maga után vonni; ezek: 1. a modern közlekedési eszközöknek, így a postának, távírónak, telefonnak, villamosvasútnak bevezetése; 2. egészséges és tiszta lakások építése; 3. az oktatásügynek, úgy a gyermekek, mint a felnőttek érdekében való átszervezése, kísérleti állomások, könyvtárak létesítése; 4. a helyi közigazgatásnak megértőbbé és hatályosabbá átreforinálása; 5. a közegészségügynek felkarolása, erőteljes védekezés a járványokkal szemben; 6. a léleknevelő szórakozási lehetőségek megteremtése; 7. a közéletnek helyes mederbe terelése; 8. az elmebeteg, gyengeelméjűek, szegények, baleset folytán elnyomordottak megfelelő elhelyezése; 9. a valláserköcsi élet emelése. Mindezen programpontok megvalósításának részletes módozataira is kitér a szerző.

Augustus W. Hayes, ki a tulani egyetemen a szociológia segédtanára (nem tévesztendő össze Edward Gary Hayes-szel, a szociológiának az illinoisi egyetemen működő híres professzorával), „Burai community organization” című rövid művével (Chicago, the University of Chicago press, 1921. 1-128. l.) mintegy kiegészíti az előbbi szerző munkáját. Egyebek között felkarolandónak véli a keresztény érzelmű egyének szövetségét (az ú. n. Y. M. C. A. = „young men Christian association”).

A falu problémájának egyik legszorgalmasabb kutatója, kinek főleg „Rural problems of to day” című pár évvel ezelőtt megjelent munkája keltett feltűnést: *Ernest E. Groves*, a bostoni egyetemen a szociológia tanára, újabban: „The rural mind and social welfare” cím alatt közreadott kötetében (Chicago, the University of Chicago press, 1922. I-XIV., 1-205. l.) foglalkozik több rendkívül fontos kérdéssel, így igen értékesek azok a fejtegetései, melyeknek során a nagy városba tódulás okaira mutat rá; ennek az egészségtelen mozgalomnak szerinte legfőbb tényezője az érvényesülés ösztöne (the instinct of self assertion), miért is az a legjobb falusi szervezet, mely lehető széles keretben biztosítja az ösztön kielégítését. Rendkívül érdekesek a munka azon fejezetei, ame-

lyekben a falu és város lakosságának pszichológiáját hasonlítja össze.

Charles Josiah Galpin, a wisconsini egyetemen a falusi gazdaságtan professzora, immár második kiadás bábocásátja ki „Rural life” című művét (Newyork, The Century Co. 1922. 1-386. L; az első kiadás 1918-ban jelent meg), melyben mindenekelőtt a falusi gazdasági foglalkozásokat befolyásoló külső tényezőket ismerteti, majd a falusi ember pszichológiáját konstruálja meg, jellemző vonásokkal emelve ki annak animizmusát, individualizmusát és konzervativizmusát. Külön foglalkozik a nők és a gyermekek szociális helyzetével. Sürgeti a falusi szociális központok megalakítását, a szellemi és gazdasági összeműködést előmozdító egyesületek („farmer's family club”, „farm men's club”, „farm women's club”, „young folks club”) alapítását, súlyt helyez a falu ünnepeire, szórakozásaira, a vallási élet emelésére stb.

A legbetheatóbb és úgyszólván minden részletkérdésre kiterjedő standard-munka *John Morris Gillette*: „Rural Sociology” című műve (Newyork, Macmillian, 1923. I-XII., 1-571. l). Szerző, ki a North Dakota egyetemen a szociológia professzora, mindenekelőtt a falu szociológiájának külön tudomány mivoltát igazolja. A mű második részének címe a falusi társadalom természete; igen értékes ehelyütt a falu társadalmát jellemző vonások kiemelése és a falu és város szembeállítás. Csak néhány adalék közlésére szorítkozva: 1. míg a városban a népességnek 22.6 százaléka születik másutt, addig a falu kívül születteinek százalékszámát csak 7.5; 2. míg a falu népe a közvetlen termelésben vesz részt, addig a város lakója a termelés második, harmadik, negyedik vonalán szerepel, amennyiben inkább a nyerstermékek átalakításával, feldolgozásával, a tovább eladóhoz közvetítésével foglalkozik; 3. a családi élet szilárdabb alapokon nyugszik a falun, mint a városban; az emberek fiatalabb korban kötnek házasságot, kevesebb a válás (csak közbevetőleg említem, hogy ez a jelenség általános; így nálunk is, míg a városinak tekinthető foglalkozások körében a válási arányszám 240-300, addig a földmívelő elemnél jóval kisebb, pl. a kisbirtokos napszámosságánál 40; v. ö. *Laky Dezső*: Az elválások Magyarországon a háború előtt és

a háború után. Társadalomtudomány V. évf. 114. L); 4. a szellemi kultúra terén a falu eléggé elmaradott; a lakosság legnagyobb része csak az elemi iskolát járja végig; irodalom, művészet, tudomány majdnem ismeretlen fogalmak; 5. az általános közszellemet falun az individualizmus és egoizmus jellemzi; erős a konzervativizmus, mely nem csekély mértékben vet gátat a haladás elé; 6. a szociális szervezkedés politikai, közgazdasági és gazdasági téren igen gyenge. A mű harmadik része a falu népmozgalmi adalékait tárja fel, ugyanitt tér ki szerző a közegészségügyi állapotok ismertetésére. A negyedik részben a gazdasági tényezőkről s feltételekről esik szó, míg az ötödik a falu intézményeit mutatja be; ehelyütt különös súlyt helyez szerző a vallásos élet elmélyítésére. A hatodik rész címe: a város és falu, melynek során sok érdekes reform-gondolat felvetésével találkozunk; különösen figyelemreméltó szerzőnek az a gondolata, hogy a falu népének magasabb színvonalra emelése érdekében ki kell fejleszteni a falusi öntudatot („community consciousness”). Az utolsó, hetedik rész általában a falu fejlődésének útját jelöli meg.

Mindezek az ismertetett munkák ugyan elsősorban az amerikai viszonyokat tartják szem előtt, mindazonáltal úgy vélem, hogy e munkák egyes részletei általános érvényűek és tehát nálunk is figyelemre érdemesek. A falu problémája nyilván már a világkérdések síkjában mozog s amikor egyfelől örvendetes tényként állapíthatjuk meg, hogy hazánkban is mindnagyobb megértéssel találkozunk e téren (egyedül egyes szűk látókörű vidéki közigazgatási szervek zárkóznak még el e mozgalom előtt s ezek is inkább tudatlanságból és féltékenységből), addig másfelől kívánatosnak tartanám, hogy a világirodalom tanulmányozása s hazai viszonyaink figyelembevétele mellett az egész probléma nálunk is tudományos alapokra helyeztessék.

Szociológiai műveltséget!

Nemzeti Újság, 1925 okt. 22.

Nagy élvezettel és még több okulással olvastam a katolikus nagygyűlésen elhangzott beszédeket.

Ha e magasívelésű beszédek közül ezúttal mégis csak egyet emelek ki, teszem ezt azért, mert annak alap-gondolata – ha testté válik, ha átjárja minden ideg-szálunkat, ha megfelelő magatartásra, tetterre, munkára sarkal – az erkölcsiekben és anyagiakban egyaránt arra a magaslatra emelheti társadalmunkat, melyre azt a krisztusi gondolat predesztinálja s amelyen az egyes úgy, mint az összesség megteremtheti magának az e földön elérhető legnagyobb boldogságot, megelégedést és lelki egyensúlyt.

Zichy János gróf elnöki megnyitójában mélyeséges átgondolás, avagy intiutív meglátás eredményeként-e, nem tudom, de mindenesetre az igazság abszolút erejével jelentette ki, hogy: „katolikus társadalmunk legsür-gősebb feladata: a hitélet kimélyítése és a *szociális kérdésekkel való intenzív foglalkozás*”, – majd utóbb, hogy: „a katolikus társadalmaknak végre már az egész világon egyesülniök kellene abból a célból, hogy *a keresztény-szociális törekvések praktikus kialakulásának előfeltételeit megérleljék*”. A nagy szociális munka elvégzéséhez meghívja Zichy gróf a többi keresztény felekezeti hívő tagjait, kiktől – úgymond – „nemcsak elvárjuk, hanem egyenesen megköveteljük, hogy e törekvésünkben, mely az egész társadalom javát akarja szolgálni és amely a legnagyobb államfentartó biztosítékot foglalta magában, jöjjenek segítségünkre”.

Legyen szabad néhány szót hozzáfűznöm e feladatok másodikához, ahhoz, mely lényegileg nem egyéb, mint: *az ú. n. szociális probléma megnyugtató megoldására való törekvés* és tehát az arravaló erőknek koncentrációja a mai beteg társadalom meggyógyítása céljából.

De vajjon elég-e felkutatni és sorompóba állítani: a társadalmat átalakítani, javítani és gyógyítani igyekvő nagy munkára hajlamos egyéneket! Nem kell-e itt is épügy, mint az orvoslás körében szakképzettségre támasz-

kodni? A gyógyítás sikerét is csak az biztosíthatja, ha a kellő elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező szakképzett orvos és nem kuruzsló kezeli a beteget, ha az orvosszert nem tudákos vénasszonyok gyűjtötte füvekből főzött kotyvalék, hanem a farmakológia szabályai szerint hivatásos és felelős gyógyszerész készítette gyógyszer képezi, de akkor per analógiám, vajjon bízhatunk-e a társadalom felgyógyulásában, ha annak betegágya körül tán a legjobb akarattól áthatott, de sem a társadalom szervezetét, sem annak fejlődését, betegségeit, e betegségek megelőzésének, illetve gyógykezelésének módját nem ismerő egyének szorgoskodnak? Nem a merő véletlentől fog-e függni az itt-ott netán beálló könnyebülés? Bizonyos, kellően át nem gondolt beavatkozás legtöbbször nem árt-e inkább, mint használ? Nem fordulhat-e elő, hogy merőben egyoldalú és ennél fogva rendszerint téves irányból jövő kísérletezésnek a társadalom áldozatul esik, vagy legalább is feleslegesen szenved? Szóval elég-e csak úgy nekifogni a társadalmi bajok orvoslásának s nem kell-e előbb jól megtanulni mindazt, amit a tudomány a társadalmat illetően eddigelé felderített, *nem kell-e tehát az erők áldozatkészségét kiegészíteni azoknak képzettségével* Azt hiszem, hogy abból a vitán kívül álló tételből, mely szerint bármely munka sikerét csak a kellő hozzáértés biztosíthatja, nyilván következik, hogy a szociális kérdésekkel gyakorlatilag foglalkozóknak fel kell készülniök erre a munkára s meg kell tanulniök mindazt, amit a tudomány eddigelé a társadalom lényege, szerkezete, fejlődése, törvényei stb. tekintetében feltárt. Mindezekkel a kérdésekkel egy immár külön ágazattá differenciálódott tudomány: a *szociológia* foglalkozik, mely ugyan még gyermekcipőkben jár s *Ward* megjegyzése szerint körülbelül azon a fejlettségi fokon van ma, mint amilyenén volt a fizika és kémia a XV. században („the study of society is to-day where that of Physics and chemistry were in the fifteenth century”, v. o. *Pure Sociology*, Newyork, 1903. 569. 1.), mindazonáltal épp a legutolsó években oly óriási lendülettel fejlődik, hogy napjainkban alig van tudományszak, mely kiterjedtebb irodalommal dicsekedhetnék, mint éppen a szociológia – és bár területe *Oppenheimer* szellemes mon-

dása szerint Afrika térképéhez hasonlít, amennyiben sok benne a fehér folt (v. ö. *System der Soziologie*, Jena, 1922. Vorwort IX. 1.) -, mégis ezidőszert már sok oly irányelvet és törvényt ad kézre, amelyeknek segítségével a gyakorlati életben el lehet indulni s a szociális kérdések megoldásához bizonyos fokú, bár sohasem biztos előrelátással (v. ö. *Kiss Albin: A magyar társadalom története*, Budapest, 1925., 12. 1.) lehet hozzáfogni. A szociológiát ma már világszerte a társadalmi állapotok megjavításának útját kijelölő tudománynak minősítik (így *Dealey-Ward: A text-book of Sociology*, Newyork, 1920., 22.1.: „The supreme purpose is the betterment of society”, – vagy *Small: General Sociology*, Chicago, 1920., 35. 1.: „Sociology is the science of the social process”, – legjellegzetesebben *Ellwood: An introduction to Social Psychology*, Newyork-London, 1922., 33. 1.: „the purpose of the social sciences is nothing less than to replace the action of blind, mechanical force in human social life by the action of intelligent purpose), mely épp ezért, gyakorlati jelentőségét tekintve, egyike a legtöbbet ígérő tudományoknak (*Ward* szerint: „It is the scientia scientiarum”, *Pure Sociology*, 91. 1., *Hay es* szerint: „sociology is the supreme science”, v. ö. *Introduction to the study of Sociology*, Newyork-London, 1923., 17. 1.).

Ha ezek után felvetem a kérdést, vajjon kiknek kell e tudományt legalább alapelveiben megismerniök, úgy erre alig lehet más a felelet, mint mindenkinek. A társadalomban élés ugyanis mindenkitől állandó önfeláldozó munkát követel, – a helyes irányú szociális előrefejlődés a társadalom összes tagjaitól egymást kiegészítő, tudatos összműködést kíván (*C. Bougle* szerint a szociális munkában való részvétel általános emberi kötelesség: „d'etre un coopérateur, toujours prêt á donner ce qui lui resté de force et de temps”, v. ö. *De la sociologie á l'action sociale*. Paris, 1923. 8. 1.), ám erre az embereket reá kell nevelni. Jól mondotta pár nap előtt a londoni Tanügyi Társulatnak (Fellowship of Learning) ülésén lord *Percy* angol közoktatásügyi miniszter, hogy minden nevelés főcélja az, hogy az embereket a társas együttlét fegyelméhez hozzászoktassa és beléjük oltsa a köz szolgálatával szemben a folytonos kötelességtudást. E kötelességtudás-

nak, egymást megértő összműködésnek és tehát a szociális kérdések helyes megoldására törekvő közremunkálásnak biztos alapját azonban csak úgy fogjuk megteremthetni, ha az emberek nemcsak átérzik, de *át is értik* a harmonikus társadalmi munka jelentőségét, ha tehát a *meggyőzés* eszközeivel igyekszünk az embereket a megfelelő társadalmi magatartásra ösztönözni, már pedig a meggyőzés eszközeit társadalmi problémák terén nyilván a szociológia adja kézre. A részletesebb ismeretekre természetesen csak a vezetőknek és irányítóknak van szükségük, viszont a szociológiának, mint tudománynak, továbbfejlesztése a tudósok vállaira nehezedik.

Ez a differenciálódás világosan mutatja, hogy mily mértékben és módon kell belevinni az emberek tudatvilágába a szociológiai ismereteket. A leszűrődött szociális alapigazságokkal már a népiskolák növendékeit meg kellene ismertetni. A középiskolák legfelső osztályában viszont mulhatlanul szükséges a szociológia kijegesedett tételeit rendszerbe foglalva előadni. (Az Észak-amerikai Egyesült Államok középiskolaiban a legtöbb helyütt, már évek óta előadják a társadalomtudomány elemeit s e célból több kitűnő tankönyv áll rendelkezésre, így *Giddings*, *Ward*, *Dealy*, legutóbb *Fairchild* könnyen érthető összefoglaló munkái; különös értékkel bír *Fairchild* newyorki professzornak 1924-ben megjelent, számos illusztrációt tartalmazó *Elements of social science* című vezérfonala.) A szociológia tudományának továbbfejlődését biztosítandó, meg kellene szervezni annak tanszékét összes egyeteminken (a külföldön ma már alig van egyetem, amelyen a szociológiának ne lenne katedrája, – szinte szégyenkezve említtem fel, hogy amikor nálunk e tudományszak egyeteminken még mindig nem szerzett polgárjogot, akkor a szomszéd Jugoszláviában annak már évek óta rendes tanszéke van a Ljubljana egyetemen) s úgy Budapesten, mint az egyetemi városokban társadalomtudományi szemináriumokat kellene alapítani, amelyek a szociológiai irodalom termékeivel, főleg a folyóiratokkal felszerelten állandó találkozó helyei lehetnének a szociológusoknak s alkalmul szolgálhatnának a tudományos továbbképzésnek. Egyesületi szervünk van és pedig a folyó évben megalakult *Magyar Társa-*

dalomtudományi Társulat, mely kitűnően szerkesztett folyóiratával és felolvasó estélyeivel mindenesetre nagy lépéssel viszi előre a szociológia tudományának hazai fejlődését.

Mindezekhez képest kívánatosnak tartanám, ha a Katolikus Nagygyűlés elnöke – amennyiben az itt felhozott ideákkal csak részben is egyetért – értekezletet hívna egybe, amelyen az ő nemzetmentő alap gondolatának megvalósítása érdekében immár a tettek mezejére lépnénk s a keresztényszociális törekvések praktikus kialakulásának előfeltételeit s ezek sorában a szociológiai ismeretek elterjesztését s a szociológia tudományának magyar részről való kiépítését biztosítanánk.

A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig

Nemzeti Újság, 1925 nov. 13.

Az előttem fekvő I-XII., 1-388. lapra terjedő munka, első része a *Szocializmus Története* című műnek. Az ígért második rész a modern szocializmusról fog szólni. A könyv íróiként társszerzők szerepelnek, akik közül *Kovács Gábor* immár nincs az élők sorában. A munka „megírásában” nincs is közvetlen része, de közvetve ott lebeg munkásságának szelleme a kötet felett, mert annak megalkotásánál *Dános Árpád* felhasználta s így az utókor számára megmentette társának „töredékes kéziratát, értékes adatgyűjtését, szigorú logikával felépített, számos megállapítását” (Előszó, V. L). Mindez csak emeli *Dános* vállalkozásának érdemét, mert – bár a mű során nem tűnik ki, mely részek az egyik s melyek a másik szerző termékei – e szintetikus egységbe összealakuló, kollektívnek tekinthető munkába *Dános* tudásának legjavát vitte be s az „alkotó”-nak tulajdonképpen ő minősíthető. Ezt megállapítva, nem mulaszthatom el, hogy egy megjegyzést tegyek. *Kovács Gábor* a tudósgenerációnak oly kiváló, sok értéket produkáló és még többet ígérő

tagja volt, akit azonban – mint ez nem szokatlan – a magyar közvélemény kevésbé ismert: hogy kívánatos lett volna rövid életrajzi adatait s munkásságát az előszó kapcsán ismertetni. *Dános* ugyan meghajtja az elismerés zászlaját *Kovács* Gábor előtt, a munkát barátja emlékének ajánlja fel s meleg szavakkal szól az elhunyt társ mély tudományosságáról, ám a nagyközönséget a közelebbi részletek is érdeklik. E hiány könnyen pótolható a második kötetben, mely – mint *Dános* megjegyzi – a modern szocializmusról, tehát arról az eszme-mozgalomról fog szólni, melynek adatgyűjtését éppen *Kovács* Gábor végezte.

Már most mindenekelőtt arra utalok, hogy a jelen kötet alcíme többet ígér, mint ad. De nehogy félreértessem, nem azt akarom mondani, hogy keveset és talán fogyatékosat nyújt. A „szocializmus” fejlődéstörténetét a legutolsó időkig kitűnő összefoglalásban és áttekinthetőségben adja. Az alcím azonban „a szociális eszmék” fejlődését jelöli meg, mint a tárgykör keretét, már pedig „szociális eszme vagy eszmék” többet jelent, mint szocializmus”. Az utóbbi bent van az előbbiben, de nem megfordítva. Szociális eszméken általában minden oly gondolatot, irányt, ideát értünk, mely a társadalmi életben érvényesül vagy érvényesülhet s amely a múltban alapja volt – a jelenben tényleg fundamentuma – vagy a jövőben bázisa lehet a társadalmi berendezkedésnek, illetőleg, amely akármily csekély vonatkozásban a szociális élet és fejlődés tényezői közé sorozható. A „szociális eszmék” fejlődéstörténete alig jelent kevesebbet, mint a „szociológia” tudományának történetét.

A munka egyebekben igen helyesen szorítja vissza a szocializmus fogalmi körét arra a keretre, melyet valósággal betölt. *Proudhon* ismert definíciója, amely szerint a szocializmus a társadalom javítására irányuló törekvések összege („Le socialisme, e'est toute aspiration vers l'amélioration de la société”), valóban oly tág, hogy abba az egész gyakorlati szociológia belefér; de nem állják ki a bírálatot a többi fogalom-meghatározások sem s így csak helyeselhető szerzőknek a „verbum regens”-t kiemelő az a körülírása, mely szerint szocializmuson *objektíve* azt a társadalmi rendet kell értenünk:

„amely a korlátozás nélküli magántulajdonon alapuló társadalmi renddel ellentétben a kollektív tulajdon alapján épül fel” -

szubjektíve pedig:

„azokat a törekvéseket és mozgalmakat”, „amelyek a kollektív tulajdonon alapuló társadalmi rend létesítésére, vagy legalább is a magántulajdonnak az egész társadalom közös érdeke szempontjából való korlátozására irányulnak”.

Kitűnő csoportosításban ismertetik szerzők a továbbiakban az egyes *szocialista rendszereket*, majd a *kommunizmust*, az *anarchizmust*, a *szociáldemokráciát* és a *szindikalizmust*. Ezek az ismertetések nem egyszerű reprodukciók, hanem mindenütt kritikai megjegyzésekkel kísért bemutatások. A kommunizmust illetően, ennek – minden egyébtől eltekintve – tudománytalanságát rendkívül találóan jellemzik a következő szavak:

„Hogy a különböző képességű, hajlamú és erejű embereket lehetséges-e olyan társadalmi rendbe beleszorítani, amelyben minden jószág, élvezet közös és egyenlő, azt csak azok a kommunista írók hihetik, akik a való élettel és az emberek igazi életviszonyaival egyáltalán nem számolnak”.

Az anarchizmus ismertetése és bírálata, nézetem szerint, nem domborítja ki kellően a lényegét, mely – ha jól látok – abban összpontosul, hogy az anarchisták principáliter megtagadnak *minden tekintélyt*, tényleg azonban ők sem lehetnek el anélkül. Csak példaként említem, hogy *Diehl* az egyént („jeder einzeln soll Herr seiner Entschlüsse sein”), *Goldwin* a szerződéseket és a közvéleményt, *Proudhon* az igazságot állítják be regulatorként.

Különös értékű az első rész záró VIII. fejezete, melyben „*A szocializmus jelentősége*” cím alatt szerzők, illetőleg a legnagyobb valószínűség szerint *Dános Árpád* – tudományos álláspontja nyilatkozik meg. Ami e fejtegetésekből kiemelkedik, az egyfelől annak az – eddig alig hangsúlyozott tételnek megállapítása, hogy bár a szocializmusnak alapja társadalomgazdasági, mégis annak mélyében „etikai, vallásos és filozófiai elemek rejtőznek”,

másfelől az a – előző fejtegetésekből leszűrt – következtetés, hogy „világtörténeti fejlődésének nagyrészen át a szocializmus csak illúzió, a jövődők rózsás reménysége volt”. A döntő álláspontot a szerzők következő – nézetem szerint vitán kívül álló – kijelentése foglalja magában:

„Az abszolút egyenlőség, a magántulajdon nélkül való társadalom: chimera, amely nem egyeztethető össze az ember veleszületett hajlamaival és a természeti viszonyokkal, amelyek az emberiségtől küzdést követelnek s ha ma ráerőszakolnák az emberiségre az egyenlőséget, az emberek munkaereje, képessége, szorgalma, világfelfogása közti különbségek a legrövidebb idő alatt újból megteremténék a vagyoni különbséget”.

A további részekben nagy alaposággal mutatják be a szerzők: az *antik világ* s a *vallások szocializmusát*. Ott a görög és római, itt a zsidó és keresztény gondolatvilág ismertetését találjuk. A IV. rész az *utópisztikus szocializmust* mutatja be és pedig *Morus* Tamás munkáját, a későbbi államregényeket, majd a jezsuiták kommunisztikus államát Paraguayban. Az V. rész a francia forradalom előtti természetjogi szocializmusról szól, míg a VI-ik a racionalisztikus szocializmus kialakulását vizsgálja; ehelyütt különösen figyelemreméltó *Oiven* tanainak összefoglalása és kritikája. A VII. részben az agrárszocializmus, a VIII-ikban pedig a racionalisztikus szocializmus filozófiai és centralisztikus irányainak (*Fourier, Babeuf, Cabet*) megvilágosításával találkozunk.

Amikor letesszük e könyvet, annak ellenére, hogy a nevek, iskolák és irányok százairól olvasunk, nem az elfáradás hanem inkább a felüdülés érzete tölt el. A szocializmus évezredes fejlődéstörténete kézzelfogható bizonyítékát nyújtja, hogy ennek a nagy mozgalomnak minden – a társadalmi kérdés megoldására irányuló – törekvése csődöt mondott és pedig amaz egyszerű oknál fogva, mert az eddigi kísérletezések megannyian egyoldalú és szűk keretre szorították magát a problémát. A szociális probléma nem munkáskérdés, nem a javak megoszlásának kérdése, nem is a magántulajdon reformja, amint hogy nem is az élvezetekben való egyenlő részesedés biztosítása, vagy az átöröklés helyes szabályozása stb., hanem

általában az embereknek egymáshoz való viszonyát érintő probléma („the problem of the relations of men to one another”, v. ö. *Charles A. Ellwood: The social problem*; New-York, 1922.), amely tehát épp oly tágkörű, mint maga az emberiség, miért is annak megoldását egyetlen tényezőre való visszavezetés útján remélni nem lehet.

Dános és *Kovács* kitűnő munkáját, melynek kiadását a *Pantheon* irodalmi intézet r.-t. biztosította, minden – a társadalmi mozgalmak iránt – érdeklődőnek a legmelegebben ajánljuk figyelmébe.

A bolsevizmus végzete és kárhozata

Budapesti Hírlap, 1925 nov. 15.

Valamelyik újabb francia írónál olvastam nemrég a következő szellemes mondást: Az embereket általában két nagy kategóriára lehet osztani; az egyik csoportba tartoznak azok, kiket, ha közelebbről megismerünk, értékükben nyernek, a másikba pedig azok, kiknek terhén a megismerés értékvesztést jelent. Ez a mondás az embereken kívül sok más mindenre ráillik: városokra, tájakra, irodalmi és művészeti termékekre, intézményekre, sőt gondolatirányokra is.

A bolsevizmust illetően ugyan már a tüzetesebb megismerést megelőzően állítható, hogy minden érték nélkül való, mégis nem lesz tán fölösleges annak néhány jellemző vonására rámutatva, nemcsak értéknélküliséget, hanem azt is bizonyítani, hogy önmagában bírja enyészetének csiráit, minélfogva semmiként sem teremtheti meg huzamosabb időre a társadalmi rend alapjait.

A bolsevisták alaptörekvése tudvalevően az, hogy a jogrendszert és az államot megsemmisítsék és pedig azért, mert az *állam* nem egyéb, mint a proletárokon uralkodó osztály uralmának erőszakon alapuló szervezete, a *jog* pedig nem más, mint ez uralom érvényesülésének hatalmi eszköze. A jog tehát az államnak, mint organizált osztályuralomnak hatalmi szövege, miért is a jogot felsőbb szem-

pontból (?) akár jogellenességnek is lehetne nevezni, aminthogy az állam sem az egymással harcban lévő osztályok fölött álló szervezet, hanem a termelési eszközöket birtokló osztálynak diktatúrája. Amint – úgymond *Lenin* – nincs úgynevezett neutrális, azaz olyan iskola, mely minden irányzatosság nélkül való képzést nyújtana a növendékeknek, épp úgy üres szólam a diktatúrától megkülönböztetve, „jogállamról” beszélni, melyben a többségnek, vagy éppen a népnek akarata érvényesül, illetve törvényelőtti egyenlőséget vagy polgári szabadságot emlegetni. *Lenin* ki is használ minden alkalmat, hogy hallgatóinak és olvasóinak vérebe vigye át a bolsevizmnsnak ez alaptételeit, melyek rövid összefoglalásban a következők: 1. A polgári szabadság a kapitalisztikus államban csak látszat; 2. a törvény előtti egyenlőség egyszerű kizsákmányolási eszköz; 3. a demokratikus jogállam a diktatúrák legraffináltabb, vérszomjas alakja. Szabadságot és egyenlőséget csak az uralkodó osztály élvez s abból az alsóbb osztályok tagjai ki vannak rekesztve. A jog csak egy szó, mellyel az államhatalom birtokában lévő osztály a maga uralmát elnevezi. Jog-szerű jog tehát sohasem volt s nem is lesz.

Mindebből a bolsevizmus odakövetkeztet, hogy a főnnálló államot és jogot meg kell semmisíteni s ezzel nem szabad addig várni, míg – mint a szocializmus tanítja – a gazdasági viszonyok megfelelően átalakulnak, mert ez sohasem fog elkövetkezni, ameddig a diktatóriusan uralkodó polgári osztály hatalmon van. Diktatúrára csak diktatúra, osztályuralomra csak osztályuralom lehet a felelet.

Ezzel a bolsevizmus eljut a *jog teljes negációjához*, sőt minden utópiaként az abszolút jog- és államnélküli állapotot rajzolja maga elé: az ezt megelőzően létező mindennemű jogot erőszaknak és mindennemű államot osztályuralomnak nevez, mely az abszolúte absztrakt utópiával szemben abszolúte értéktelen valóság s így kíméletet nem érdemel, következésképp, elpusztítására bármily eszköz igénybevehető, íme, a forradalom és terror igazolásának kísérlete.

Az utópisztikus korszakban tehát a teljességgel kommunisztikus alapra helyezkedett társadalomban a bolse-

visták szerint nemcsak a jog és állam, hanem *a gazdálkodás is meg fog szűnni*, mely egyszerű technikává fog átalakulni. Az ember a javakkal közvetlen viszonyba fog kerülni; az embereken gyakorolt kormányzást a javak egyszerű adminisztrációja fogja fölváltani.

Eddig a bolsevisták. Lássuk már most, mit felel erre a higgadt és minden irányzatosságtól ment tudomány. A szembenálló felek között tulajdonképpen nincs „ügyfél-egyenlőség”, mert tagadhatatlanul igaza van *Iljin* moszkvai professzornak, hogy a bolsevizmus nem rendszer, nem elmélet, nem gondolatmenet, hanem lelkiállapot, hangulat, ösztön.

Mindenekelőtt megállapítható, hogy bármennyire szükség is van időnként szociális jellegű változtatásokra, régi – immár használhatatlan, sőt káros – intézmények félrevetésére s helyükbe újaknak létesítésére, a múltal való szükséges szakításnak legkárhözatosabb módja a forradalom, az erőszak s a terror. Számos történelmi példa igazolja, hogy az ily erőszakos fellépések mindenkoron óriási véráldozatot követeltek s pár nap alatt több kultúrértéket pusztítottak el, mint amennyit ezer évnek szorgalmas munkásai összehordtak. *A szociális változtatások során nemcsak a helyes célkitűzés a fontos, hanem a célravezető helyes eszközök megválasztása is épp oly jelentős.* Helytelen eszközök használata magának a célnak elérését is megghiúsíthatja, vagy legalább is kockázthatja. Ha a társadalomtudomány a szociális haladás útjaul nem tudna jobbat ajánlani a forradalmi útnál: a leghaszontalanabb tudománynak kellene minősíteni.

De vegyük boncolókés alá a bolsevizmus ideáit, utópiáját, vajjon kiállják-e a tudomány kritikáját! Elképzelhető-e – hogy a leninizmus által átvett Marx-féle Unterbau kérdéssel kezdjem – a gazdálkodásnak olyaténképpen való megszűnése, hogy a természeti anyagoknak javakká való feldolgozása nem fogja az embereket a kommunisztikus társadalomban szociálisan elkülöníteni és tehát, hogy az emberek között nem társadalmi, hanem legfőljebb technikai tevékenységük fog differenciálódást előidézni. Ez a helyzet nyilván csak akkor következhetné el s addig állhatna fenn, amikor és ameddig az ember mai alaptermészete gyökeresen meg-

változnék s az abszolút egyenlőség színvonalára emelkedve (vagy talán inkább lesülyedve), azon meg is maradna. Ám képesség, hajlam, rátermettség és sok más - részint szerzett, részint átöröklött - tulajdonságok révén az emberek között ma fennálló különbözőség soha megszüntethető nem lesz, de feltéve, hogy ezt - erőszakos nevelési rendszerükkel - el is érnék, beállhatna-e az emberek között olyan fegyelmezettség, amelynél fogva egyenlő örömmel, vagy talán egykedvűséggel végeznék az egyesek technikailag nekik kiosztott munkát, tehát az utcaseprést épp úgy, mint a tanítást. A fantazmagóriáktól nem terhelt józan gondolkozó előtt nem kétséges, hogy a ma - netán megteremtett egyenlőség - holnap ismét egyenlőtlenébe megy át, illetve - mint *Menger* megállapítja - legföljebb tirannizmussal tartható fenn ideig-óráig. De még tovább mehetünk. Feltéve, hogy valamely társadalomban meg lehetne valósítani az abszolút egyenlőséget, ennek a népfajnak a létért való küzdelemben okvetetlenül el kellene pusztulnia, mert föléje kerülnének azok a fajok, melyek az emberek egyéni munkáját nem akadályozzák.

További kérdés: kiáll ja-e a tűzpróbát a bolsevizmusnak a jog és állam negációjára vonatkozó tanítása? A némi utángondolással megkonstruálható felelet nemcsak képtelenségét mutatja ki e tételnek, hanem egyben rávilágít *a bolsevizmus végzetére*, mely azt előbb-utóbb az enyészet sorsára juttatja. Hazánkban 133 napig tartott a kommunizmus, Oroszországban már néhány év óta uralkodik, de minden jel arra mutat, hogy ott is közelebb van már a vég, mint a kezdet. Annyi bizonyos, hogy a mai orosz szovjet igen messze esik attól, melyet az októberi forradalom megalapított s még messzebb azoktól a bolsevista ideáloktól, melyek az alapítók agyát fűtötték.

A bolsevizmus csődjének csirája logikai hibában rejlik. - E világboldogságot ígérő törekvés ugyanis, amikor tagadja a jogot és államot, e tagadás eszközeiül ismét csak a jogot és államot használja fel, de ezzel maga állja útját a jog és állam megsemmisítésére irányuló munkájának. A bolsevizmus dialektikai lehetetlenség elé állítja magát, midőn az eszközt a céltól elválasztja, holott ezek mindig a kölcsönösség viszonyában vannak egy-

mással. Dialektikailag a negáció csak akkor állhat meg, ha egyidejűen bizonyos pozitívumot is tartalmaz.

Egyebekben nem érdektelen, hogy a bolsevizmus, mihelyt valahol megvetette lábát s a fennállott jogot és államot elsöpörte: azt nyomban pótolta és pedig előbb hatalmi cselekvéssel, majd hatalmi normával. A *hatalmi cselekvés* jelszava: a szabad rablás azzal a megokolással, hogy a prédául szolgáló javak sem származtak másból, mint a polgári társadalom évszázados rablásaiból.

Lévén a kommunisták által életbehívott új alakulat sem más, mint társadalom s mert társadalom, valamiféle rendre reászorul, rend pedig szabály nélkül nem képzelhető, csak természetes, hogy bolsevisták hatalmi cselekvését csakhamar a *hatalmi norma* váltotta fel. E hatalmi norma ugyan miben sem osztja a jogszabály természetét, mert *forrása jogellenes, princípiuma természetellenes* és végül, mert *állandó bizonytalanságot teremt*, amennyiben mindent megenged és semmit sem garantál.

Az ebből elkövetkezendő kaotikus állapot elkerülése céljából-e vagy azért, mert ezt a természetes fejlődés rendje így szabja meg, de immár szemmel látható tény, hogy Szovjetország fokozatosan restaurálja a régi jogot s hozzáigazodik a halálra ítelt, sőt ki is végzett – a lelkekben azonban élő – polgári jogrendszerhez.

A bolsevizmus végzete tehát, hogy kénytelen újból felépíteni azt az állam- és jogrendet, melyet lerombolt és kárhozata, hogy ez építésnél kövek és téglák helyett hullákat és koponyákat, – habarcs gyanánt pedig verítéket és embervért használ fel.

A társadalom rákfenéje

Nemzeti Újság, 1925 nov. 21.

Pár évtizeddel ezelőtt még nagyon divatban volt a társadalomról, mint szerves lényről, a *Spencer* inaugurálta biológiai társadalomtudományi iskola szellemében beszélni. A gondolat ugyan nem új, mert hisz' azzal már a görög bölcsék némelyikénél találkozunk s míg az hason-

latban vagy analógiában merült ki, nem is járt sem tudományos, sem gyakorlati veszéllyel. De határozottan károsra vált akkor, amikor egyes túlzók, – mint *Schäeffle*, vagy nálunk *Méray-Horváth* – a társadalomnak a szerves lényvel való azonosságát vitatták s a társadalom egyes intézményeiben annak fejét, agyvelejét, kezét, lábát, zsigereit vélték felismerni. Ez az álláspont ugyanis szigorú következetességgel odavezetett, hogy annak képviselői a társadalom felett ugyanazoknak a biológiai törvényeknek érvényét hirdették, mint amelyeknek a szerves lények vannak alávetve. Szellem, gondolat, érzés, akarat, tehát társadalmi vonatkozásban semmiféle jelentőséggel nem bírnak és illetőleg épp úgy alá esnek a kauzalitás kérlelhetetlen szabályainak, mint minden más a világon. Amit akár egyéni, akár társadalmi pszichének nevezünk, az a szigorú okozatosság szerint igazodik, tehát minden irányító erőt nélkülöz. Célkitűzésekről, akaratkezdésekről szó sem lehet. A társadalomban ú. n. *szociális determinizmus* uralkodik.

Ez a merőben materialisztikus felfogás hatotta át főleg azoknak lelkivilágát, kik a mai zűrzavaros helyzet bölcsőjét ringatták. A XIX. század utolsó s a XX. század első évtizedének mentalitása ebben a gondolatkörben tobzódott s ma már megállapítható, hogy ez a felfogás volt az, mely a világháború s az ezt követő forradalmak méreganyagát magában hordta s kelevénnyé növesztve, kifakasztotta. Hasonló módon fertőzték meg a világot azok a szintén merőben az anyagra támaszkodó tanok, mint a mechanisztikus szociológiai iskola, vagy a történelmi materializmus, melyek a szellemet illetően szintén a negáció, vagy az anyagtól való függőség (minden szellemi: a gazdasági helyzet felépítménye, „Überbau”; így *Marx*) álláspontjára helyezkedtek.

Ez a gondolatirány méltán nevezhető – a szociálbiológusok szóhasználatát követve – *a társadalom rákfenéjének*, melyet, ha ki nem pusztítunk, bukásunk, a kultúra legalacsonyabb színvonalára való visszasülyedésünk elkerülhetetlen.

Rá kell végre is már eszmélnünk arra, hogy amint az embernek, épp úgy a társadalomnak élete is nem csupán anyagiasság, hanem – sőt elsősorban – *szellemit*

spirituális. Ami a kultúrát teszi, az nem a szövszék, a gőzmozdony, a telefon, repülőgép vagy rádió, hanem azok az ismeretek, meggyőződések, eszmék és szellemi erők, melyek mindezeket és másokat létrehoztak, melyek *hagyomány* formájában elődről utódra szállnak s amelyek a materialis javak objektív környezete mellé oda-képezik az *ideális értékek szubjektív környezetet*. Kulturális fejlődés csak e szubjektív környezet folytonossága útján alakulhat ki („cultural evolution is possible only through the continuity of this subjective environment, that is, through the continuity of ideas and social values”, v. o. *Ellwood: The social problem; New-York, 1922. 21. 1.*) és illetőleg csak akkor, ha ezek az ideális értékek a társadalom többsége által elfogadásra találnek („a civilized order must rest upon certain ideal values, which... must be accepted by a large majority of the population”, v. ö. *Ellwood: i. m. 22. 1.*).

Amely társadalomban az alapvető meggyőződéseket illetően állandó *ellentétek* alakulnak ki, amelyben az évezredek tradíciókkal való *szakítás* következik be, vagy amelyben a szociál-etikai életirányt megszabó ideák *lesiklanak* az ember igazi – természetfeletti – rendeltetésének fundamentumáról: ott a züllés magva el van vetve és rügyfakasztó tavaszban hiába reménykedünk.

Annak illusztrálására, hogy évezredek értékeink sorában az elmúlt néhány évtized alatt mily pusztulás ment végbe, elég lesz néhány példára hivatkoznom, íme itt van a *család és házasság intézménye*, amellyel szemben az „új eszmék” harcosai a destrukció legszélsőbb határáig mennek el, amikor a kölcsönös megegyezésen alapuló elválást, a szabad szerelmet, poligámiát vagy épen promiszkuitást dicsőítik. S a megdöbbenő ezzel kapcsolatban az a körülmény, hogy – e tanok hatása alatt-e, avagy az erkölcsök általános eldurvulásának következményeként – ezeket az elveket sokkal többen, mint hinnők, gyakorlatilag megvalósítják anélkül, hogy nyíltan e princípiumok mellé állanának, sőt annak ellenére, hogy ezekkel bevallottan szembehelyezkednének, mikor is kétséges, vajjon kik ássák jobban alá a társadalomnak ez alapintézményeit: a nyílt sisakkal támadók-e, avagy a szű módjára titkon rágcsálók?

Vagy nézzük az utolsó évtizedek *irodalmat és művészetet*, mely – leszámítva a csekélyszámú s mindinkább megfogyatkozó tiszteletreméltó kivételeket – nemcsak a tradicionális keresztény etika tanait tagadta meg, de szöges ellentétbe jutott minden igazi emberi ideállal (v. ö. *Ellwood*: i. m. 24. 1.). Az anyagiasság, az érzékiség s ezzel összefüggőleg az „én” kultusza került homloktérbe, mely istenfélelmet, hazaszeretetet, önfeláldozást, áldozatkészséget, szóval minden hagyományos erkölcsi értéket gúny tárgyává tesz.

És a *politika* sem maradt ment a támadásoktól. Néni a jog és az állam helyes irányban való kiépítése a cél, hanem e két-rendet biztosító és tekintélyt képviselő intézménynek kiirtása (a *Marx* és *Engels*, újabban pedig a bolsevikiek által kívánt „Absterben des Rechts und des Staates”) s minden téren a nyers erő tantételének érvényesítése. A fennálló jog szerint való s az állam kereteibe beigazodni készséges cselekvés haszonnélküli, csak a hatalom és erő képviselnek érdeket („Power and force became exalted, and success often the only recognized standard”; v. o. *Ellwood*: i. m. 25. 1.).

De talán a *gazdasági élet szenvedett* legtöbbet e destruáló eszmék hatása alatt, amennyiben az önző érdekek kizárólagos előtérbenyomulása rablógazdaságot honosított meg széles rétegekben s oly vagyoni különbségeket idézett fel egyesek, osztályok, nemzetek és államok között, amelyek csak szították a gyűlölködés tűzfészékét.

Ha e válságos helyzetet előidéző tényező után kutunk, csakhamar rájövünk arra, hogy minden bajnak: az erkölcsi lezüllesnek úgy, mint a gazdasági romlásnak a *vallástól való eltávolodás*, amint legutóbb *Iljin L.* moszkvai professzor találóan mondja: *szellemerkölcsi világunkban végbement szekularizációs folyamat* az oka („Geschichtlich ist diese Kriese mit dem Säkularisierungsprozess der ganzen geistigen Kultur, mit dem Erschlaffen des religiösen Geistes zu verbinden”; v. ö. szerzőnek: *Der Bolschevismus und die Kriese des modernen Rechtsbewusstseins* című értekezését az *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* XIX. köt. 1925. évi októberben megjelent 1. füzet 28. 1.) . És ez a megállapítás nem szóvirág, hanem történelmileg alátámasztott tényekből vont következtetés

eredménye. A világtörténelem lapjain olvashatunk a jelen időkéhez hasonló válságról, melyet szintén a vallással való szakítás idézett elő s amely az akkori – igen magasra emelkedett – kultúrtársadalom bukásával végződött. A pogány vallás Rómában, bármennyire távolesett is Krisztus tanaitól, de az istenek előtt való meghódolás készségének kifejlesztésével és ébrentartásával: az állami rend, a jogtisztelet s a társadalmi harmonikus együttműködés erkölcsi alapjait teremtette meg – és mihelyt Róma letért a vallás útjáról, mihelyt ezzel kapcsolatban az erkölcsi felfogás megingott, szóval mihelyt Rómában is kezdetét vette a szellemerkölcsi világ szekularizációja: lejtőre siklott az antik világ; napirenden voltak a beivis�ályok, forradalmak, polgárháborúk; – gyanú, gyűlölködés s széthúzás ütötte fel fejét a társadalom minden rétegében; – a tála ját-vesztett vallásosság helyébe teljes etikai elvnlküliség lépett; széles tér nyílt meg a minden nemesebb eszmény iránt mutakozó közömbösség előli, mely hovatovább nihilizmussá változott át s szabaddá tette az utat a féknélküli támadó szenvedélynek.

Ma is egy ilyen szekularizációs folyamat kellős közepében élünk. Ma is *a vallástól eltávolodás jellemzi korunkat*, mely a nyers erőt, a szervezett önkény hatalmat, a tömeget isteníti, – mely értéket csak az anyagiasságnak, a vagyoni javaknak, az én materiális kiélésének tulajdonít, – mely visszatérve Machiavelli tanaihoz – a cél érdekében semmiféle eszköz használatától sem riad vissza s így állandóan vesztegetéssel, rágalmazással, intrikával és terrorral dolgozik. És ha mindez csak osztályharca, forradalomra, lázadásra, polgárháborúra vezetne, amennyiben ezekben a – bár rendkívüli nagy értékpusztítással járó, de végső elemzésben szimptomatikus – jelenségekben valamiféle tisztulási, megújhódási folyamat jeleit látnók, a jobb jövő reményében türelemmel és megnyugvással várhatnók a kibontakozást. Ám a pusztulásnak indult Róma és a XX. század társadalmi között épp az a nagy különbség, hogy míg az antik világ romjaiból főnixként emelkedett ki a kereszténység, mely megteremtette az emberiség másfélezedes kultúrfejlődésének mély és tiszta valláserkölcsi alapjait, addig a mai társadalmak nem vethetik reményük horgo-

nyát egy a krisztusi tanoknál tökéletesebb és többet ígérő ideológiába. Marx, Engels, Lenin és társaik csak felborulást idéztek elő, csak megmozgatták a tömegeket, de még csak sejtetni sem tudtak és tudnak egy oly eszmevilágot, melyben a lélek megnyugodhatnék.

Vannak, kik a „*sárga veszedelem*” rémképét festik a falra, ám én azt hiszem, nekünk ez idő szerint „*a vörös ellenséggel*” kell leszámolnunk s erre csak úgy leszünk elég erősek, ha visszatérünk Krisztushoz és megerősítjük „*a fehér társadalmat*”.

Szociális látókör

Nemzeti Újság, 1925 dec. 18.

Charles A. Ellwood, a missouri egyetemen a szociológia tanára egyike azoknak a kiválóságoknak, kiktől a társadalomtudomány terén rendkívül sokat tanulhatunk. E kitűnő professzornak nemrég – immár átrevideált kiadásban – megjelent „*The social problem*” című műve (Newyork, 1922.) a világháborúval kapcsolatban oly éles megítélésben foglalkozik az ezidőszerint áldatlan európai viszonyokkal, hogy valóban okulással olvashatjuk minden sorát s így szolgálatot vélek teljesíthetni lapunk olvasóközönségének, amikor e nálunk alig ismert rendkívül értékes munka egyes kiemelkedő részleteit hozzáférhetővé teszem.

Szerzőnk már az előszóban jelzi, hogy a társadalmi újjáépítés, mely semmiesetre sem történhetik forradalmi úton, de amelynek minden reakcionárius gondolattal is szakítania kell, előfeltételül követeli a XIX. század egyoldalú, kárhuzatos és szűk mentalitásából való kiemelkedést s a szociális látókörnek megfelelő kitágítását.

A világháború ugyanis – mint a mű további részeiben *Ellwood* megállapítja – kétségtelenül bebizonyította, hogy a mi európai kultúránkban valami nincs rendjén és hogy annak úgy alapiránya, mint egyes intézményei gyökeres orvoslást kívannak. Ma már ezt azok is belátják, kiket a háború előtt önhitt biztonsági érzés s együgyű optimizmus hatott át és akik felsőbbes, gúnyos mosollyal

kísérték az akkori szociológusok intelmeit. Ma már mind többen átérzik, hogy *a társadalmi bajok a nagy világégés megszűntével nem hogy véget értek, sőt most kezdődni-igazán.* Pesszimiztikus félelem ül e lelkekre és méltán, mert ez idő szerint az egész világ légköre forradalmi gondolatokkal van telítve. Nemcsak Oroszországban, de úgy szólván minden civilizált államban szemelláthatólag no azoknak száma, akik a proletár-forradalomtól várják a társadalmi bajok orvoslását. Ezenfelül nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kiváltságos társadalmi osztályok rövidlátása és önzése egyfelől, – a nemkiváltságos osztályok vezetőinek fanatikus radikalizmusa és osztálygyűlölete másfelől nem kis mértékben akadályozza azoknak a jóra való törekvéseknek megvalósítását, melyeknek célja a mi meghasonlott világunkban megteremteni a nyugalmat, békét és szociál-etikai összhangot.

Amitől tarthatunk, az nem csupán a politikai és gazdasági forradalom veszélye, hanem annak a kultúrában bekövetkezhető *visszahanyatlásnak* lehetősége, amely minden másfél évezred során ismétlődni látszik. A világháború előtt *Ferrero*, annak során *Spengler* és mások is sűrűn utaltak arra a megdöbbentő hasonlatosságra, mely a mi kultúránk s a hanyatló Rómáé között mutatkozik. Azok a tényezők, melyek az óvilág civilizációját aláásták s a római birodalom bukását előidézték, nevezetesen: az imperializmus és militarizmus, az osztályharc, az életirányt meghatározó anyagiasság és érzékiség, az individualizmus túltengése, a vallási és erkölcsi agnoszticizmus, a magántulajdon elvének kikezdése, a házasságnak és családnak lebecsülése, – nem kisebb mértékben itatják át a mai társadalmakat s az egyesek lelki világát, mint azét az ezeröttszáz év előtti Rómáét, melyről méltán mondhatta *Wells*, hogy „nem volt mit akarnia már a világban, ennél fogva el is bukott” (v. ö. A világ története. 211. l).

Tagadhatatlan, hogy a mi társadalmi és nemzetközi életünket súlyos veszedelmek fenyegetik. Ám mielőtt a vég órája ütne, még megvan a lehetősége annak, hogy a bajokat elhárítsuk s egy reményteli, szebb jövő kapuját nyissuk meg. A helyzet kulcsa kezünkben van, csak bánni kell azzal tudni – se tekintetben az első feltétel, hogy a múlt botlásait, hibáit felismerjük.

Azokra nézve, kik nem mélyedtek el eléggé a XIX. század eszmekörének tanulmányozásában, kik nem hatoltak le azokig a gyökérszálakig, melyek az európai kultúra romlott gyümölcseit táplálták: a világháború meglepetés-szerűen reánszakadt elemi csapás; – az előzmények helyes átvizsgálása azonban ma már minden józanul gondolkodó embert meggyőz arról, hogy az nem minősíthető vakesetnek, diplomáciai eltévelyedés eredményének, hanem az elmúlt ötven év erkölcsi, gazdasági és kulturális romlottsága következményének. A háború csak felszínre hozta a mi civilizációnk rothadt voltát („The War merely exposed the rottenness of some of the foundations of our civilisation;” v. o. *Ellwood*: i. m. 4. L). Azt hittük, hogy egy merőben önző és anyagias társadalmi filozófiára biztos alapokon nyugvó társadalmi rend építhető fel – és senki-nek sem jutott eszébe, hogy a magánéletben tért foglalt barbár erkölcsök a közösségi életben is kiütköznek s ezt megmételvezve az egyéni kört meghaladó általános és mindenkit sújtó zavarokat fognak előidézni.

Vannak ugyan még ma is szociológusok, kik a jelen romlását merőben objektív jellegű tényezőkre, hogy biológiai és gazdasági feltételekre vélik visszavezethetni. Ez az álláspont azonban éppenséggel nem fogadható el, mert a tudomány mai megállapításai immár nyilvánvalóvá tették, hogy az élettani és gazdasági körülmények a szellem-erkölcsi megnyilatkozásnak csak osztokei s hogy a kultúr-élet fájának gyökerei mindig az egyének erkölcsi s értelmi értékeiből szívják az életnedvet. A nagy tömegek alapjellegét, egész magatartását és viselkedését mindenkoron az azokat alkotó egyesek erkölcsisége, gazdasági és kulturális felfogása, tehát az a szociáletikai meggyőződés határozza meg, amelyet a többség magáévá tesz, általában helyesel és tehát követ. A társadalomban az egyesek lelkivilágának kisugárzásaként létrejön tehát egy különleges kollektív értelmi, érzelmi és akarati irány, mely legnagyobbbrészt a múlt hagyományai-ból táplálkozik, de egyszersmind minden új tagot a maga képére formál. Szépen mondja *Durkheim*: „... la sociéié est... avant tout un ensemble d'idées, de croyances, de sentiments de toutes sortes, qui se realisent par les individus” (v. o. *Sociologie et Philosophie*. Paris, 1924. 85. l).

A XIX. század szociális ideológiájának látóköre túl-
szűk. Fegyvertára is csak egyes részletproblémák körül
folyó harcban ad kézre – úgy a támadóknak, mint a
védőknek – többnyire meg nem felelő eszközöket. És
ugyanekkor kezdetét veszi a széles területeken folyó s
nagy felkészültséget követelő küzdelem: az autokrácia és
demokrácia – a barbarizmus és civilizáció -, az erőszak
elvére támaszkodó modern pogányság és a szeretet alap-
jára helyezkedő kereszténység, a régiekhez mereven ra-
gaszkodó túlzó konzervativizmus és a mindenáron újítani
törekvő végletes radikalizmus között. A XIX. század ezt
a súlyosan terhes örökséget hagyta reánk; alapjaiban rom-
lott erkölcsi felfogást, homoktalajra épített gazdasági
rendet és kiegyenlíthetetlennek látszó ellentétekkel telí-
tett kultúrát. Magasra húzta fel a társadalom épületét, de
elmulasztott arról gondoskodni, hogy békében és nyuga-
lomban élhessük le életünket e felhőkarcolóban, pedig mint
Ellwood találóan jegyzi meg: „we need not simply a
bigger house, but a better house to live in” (v. o. i. m. 7.1.),
nem magasabb, de jobban berendezett házban akarunk
lakni.

A historikusok és a szociológusok egyértelmű meg-
állapítása, hogy nemzetek és civilizációk nem múlnak ki
természetes halállal; hanyatlásuk és elpusztulásuk inkább
annak az emberanyagnak *erkölcsi züllésére* vezethető
vissza, mely az illető nemzet és civilizáció alapirányát
meghatározza. Különösen a vezető elem tudatlansága és
demoralizáltsága sodorhat a lejtő felé.

Nincs kétségem az iránt, hogy az európai kultúra
keresztúton van („is at the crossroads”, mint *Figgis* meg-
jegyzi), de nem merném állítani, hogy az az út, melyre
lépni fog, ki van már jelölve számunkra. Ellentétben a
szociális determinizmus tévtanával s a Dante-sugalta
reményvesztettséggel, a minden irányzatosságtól ment
szociológia tanít arra, hogy *a jövőnek útját magunk vá-
laszthatjuk meg és követhetjük ki*, mert ez az út az léssen,
amelyet a jelen idők s a közel jövő vezető intelligenciája
határoz meg. Más szavakkal: amily mértékben sikerül a
szociális problémát a maga igazi jelentésében és jelentő-
ségében átértenünk és amily fokban sikerül az egyéni és
társadalmi lélek reorganizálásával az erőtényezőket meg-

felelő összhangba hozva a szociális munkába beállítanunk, oly mértékben és fokban remélhetjük kulturális fejlődésünk irányát megszabni.

A jelen kor a problémák egész tömegével állít szembe, melyek rohamos fejlődés eredményeként oly hirtelen szakadtak reánk, hogy alig lehetett időnk az azokat mozgó erők kellő megismerésére és értékelésére. A népességnek felette gyors ütemű szaporodása, a fajoknak mind szenvedélyesebbé vált harca, a különböző erkölcsi és kultúrfelfogások sűrű összeütközése, a mind élesebbé vált osztályellentétek, a nemzeteknek függetlenségre törekvése, a technikai fejlődésnek minden emberi képzeletet meghaladó vívmányai, új gépek, találmányok, az ipar, kereskedelem átalakulása, az erkölcsi és politikai irányváltások stb. mind új és szokatlan helyzetbe sodorták a jelenkor emberét, ki szerencsétlenségére vagy éppen nem ismerte meg, vagy félreismerte e helyzetből kiütő problémák lényegét. A kutatók legnagyobb része nem vette észre a felmerült problémák összefüggéseit s így azokat izoláltan, abból a szűk látószögéből értékelte, amelybe egy-egy kérdés éppen beleesett.

A háború tanulságai azonban csakhamar reávetettek az *egységes szociális gondolkodás* szükségességére s bizonyították, hogy a partikuláris elvi alapra helyezkedés minő veszélyekkel jár. Nyilvánvalóvá lett, hogy a csoportegoizmus, legyen az nemzeti, osztálybeli vagy faji, gyakorlati következményeiben éppoly vészthozó, mint az egyéni önzés; immár bizonyossá vált, hogy merőben a létért való küzdelem biológiai nézőszögéből a szociális probléma sem meg nem érthető, sem meg nem oldható; szomorú tapasztalatok igazolták, hogy a történelmi materializmusnak az életbe való átvitele mily értékpusztulást von maga után.

Tágítsuk ki tehát szociális látókörünket; vonjuk be vizsgálódásunk körébe a társadalmi élet összes tényezőit s ne feledjük ki ezek sorából *a szellem-erkölcsi hatóerőket*, mert kultúrán végelemzésben azoknak az ismereteknek, meggyőződéseknek, eszméknek és értékeknek összességét értjük, amelyek lehetővé tették, hogy az ember a természet felett mindinkább úrrá lett és jól rendezett közösségben éli le életét.

A tekintély szükségessége

Budapesti Hírlap, 1925 dec. 25.

A szent karácsony ünnepén hajlamosabbak vagyunk a magasból jövő égi szózatok iránt, mint a küzködés és munka napjaiban s talán jobban megszívleljük azt az *isteni* rendelést, mely *békét* kíván az emberek között. De vajjon elég-e csak a megszívlelés s nem kell-e közre is munkálnunk az összhangzó, egymás megértését, segítését, támogatását biztosító társias együttélés megteremtésén? Nem kell-e felkutatnunk azt a tényezőt, mely a békének előidézője és fentartója? Nem kell-e e tényező felismerésekor annak hatályosságát megszilárdítanunk és fokoznunk? – E kérdésekre a felelet csak igenlő lehet, ám a válasz *tartalmi elemeit* a tudomány juttatja kezünkre és pedig – mert társadalmi békéről esik szó – *a társadalomtudomány*, melynek a szélsőségektől ment művelői abban mind megegyeznek, hogy a társadalmat összefogó, fentartó, annak egészséges fejlődését biztosító erő: *a tekintély*”, mely a „dongákat egybeszorító vasabronchhoz hasonlítható” (v. ö. *Leopold Lajos*: A presztizs; Budapest, 1912. 25. 1). A tekintély nélkül megbomlik mindennemű rend, kaotikus összevisszasággá változik minden harmónia, egymásrrontásba megy át az eddigi békés összműködés. *Rendről, harmóniaról, békéről csak ott lehet szó, hol az egész részei megfelelő föl- és alárendeltség viszonyában állanak egymással.* A központi erő, a koncentrikus energiit, az az egyedüli ható tényező, mely a centrifugális erőket együtt tartja, mely egységet, rendet teremt. A gravitáció hiányában szétesik a naprendszer, – a lelki életben uralkodó pszichikai törvények érvényének megszűnése útját vágja a szellemi funkciók normalitásának, – a kémiai erők nemléte esetében a fizikai világ tárgyai darabokm válnék szét.

És ami a természet világában a fizikai, kémiai és fiziológiai törvény, – ami a lelki élet jelenségeinek körében a pszichikai szabály, – ugyanaz – jelentőségét tekintve – a társadalomban a tekintély. A különbség legfőljebb e törvényekkel, szabályokkal és illetőleg a tekintéllyel való szembehelyezkedés lehetőségében és ennek kö-

vetkezrnényeiben nyilatkozik meg. A *természet törvényei* szükségképpiek, eltérést nem tűnnek; – a *lelki élet* szabályai nem zárják ugyan ki a szembehelyezkedést, de minden aberrációra azonnal retorzióval felelnek, minélfogva a rendszerinti követést váltják ki; – a *tekintély* végül tilt vagy parancsol, normáinak igyekszik is érvényt szerezni, de mert érvényesülése egyfelől a benne lakozó erőtől, másfelől az alárendelt réteg alávetési készségének mértékétől s fejlettségi fokától függ (*Schiller*: „Den Gebietenden macht nur der Gehorchende gross”): a tényleges alávetés s tekintélytisztelet merőben e két körülmény szerint igazodik s a tekintélynek való ellenszegülés következményei aszerint különbözök, amint a tekintélyszabta vonaltól való eltérés a benne megkívánt erő gyöngült voltára, vagy inkább az alávetési készség csökkenő tendenciájára vezethető vissza. Az előbbi esetben a tekintély beteg, az utóbbiban a társadalom. Ott, – ha a betegség oly jellegű, hogy pusztulásra vezet – a társadalom új tekintélyt keres, – itt – amennyiben a társadalomban a bomlás jelei mutatkoznak – előbb-utóbb elkövetkezik a végenyészet, amitől csak az menthet meg, ha a még szilárd alapokon nyugvó tekintély a szükséghez képest megfelelő – esetleg erős fizikai kényszerre támaszkodó -eszközöket alkalmaz. Legközelebről akkor fenyeget a pusztulás veszélye, ha a betegség csirái mindkét tényezőt megtámadták. Ahol – mint ez nagy kataklizmák után gyakori eset – a tekintély leromlásával együtt jelentkezik az alávetési készség gyengülése, ott – amennyiben idejekorán nem jön segítség – a társadalmi halál beállta úgyszólván matematikai pontossággal számítható ki.

Ily esetben csak az segíthet, ha mindkét tényező visszalendül arra a színvonalra, amelyen mint társadalmat alkotó erő érvényesül. A tekintélynek fel kell emelkednie megelőző magas piederstáljára, a társadalom tagjai túlnyomó részében viszont ki kell fejlődnie az alávetési készség és illetőleg a tekintélytisztelet kellő fokának.

A *tekintély feltámadása* többrendbeli feltételtől függ; hogy csak a jelentősebbeket említsem: kell, hogy a tekintélyt átható eszme mélyreható gyökerekből szívja életnedvét; – kell, hogy annak reprezentánsait ízig-veérig átjárja a feladat nehézségeinek végiggondolása, – kell, hogy

nemcsak az ellenszegülést vagy ellenmondást, de még az egyszerű engedetlenséget is kizáró kényszerhatalom állandóan rendelkezésre álljon, – kell a megalkuvást nem tűrő következetesség s a végletekig való kitartás.

Az *alávetési készség kialakítása* hasonlóképp több feltételt kíván; így annak felismerését, hogy a magának-élés – úgy az anyagiakban, mint az erkölcsiekben – ellenkezik az etika alaptörvényeivel; – feltételként kell meglennie másodsorban a társadalom tagjainál annak a meggyőződésnek, hogy a *tekintély szociális szükségesség*, meri annak hiányában sem egyéni boldogság, sem társadalmi jólét, sem kulturális haladás nem képzelhető. Hogy mi immár nem erdőkben vadállatok módjára tanyázunk, hanem rendezett államban élünk, ezt a *politikai* tekintélyek nek köszönjük, – hogy nem fétiseket és bálványokat imádkunk, hanem az egy igaz Istent: ezért a *vallási* tekintélyeknek rójuk le hálánkat; – hogy a külvilágban tájékozódni tudunk s a technika vívmányait élvezve az őseimhez mérten összehasonlíthatatlanul kényelmesebb életben van részünk: ennek tudatában a *tudomány* tekintélyei előtt kell zászlónkat meghajtani, – s hogy esztétikai érzékkel értékeljük a természet csodás jelenségeit s mindazt, ami szép, ezért a *művészet* tekintélyeit dicsérjük.

Ámde épp az alávetési készség pontján ütközünk a legtöbb akadályba, itt lesz a kérdés problémává, mert vajjon mi módon vihető be az egyéni lelkekbe, a társadalmi mentalitásba, a közvéleménybe a szolidaritás érzülete s a tekintély szükségessége felőli meggyőződés? Vagy bevihető-e egyáltalában akkor, amikor – mint manapság – az emberek legnagyobb részét túlnyomóan a rideg egoizmus vezeti, amikor az egyesek – parlamentben, sajtóban, hivatalos eljárásuk során, iskolában, tudományban, művészetben, sőt még a családi életben is – mintegy vetélkednek a tekintélyrombolás átkos munkájában?

A feladat nehéz, de nem megoldhatatlan. A kivitelben figyelembe kell venni a társadalom *rétegeztségét* és illetőleg azt, hogy a társadalom különböző intelligenciájú, erkölcsi felfogású s temperamentumú egyénekből áll, amihez képest az eszközök s eljárási módozatok sem lehetnek egyformák. Van népréteg, melyben az ősi ösztönök igen közel esnek a lélek felszínéhez, úgyhogy egy kis rés ele-

gendő ahhoz, hogy azok szabad utat nyerjenek; – itt csak az *erős fizikai hatalom*, a kíméletet nem ismerő s kivételt nem tűrő fellépés szoríthatja vissza a durva önzést s erőszakolhatja ki a tekintély előtt való meghódolást. Az ősbárbárság állapotából is csak úgy és annál fogva fejlődött át az emberiség a kultúrzónába, hogy tirannusok, despoták tartották féken a nagyobb hatalomnak magukat önként alávetni nem hajlandó, önző, erőszakos és tekintélyt tagadó embereket. A kulturáltabb, erkölcsösebb s az intelligenciának bizonyos fokára emelkedett felsőbb réteg, mely az egoizmus morálját amúgy is csak kénytelen-kelletlen, jobb meggyőződése ellenére csupán azért követi, mert attól tart, hogy ellenkező esetben nem bírja az iramot s a mögötte törtető legázolják, – mely a tekintélyrombolásban kizárólag azért vesz részt, mert nem tudja magát a tömeghatás alól kivonni (példa erre a nemzeti tanács kezébe legjobbaink részéről letett számtalan eskü, – ez a réteg nem a fizikai erő, hanem a *meggyőzés szellemi eszközeivel* téríthető vissza a helyes útra.

Lehetetlennek tartom, hogy az intelligens, erkölcsös és kulturált ember, ha eléje tartjuk a tudomány okfejtését, reá ne eszméljen az önzés képtelenségének s a tekintély szükségességének szociológiailag igazolt voltára s cselekvését, egész magatartását ne eszerint fejtsse ki.

Elismerem, hogy a meggyőzéssel máról-holnapra nem érhetünk eredményt, nem vonom kétségbe, hogy a mai nemzedék lelkivilágának átalakítása, helyrehozása – ha egyáltalában, úgy – csak hosszú, kitartó és céltudatos munkától remélhető, melyben a parlament tagjainak és a sajtó munkásainak kell leginkább részt venniük. – Van azonban egy terület, mely még nincs megmételyezve s amelyre a boldogabb jövő társadalmá felépíthető, s ez: *a növekvő, fejlődő fiatalság területe*. Ennek a fiatalságnak lelki világát még nem borítja sötétség és iszap, ezek a lelkek még szüziesen érintetlenek. Idekoncentráljuk tehát minden munkásságunkat, itt alkalmazzuk a lelki reáhatásnak minden rendelkezésre álló alkalmas eszközét, mert *társadalmunknak hajóját csak ez az új nemzedék fogja biztos révbe vezethetni*.

Embereket, igaz embereket neveljünk fiatalságunk sorából, kik erősen, bátran, önfeláldozással karolják fel a

társadalom ügyét s általában minden közügyet, – embereket, kik a tekintély előtt mindenkoron meghajolnak, – meghajolnak még akkor is, ha ez egyénileg kényelmetlen, – meghajolnak, mert tudják, hogy a tekintély rendet és békét akar. E nagy nevelőmunkát korán, mondhatnám már a bölcsőnél, a családban kell kezdenünk; folytatását végezze a tanító a népiskolában s a tanár a középiskolában, hogy az egyetemi professzornak már csak az utolsó simítások maradjanak vissza. Vegyék ki részüket a tevékenységből az *egyházaknak* erre különösképpen hivatott elemei is, de igazodjék bele e munkakörbe *minden hazáját szerető nő és férfi* legalább azzal, hogy ne válják rossz példáival lélekmérgezővé s társadalombomlasztóvá.

Neveljük bele fiatalságunkba az engedelmesség és akaratfékezés erényét, nehogy ők is rabszolgákká legyenek, amint mi rabszolgamódra tengetjük-lengetjük sivár életünket annál fogva, mert mindenikünk külön utakon jár s mindenikünk úr és parancsoló akar lenni, ahelyett, hogy megtanulnánk embertársainkat respektálni s a tekintélyt tisztelni.

Ha azt akarjuk, hogy „békesség legyen a földön az emberek között”, úgy kövessük az isteni ígét abban is, hogy legyünk „jóakarátú emberek” s vessük alá magunkat jóakarattal, meggyőződésből az igazi tekintélyeknek!

Nemzetegység és jogfolytonosság

Nemzeti Újság, 1926 március 12.

Vannak elvek és gondolatok, eszmék és célkitűzések, melyeket nem lehet elégszer hangsúlyozni, melyeket meg kell menteni az elhalás veszélyétől, melyeket bele kell vinni az emberek vérébe és minden idegszázába. Minderre különösen akkor van szükség, amikor oly princípiumok vagy ideák forognak szóban, melyek a bennük rejlő abszolút jellegüknél, az örökérvényűség igényével aláfestett tulajdonságuknál fogva mint a létezés alapjai, vagy valamely konkrét valóság természetszerű fejlődésének feltételei érvényesülnek. Ily abszolútumok a szép, a jó és az

igaz, tehát mindaz, ami az esztétikának, az etikának és a logikának síkján találja helyét. Az igaznak és tehát a logikának szemszögéből tekintve ily abszolútum: *az egység és folytonosság elve.*

Minden valóság, – tartozzék az a szervesen vagy a szerves világ körébe, legyen az természetes fejlemény vagy emberi alkotás – jelentkezzen az mint individuális emberi lélek, vagy az embereknek bármiféle társas kapcsolata -, legyen a forma, melynek kereteit a kérdéses szociális kapcsolat betölti: a barátság, család, az egyesület, testület, község, egyház, osztály, párt, nemzet, állam, vagy pedig az emberiség, – e valóságok mind részekből állanak, melyeknek térben egymással összefüggő egységként, időben egymáshoz kapcsolódó folytonosságként kell a létezés színpadján megjelenniük, mert ellenkező esetben bomlásnak indulnak, széthullnak elemeikre s mint önálló egyéniséggel bíró valóságok megszűnnek létezni.

A természet világában is abszolút princípium az egység és folytonosság elve. Számtalan példát hozhatnék fel ennek igazolására, de legyen elég hivatkoznom a naprendszerre, mely csak annál fogva és addig esik e fogalom körébe, míg a központi nap a maga bolygóival a centrifugális és centripetális erők harmóniája következtében egységet alkot, s míg a bár minden pillanatban új helyzet a megelőzőbe kapcsolódva s egyszersmind a következőnek kialakulását megalapozva: valamiféle kontinuitásba olvad össze a múlttal és jövővel. Vonjuk el a napot, mely a bolygókat mint részeket a rendszer egységébe fűzi, vagy iktassunk be a folytonosságot biztosító erőharmóniába egy hatalmas üstökös: a kozmosz elveszti eddigi jellegét: zavarok, összeütközések, elragadások bontják meg annak egységét és folytonosságát: kaotikus összevisszaság lép az eddigi rend helyébe s a naprendszer eltűnik szemünk elől, megsemmisül.

Vagy mi teszi a tölgyet tölgygyé? Vajjon nem a gyökereknek, gyökérszálaknak, a törzsnek, ágaknak, lombzatnak egységbe fonódása, illetőleg az a folytonosság, melyben a tél nyugalmi periódusára a rügyfakasztás tavasz, erre a lombokat kifejlesztő s a gyümölcsképződést előkészítő nyár, majd a gyümölcsöt megérlelő s a színpompás levélhullással a pihenésbe átvetető ős következik?

És ha a szellemi világ körébe vetünk pillantást: nem az egység és folytonosság-e az a két principiális pillér, melyen egyebek között az emberi lélek, vagy az embereknek mindennemű társas együttléte nyugszik? Nem annál fogva nevezhető-e valaki ép, egészséges, testileg és lelkileg normális embernek, mert nemcsak biológiai, de pszichológiai egységet és folytonosságot alkot, – mert összes szervei az egységes cél irányában megfelelő összműködést fejtenek ki s bizonyos kontinuitásban egymást kiegészítik, – mert az a számtalan benyomás, érzékelés, képzet, gondolat, indulat, vágy, eszme, törekvés és akaratirány: az öntudat, mérlegelés és fegyelmezés hatáseredményeként az én egységébe olvad, mely ugyan tartalmilag folyton változik, de mert változása nem ötletszerű, hanem a folytonosság vonalán haladó: megőrzi lényegbeli azonosságát, azt a Gábiel Tarde által identité du moi névvel illetett azonosságot, mely létezését és fejlődését biztosítja.

De ha mindenütt felleljük az egység és folytonosság elveit, mint a létezés alapjait és a fejlődés feltételeit, feltehető-e akkor, hogy e *világtörvény* épen a legmagasabbrendű földi valóságoknál: az ember társas kapcsolatainál ne érvényesüljön?! Messzire vezetne, ha sorra véve az összes vagy akárcsak a főbb társadalmi típusokat, belemennék annak a tételnek bizonyításába, mely szerint egység és folytonosság nélkül semmiféle szociális alakulat fenn nem maradhat és nem fejlődhetik. Lesz talán még alkalmam ezzel az alapvető társadalmi törvénnyel más alkalommal behatóan foglalkozni. Ezúttal csak utalok egyes kiemelkedő szempontokra.

Az egység velejáró tulajdonsága minden társadalmi csoportnak. Amíg valamely embercsoportban nem megy végbe egy sajátos interpszichikai folyamat eredményeképp a heterogén elemeknek spirituális egységbe összeolvadása, addig csak emberkaoszról lehet szó, de nem társadalomról.

A szociális, jellegére nézve spirituális egységet megteremtő és fentartó tényezők igen számosak. Idetartoznak a környezet-azonosság, a biológiai hasonlóság, bizonyos ösztönszerű tendenciák egyirányúsága, a szokások egyenlősége, az érzelmek, eszmék és értékek találkozása, a regulatív intézményeknek, mint a vallásnak, erkölcsnek és jognak egymást kiegészítő működése, de mindennekfelett a

tekintély, mely mint az abroncs a dongákat: társadalmi egységbe foglalja össze a különben széteső elemeket. A létrejött szociális egységben a részek immár nem járnak külön utakon, hanem annál a kölesönös bizalomnál, rokonszenvnél és egymást megértésnél fogva, mely kisebb-nagyobb mértékben bennük szükségképen kifejlődik: egyéni céljaik mellett résztvesznek a közös érdekek szolgálataiban s minél inkább eszmélnék rá arra, hogy azon az összességen kívül, melynek tagjai, egyéni létüket és fejlődésüket vagy éppen nem, vagy csak alig biztosíthatják, annál inkább áldoznak a köznek, mely ilyenképen minden egyes tagjában, valóban „köz”-reműködő munkást, támogatót és védelmezőt talál. Az egység ezeknél fogva a társadalmi alakulatok minden típusának valóságos alapja és létfeltétele.

A nemzetnek, mint társadalomnak” egysége ú. n. *történelmi egység*, melynek összefűző kapcsa az azonos élményeken és gondokon nyugvó közös sors tudata és közös jövő reménye. A magyar egységet az elmúlt évezred alatt az a számtalan veszély kovácsolta össze, mely végigszántott hazánkon; át kellett élnünk a tatárjárást, a törökűdülést, a kis fajoknak, így a bessenyőknek, kunoknak, rácoknak, görögöknek, husszitáknak támadásait, – meg kellett küzdenünk az oroszokkal, át kellett szenvednünk a nyugatról jövő lassú, de állandó gazdasági elvertelenedést, – ráncszakadt a világháború, a proletárdiktatúra, majd Trianon, – ezer sebből vérzünk, megcsonkítva fekszünk a történelem műtőasztalán... és én bízom, hogy vissza fog térni erőnk, egészségünk, épségünk, feltéve, ha megőrizzük, megóvjuk és mind szélesebb körben öntudatossá tesszük azt a történelmi alapokon nyugvó *nemzeti egységet*, mely páncélként védett meg eddig is a legválságosabb helyzetekben.

Ám az egység magában véve még nem garantálja a társadalom létét, fennmaradását és fejlődését. Bármily típusát tekintjük is a társadalomnak, annak mindenike folytonos átalakuláson, változáson és módosuláson megy keresztül. Azok az eszmék, értékek, szabályok, intézmények, berendezések és szervek, melyek a közelmúltban még megfeleltek, sőt talán kifogástalanoknak bizonyultak, a viszonyok és körülmények változásával elvesztik

alkalmas voltukat s kell, hogy új alakulatoknak engedjék át helyüket. A megmerevedés ellentétben áll a fejlődés tényével s ha erőszakosan keresztül is vihető egyes, a kor elfogásával ellentétes, illetőleg elavult intézcióknak megörögzítése, ez rendszerint reakciót szül, mely nem ritkán forradalmi kirobbanásokra s ezeknek során az erőszakkal fenntartott intézményeknek ugyan erőszakkal történő eltörlésére s a változott viszonyoknak megfelelő vagy megfelelőnek vélt új intézmények erőszakos beállítására vezet. A legtöbb forradalmat – mint II. Vilmos német császár a munkáskérdést tárgyaló koronatanácson 1894. évi jún. 24-én mondta – az időszerű reformok keresztülvitelének elmulasztása okozza.

A forradalmi átalakulás és illetőleg forradalmi jogalkotás lehetősége nem tagadható, mert ahhoz nem fér kétség, hogy a győzelmes forradalomból, ha a forradalmi hatalomnak sikerült megszilárdulnia és állandósulnia, új jog, új állam, illetőleg új államforma keletkezhetik. A forradalmi jog keletkezésének lehetőségét nem lehet tagadni anélkül, hogy ellentétbe ne jönnénk a világtörténelem tanulságával, mely nem egy bizonyítékkal szolgál arra, hogy hódításból, bitorlásból, forradalomból vagy államsínyből igen gyakran keletkezett új jog (v. ö. *Moor*: Bevezetés a jogfilozófiába. 192. L). Hány olyan exisztencia van a mai politikai világban, – kérdezi Bismarck: *Gedanken und Erinnerungen* című művében (198.) – mely nem forradalmi talajon nőtt ki l Spanyolország, Portugália, Brazília, az összes északamerikai köztársaságok, Belgium, Hollandia, Svájc, Görögország, Svédország mind forradalmi alakulatok, sőt Angliának mai nagyságát is az 1688-i győzelmes forradalom vetette meg.

Az a kérdés: keletkezhetik-e forradalomból jog, létrejöhet-e forradalmi alapon állam, nem jogkérdés, hanem ténykérdés, lévén maga az állam is nem jogproduktum, hanem történet-politikai tény.

Arra a kérdésre sem felelhet a jogász, vajjon *igazol-e* a forradalom, amennyiben ez a kérdés az értékelés területére vezet át, amelyen ítéletet csak a történelemtől és etikától várhatunk.

A *história* utólag mindig állást foglal s megállapítja, vajjon a forradalmat kiváltó reformeszmék általános em-

beri szempontból valóban értékesek voltak-e és vajjon a forradalom volt-e az egyedüli eszköz e reformok megvalósítására s állásfoglalásához képest a forradalmat elítéli, vagy mint elkerülhetetlen expedienst szükséges rossznak minősíti. Klasszikus szabatossggal fejezi ki e gondolatot Schillernek az az ismert mondása, hogy: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht.”

Etikai nézőszögből is alkotható a forradalomról értékítélet, mely azonban különböző lesz aszerint, amint az érületi, vagy az eredmény morál szemüvegén keresztül nézzük a kérdést. Az érületi moralista egyedül a cél helyességétől s az akarat erkölcsösségétől teszi függővé feleletét; szerinte az a forradalom, melynek célja az erkölcsi elvekkel kongruens s amely erkölcsileg jónak minősülő akaratból ered: nem immorális, nem még akkor sem, ha a cél nem valósult meg, vagy ha káros következmények állottak is elő. Az érületi moralista balsiker esetén vagy az értékpusztulások láttára nem érez lelkifurdalást, a felelősséget a körülményekre hárítja; magát s eljárását igazoltnak vitatja és tehát a forradalmat is, melyet megszervezett, vagy amelyben résztvett, – mert jót akart.

Az eredmény-moralista a következmények szerint ítél, minélfogva az erkölcsi értékelésnél nem a cél és akarái helyességéhez, hanem a beállott eredménynek azaz erkölcsi jót megközelítő tulajdonságához méri úgy a maga, mint mások cselekvését, – ha tehát az eredmény moraliter rossz: a cselekményt is rosszaló értékítélettel kíséri s azért – bár az jóakaratból fakadt s helyes célra tört – magát és illetőleg a cselekvőt okolja. Az eredménymoralistának a forradalomról csak akkor van helyeslő értékelése, ha az elért eredmény az erkölcs megvilágításában kifogás alá nem esik.

Bármily álláspontra helyezkedjék is valaki, az tagadhatatlan, hogy támadhatnak a népek életében oly helyzetek, amelyekből más kiút, mint a forradalom, nem nyílik meg, amikor is ha létérdek követeli: az erkölcs éppúgy belenyugszik a régi jognak, államformának forradalmi eltávolításába, mint ahogy belenyugszik abba, hogy a vég-szükségben levő ember a maga vagy hozzátartozóinak életét esetleg mások értékes javainak elpusztításával

mentse meg. Ám ez az erkölcsi eltérés nyilván csak abban az egyetlen esetben fog helyt, amikor más módja a menekülésnek nem adódik, amikor nemcsak előzőleg, de utólag is beigazolást nyer, hogy egyedül a forradalom vezetheti és vezeti is ki a nemzetet az elnyeléssel fenyegető örvényből. Minden más esetben a forradalom a legsúlyosabb erkölcsi megítélés alá esik és pedig nemcsak azért, mert mindig véres összeütközésekkel jár, melyeknek során sokszor évszázadok veritékes munkájával létrehozott értékek tömege percek alatt pusztul el, hanem azért is, mert a forradalmi szellem utóregzése legtöbbször évek múltán sem szűnnek meg s azt a kívánatos harmóniát, mely a szellem-erkölcsi, kulturális és gazdasági előrehaladásnak feltétele, állandóan megbontják. Nem kell messze mennünk a példák keresésében. Vajjon nem érezzük-e még ma is, hét évvel a magyar történelmi folytonosságot megszakító forradalmak közvetlen zavarainak megszűnte után: a nagy megrázkódtatásnak káros hatásait? A lelkek eldurvulása, az erkölcsi érzés fogyatékosága, a kapzsiság s ebből folyólag a gyengék kizsákmányolására való hajlam, az önzés túltengése, az egymást meg nem értés és meg nem becsülés, az őszinteség és bizalom hiánya, a folytonos honmentésnek legtöbbször erkölcsi vagy jogi szabályba ütköző elképzelhetetlen módjaira való készség... vajjon mindezek a káros lelki sajátosságok nem abból a talajból szívják-e életnedvüket, amelyet a forradalmak tettek termékennyé!! Állítható-e, hogy ezek az immorális, a nemzetegységet megbontó kárhozatos dispoziciók immár elérték azt a fokot, amely után immár a lehiggadás, a megbékélés, az erkölcsök javulása, a gazdasági erőtényezők produktív együttműködése, a kulturális haladást biztosító nyugalom helyreállása, a politikai helyzet megszilárdulása következik? A jelek nem erre mutatnak. Én valahogy azt látom, hogy még nem sodródtunk le a mélypontig. A sokat emlegetett s olyannyira áhítozott konszolidáció délibábként lebeg előttünk. Mintha oly hegy felé közelítenénk, melyet állandó köd borít s amelynek meredek szirtjei és feneketlen szakadécai állandóan azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy ha ötletszerűen meg is kísérelnénk a felkapaszkodást, minden pillanatban lezuhanhatunk s ahelyett, hogy a csúcsot: a hegy koronáját elérnők, esetleg

mélyebbre esnénk vissza, mint ahonnan kiindultunk s velünk együtt összes értékeink is elpusztulnának. Én valahogy úgy látom, hogy minden bajunk, szenvedésünk épp abban leli magyarázatát, hogy arról a csapásról, melyre a forradalmak kényszere vezetett, még mindig *nem térünk vissza az ezeréves hagyomány köveivel kikövezett történelmi útra*, jóllehet amint a pásztoroknak a betlehemi csillag mutatta meg, hogy mily irányban haladva találunk rá az isteni kisdre, úgy minket is egy mindennél becsebb klenódiom: a szent korona vezethet annak a felséges királyi gyermeknek színe elé, aki minket meg fog váltani. Jól tudjuk, hogy amint eltérítettésünk erőszakkal történt, éppúgy külső kényszer, ma még le nem küzdhető akadályok okozzák, hogy a jogfolytonosság útjára vissza térjünk, de épp ezért *jelenlegi helyzetünket Ideiglenesnek kell minősítenünk* és pedig nemcsak nekünk, de azoknak is, akik ezidőszerint minket vezetnek. Előbb-utóbb – mihelyt a kényszer enged, vagy meghátrál, illetőleg mihelyt az akadályokat eltávolítjuk – vissza kell térnünk oda, ahol boldogok voltunk, mert tovább szöhattük állami életünknek azt a fonalát, melynek végét Szent István királyunk tartja még ma is kezében s amelybe utolsó mártír királyunk az önálló magyar nemzeti érzés színeit vitte bele.

A mi forradalmainkra ugyanis nem volt szükség, - nem fogja azokat igazolni soha: sem a történelemnek, sem az erkölcsnek ítélőszéke, de nem fog azokkal sohasem megbékülni *a hagyományos magyar jogi felfogás sem*, mely a legszentebb meggyőződés erejével *mindenkoron ragaszkodott a jog folytonosságának eszméjéhez* – és méltán, mert vajjon nem ez az eszme volt-e az, mely annyi viszontagságon keresztül mindig általsegített? Nem ez az életelixír tartotta-e meg bennünk, – a sokszor már-már halódókban a lelket l Nem ez a gondolat motiválta-e elődeinket, amikor az ősi magyar alkotmányt továbbfejlesztették s úgy körülbástyázták, hogy az a legválságosabb időkben is mindenkoron összefogta véreinket s visszaszerezni segítette elszakított országrészeinket? nem a jogfolytonosság eszméjébe vetett rendíthetetlen meggyőződés ereje volt-e az, mely, – mint elnökünk ehelyütt tartott hatalmas és a szívekbe markoló előadásában bizonyította:

a nemzetet Deák Ferenc közbenjöttével királyával kibékítette s előtte annak a káprázatos fejlődésnek kapuit megnyitotta, mely minden szemről letörölte a szenvedés és ájadalom könnyeit, mosolyt csalt az ajkakra, s boldoggá tett minket s a Gondviselés kegyelméből patriarcha-kort elért és velünk a szent koronában egyesült ősz királyunkat? *Szociológiai igazság* ugyanis, hogy amint magának az embernek, úgy minden társadalmi alakulatnak, kicsinek, nagynak egyaránt, tehát a valamennyit átfogó *nemzetnek életét is az egység és folytonosság elvei biztosítják. Az élni akarás logikailag követeli meg az egység és folytonosság akarását.* Aki e princípiumokat elveti, aki megbontja a konstrukcionális egységet, – aki megszakítja az élet kontinuitását, az saját magának ellensége, az öngyilkosságot követ el. Amely nemzet eltűri, hogy a részeket összetartó unitás elenyésszék, amely nemzet belenyugszik abba, hogy életfonala megszakítassék, s ha megszakították, nem törekszik arra, hogy a kontinuitás helyreálljon: az a nemzet harakirit követ el magán, az a nemzet megérett a megsemmisülésre!

A lenni, vagy nem lenni hamleti problémája előtt állunk. *A kérdés az: akarunk-e élni. Ha igen, úgy akarunk kell életünk feltételeit, – akarnunk kell a nemzetegységet és jogfolytonosságot. Akarnunk kell, hogy számkivetett és hazájának sorsáért búsongó királyunkat az országgyűlés abban a pillanatban felékesítse Szent István koronájával, mihelyt az idők telje elérkezett.*

Nagy igazságot fejez ki Kölcsey himnuszának az a sora, mely úgy hangzik, hogy Megbűnhődte már e nép a multat és jövendőt, – de kérdem, vajjon nem fohász alakjába kellene-e átstilizálnunk a Gondviseléshez intézett nemzeti imánkat s nem úgy kellene-e énekelnünk e sort, hogy Megérdemli már e nép a boldogabb jövőt!

Bízom a magasságbeliben, bízom magunkban, bízom a jövőben, mert végtelen örömmel látom, hogy soraink napról-napra szaporodnak s a nemzetegység és jogfolytonosság meggyőződéses hívei tántoríthatatlanul ragaszkodnak ahhoz a gyermek királyhoz, aki nagygyá, hatalmassá és boldoggá fogja tenni e sokat szenvedett hazát.

Lélek-szocializáció

Előadta a Szabad Lyceum XXXII. közgyűlésén 1926. évi március 21-én
dr. Angyal Pál egyetemi tanár.

A szocializáció kifejezés kellemetlen és sötét emlékeket idéz fel bennünk, mert arra a borzalmas, kegyetlenségekkel telt, oly sok erkölcsi és gazdasági értéket elpusztított időszakra irányítja vissza tekintetünket, amelyben emberi mivoltukból kivetkőzött emberi szörnyetegek szennyezték be ezeréves történelmünknek lapjait. Azóta hét ínséges esztendő múlt el, – a részletek kezdenek elmosódni, – mind ritkábban emlegetjük azokat a vér-fagyasztó jeleneteket, amelyekből oly sok gyász fakadt és keserűség származott. Kiközösítettük köreinkből mindazokat, kik kényszer nélkül bármiféle közösségben voltak a kommunizmus eszmevilágával, megsemmisítettük azokat az összes tárgyi jellegű maradványokat: felírásokat, hírlapokat, könyveket, hirdetőanyagot, szabályokat, intézményeket stb., amelyek csak borzadályt ébresztenének s kiáltó emlékei lennének annak, hogy mivé lesz az ember, ha megtagadta Istenét, ha letér az erkölcs útjáról, s ha túlteszi magát azokon a kipróbált kereteken, amelyeken belül az állam kezében a joggal fékez, korlátol és irányít. Szeretnők kitörölni emlékünkől még azokat a szólamokat is, melyekkel a proletárdiktatúra uralmának vezéreiül szerepelt banditák állandóan rettegésben tartották társadalmunkat. Akik átélték ezt a rémkorszakot, azokon ma is a borzalom érzése fut végig, a szovjet, tanácsköztársaság, vörös hadsereg, házbizalmi, terrorfiú, gajdesz, forradalmi törvényszék, népbiztos, szocializálás és hasonló kifejezések hallatára. De vajjon nem sértek-e akkor nemesebb érzelmeket, nem zaklatom-e fel a kedélyeket, amikor jelen cikkem címéül oly kifejezést használok, mely a bolsevisták szótárában – hogy nyomdatechnikai kifejezéssel éljek – a ciceróval szedett szavak között szerepel. Szocializálás ... annyi, mint a magántulajdon eltörlése, illetőleg az eddig magántulajdonban volt javaknak átvétele a társadalom által, tehát szétrombolása ama pillérek egyikeként, amelyek a társadalom épületét megalapozzák. Ismeretes, hogy ennek a magántulajdon megszüntetésére

irányuló szocializációnak mintaképe tulajdonképen az 1848. évi februári francia forradalomnak az a rövid életű törekvése, mely a tulajdon egyes tárgyainak erőszakos elvételével s a munkásoknak ú. n. nemzeti műhelyekben (ateliers nationaux) való egyesítésével igyekezett a munkás-kérdést megoldani. Ez a mozgalom tudvalevően a világháborúban, majd az azt követő akut forradalmi időszakban többhelyütt igyekezett gyökeret verni, de talán az egyetlen orosz szovjet köztársaságot leszámítva, sehol sem tudott állandósulni. Németországban az 1919. évi március 23-i ú. n. Socialisierungsgesetz kísérletezett e gondolatlaltal, de sikerrel ez sem dicsekedhetett, mert inkább csak formális keretek között valósított meg egyet-mást a részletekből. Hasonló sors jutott osztályrészül a pár év előtti angol törekvéseknek is. Hazánkban – tudjuk – az egész szocializálás abban állott, hogy a pénzéhes népbiztosok ötletszerűen elkobozták az egyesek javait, s az így egybegyűlt vagyron csekély részét a vörös hadsereg alimentálására, szovjetünnepségek rendezésére s a hóhérok jutalmazására fordították, a többi dárídókra, pezsögőre, erkölcstelen tobzódásokra ment el. Nem feladatomban e helyütt annak bizonyítása, hogy magántulajdon nélkül elképzelhetetlen a társadalom fejlődése. Minden bizonyíték mellőzésével hivatkozom az orosz szovjetre, mely a legutóbbi hónapokban fokozatosan visszaállítja a magántulajdont, tehát újraépíti azt, amit a szocializációval lerombolt. Az anyagi javakat érő, tehát materiális társadalmosítás mindezideig nem tudott szilárd elvi alapra helyezkedni, s nyilván ezért nem volt módjában sem tartalmi elemeiben kifejeződnie, sem formájában állandósulnia. A gazdasági szocializáció korcsszülött elgondolás, miért is ép, egészséges, társadalmat boldogító intézménnyé sohasem is fejlődhetik.

Egész más úgy bölcsőjében, mint eddigi fejlődésének során úgy formájában és tartalmi elemeiben, mint céljában és eszközeiben az a társadalmosítás, mely a lelkiekben keresi és találja meg termékeny talaját. A lélek-szocializáció nem rombol, hanem épít, nem kényszerrel, hanem szeretetteljes meggyőződéssel dolgozik, célja nem az egyes osztályok közötti ellentétek kiélesítése, hanem az embereknek egymáshoz közelhozása. A lélek-szocializációnak nem

elkeseredés, hanem megbékélés, nem széthúzás, hanem megértés, nem egymásrörés, hanem kölcsönös segítés, és tehát az általános emberi eszme magaslataira való fel-emelkedés jár a nyomában.

Tagadhatatlan, hogy a mai világot a meghasonlás jellemzi. Egyének, érdekcsoportok, pártok, osztályok, fajok és felekezetek, valamint az egyes nemzetek között állandó a viszály. Bizalmatlanság és gyanakvás, féltékenység és irigység ül a lelkeken. Napirenden van az egymásrörés, a tusakodás, a féktelen előretüledés, és ennek során mások legázolása, kifosztása és kizsákmányolása. Mintha valósággá változott volna Hobbesnek sötét álma: a mindenkinek harca mindenki ellen, a „bellium omnium, contra omnes”. Áthidalhatatlannak látszó mély szakadék választja el a gazdagot és szegényt, a kiváltságot és elnyomottat, a műveltet és tanulatlant.

Vajjon van-e remény, van-e lehetőség arra, hogy ezek a társadalombomlasztó ellentétek megszűnjenek, hogy ezek az egymástól ma oly távol álló kategóriák valamikor egymásra találjanak? Bízhatunk-e abban, hogy az embereket, társadalmi csoportokat, népeket és nemzeteket elválasztó s nyilván nemcsak gazdasági, de erkölcsi súlyedést is előidézö gyűlöletet vagy enyhébben szólva, szeretetlenséget az igazi felebaráti szeretet s odaadás és ha kell, az önfeláldozás fogja felváltani? Ma már tévedés nélkül állítható, hogy merőben az élet materiális feltételeinek újraszervezése csupán az anyagias síkon mozgó kísérletezés, egy vonalnyival sem juttathat közelebb a szociális probléma megoldásához. A történelmi materializmus ideológiája sohasem fogja a mai hangzavart megszüntethetni, sohasem fogja a lelkek diszharmóniáját egy mindenkit megnyugtató finálé magasztos összhangjába átvezethetni, nem, mert ezek a merőben egyoldalú s az életnek csupán anyagias vonásaival számoló tanok nem érnek fel az emberek lelkiségéhez, szellemerkölcsi egyéniségéhez. A társadalmi bajok orvoslása mindenekelőtt helyes diagnosztizálást követel, ám az e téren végzett legújabb kutatások immár kétségbevonhatatlan tényként állapították meg, hogy annak a kornak, mely a XX. század emberét és társadalmát sorvasztja, nem egyedül s nem is annyira a gazdasági élet talajában van a gyökere, hanem főleg a lélek-

ben: az értelem aberrációban, az érzelemnek ösztönök uralta kilengéseiben és az akaratnak helytelen célkitűzéseiben. Utalhatnék e részben a legújabb német, angol és főleg északamerikai irodalomra, melynek fáradhatatlan munkásai mélyreható vizsgálódások eredményeként csekély kivétellel mind a lélek eltévelyedéseit okolják a jelenkor annyi sok bajáért. Ám, ha – mint erre az írók ismételten figyelmeztetnek – az egyének közötti torzszalkodásnak, a családi perpatvaroknak, a megélhetésért folytatott küzdelem során nem ritkán kialakuló ádáz ellenségeskedésnek, az osztályharcnak, a pártok viszálykodásának, a fajok összeütkezésének s magának a háborúnak is előidéző főtényezői között a főszerepet a lelkek eldurvulása, a tradicionális alapokon nyugvó kizsákmányolási hajlam s mindenekelőtt az önzés túltengése játsszák, úgy nyilvánvaló, hogy a reorganizáció munkáját a lélek átalakítására irányuló törekvéssel kell kezdeni, vagy legalább is egyenlő, ha nem nagyobb súlyt kell helyezni a gazdasági élet igazságosabb berendezése mellett arra, hogy a társadalmat nem nélkülözhető ember a maga egész lelki-ségével öntudatosan átvértse, s minden idegszálával át is érezze a társadalomba-tartozóság szükségességét és akaratirányával beleigazodjék abba a közösségi munkába, melynek áldásos hatását állandóan élvezi. A léleknek ebbe a társadalomszellemi kollektivitásba való beigazítása az amit lélek-szocializációnak, az egyén társadalmosításának nevezek.

Burges e kifejezésen az egyéni érdekeknek a csoport-érdekkel való tudatos és önkéntes összeegyeztetését érti („conscious and willing coordination by the person of his interests with those of the group”, v. ö. *The function of Socialisation in Social Evolution*, 222. l.). *Boss* szerint a lélek-szocializáció nem egyéb, mint a csoportbatartozás érzésének, az ú. n. „we feeling”-nek, vagy mint *Oppenheimer* nevezi, a „Wir-Bewusstsein”-nak (v. ö. *System der Soziologie*, Jena, 1922., 101. s. köv. l.) kifejlődése s ezzel kapcsolatban az együttműködésre való készségnek és akaratnak megerősödése (*Ross: Principles of Sociology* 359. l.). Legtálálóbban és legvilágosabban *Ellwood*, a missouri egyetemnek híres professzora fejezi ki a lélek-szocializáció vezérlő gondolatát; szerinte az erre

irányuló törekvés célja: kifejleszteni az emberekben a társas szellemet s életrehívni és kiművelni a szociális érzéket („the development of the social spirit in individuals the creation and cultivation of social-mindness”, v. o. Christianity and social science, New-York, 1923. 64. 1.).

A szocializált lélek jellemző vonása, hogy egyéni érdekeit a legteljesebb összhangba igyekszik hozni annak a közösségnek érdekeivel, amelyhez tartozik. A lélek-szocializáció hatás eredménye tehát spirituális beleélés a családba, községbe, egyházba, nemzetbe, sőt az összembe-riségbe. Végső vonalon – mint Comte hangsúlyozza – az emberiség kollektív érdekeinek az egyénben végbemenő inkorporációja.

A szocializált egyén azonosítja magát embertársai-val, azokkal együttérez, s bár nem hagyja természetesen számon kívül saját érdekeit, de mert meggyőződik arról, hogy ezeknek megvalósítása csupán ama kisebb-nagyobb társadalmi alakulatok érdekeinek realizálása útján történhetik, amelyekbe be van kapcsolva, s mert felismeri, hogy e kollektív célok természetesen csak a csoport-tagok szolgálata útján érhetők el, nem kényszer ha-tása alatt, hanem helyzetének átértésével és tehát szociális, sőt morális kötelességből előmozdítja társainak boldogulását. Ha célnak tekinti is magát, de célnak tekinti társait is, kikkel szociális egységet alkot, és sohasem téveszti szemelől *Kant*-nak ismert kategorikus imperati-vusát, mely úgy hangzik, hogy: „úgy cselekedjél, hogy az emberiséget mindig úgy a magad személyében, mint máséban mindig célnak vedd és soha eszközül ne használd”.

A lélek-szocializáció lényegét és jelentőségét köze-lebbről megismerendő, az ellentéteket kell analizálnunk. A szocializált egyén *logikai* ellentéte a társadalmi érzék-vel nem bíró, a közösségi érdekeket nem értékelő egyén; gyakorlati ellentéte pedig az, aki kilép a szociális gondo-latkörből s az aktivitás terére menve át, csoportjának érdekeivel szembehelyezkedik, önző és kizsákmányoló viselkedést fejt ki, szóval antiszociális magatartást tanú-sít. A szociális érzék lehet fejlettebb vagy kevésbé fej-lett, megközelítheti a tökéletesség maximumát, de le-süllyedhet a nullpontig, mely alatt *Giddings* szerint, a

kriminalitás kezdődik. Minél távolabb esik valaki a szocializált egyén ideáljától, annál kisebb benne a mások iránt való rokonszenv, a társaival való együttérzés, viszont annál nagyobb a kegyetlenségig fokozott kihasználási készség s a csupán magára tekintő viselkedésre való hajlam. Ezzel szemben a szó nemesebb értelmében vett szociális egyén jellemzői: a szolgálatkészség, megbízhatóság, segedelmes érzék fejlettsége, szóval a *tevékeny* felebaráti szeretet.

Hangsúlyozom, hogy a tevékeny felebaráti szeretetről ismerünk rá a szocializált lelkű emberre, mert akiben a csoportérzés tudatossá lesz, annak cselekvéseiből, gondolkodásából és mindennemű magatartásából kiütközik az együttműködésre való hajlandóság. Minthogy azonban *bármily társadalmi alakulat léte és helyes irányú fejlődése a kooperáció tényétől függ*, nyilvánvaló, hogy az együttműködést kiváltó s azt mennyiségileg fokozó és mennyiségileg intenzitásában növelő lélek-szocializálás végeredményben annyi, mint a *konstruktív erőknél a társadalmi életben való érvényesülése*. Túlzás nélkül állíthatom, hogy a szociális evolúció s az egész kultúrfejlődés bizonyos értelemben véve nem egyéb, mint a lélek-szocializálás útján való sikeres előrehaladás. *Ratzel* szerint csak a kooperáció és kölcsönös segítség útján emelkedhetett az emberiség a mai kultúrfokra. S hozzátehetjük, hogy nemcsak a mai művelődés eredménye a kooperációnak, de a jövő kultúrája is csak oly útemben fog emelkedni, ainily mértékben bővül az együttműködés köre.

Ahol, mint az állatoknál a szocializáció csak tárgyi jellegű, ahol a csoportban élés és együttműködés merőben a környezethatás eredménye, *ahol a társadalmosság nem lépi át a lelki élet küszöbét, ott fejlődésről, előrehaladásról nem lehet szó*. A kulturális evolúció csak ott kezdődhetik, ahol az egyén a csoportéletben értelmével, érzelmeivel és akaratával vesz részt, ahol a szellemi érintkezés lehetősége a tagolt beszéd útján biztosítva van, ahol a kultúrértékeknek felhalmozását s az utókorra áthárítását a hagyomány közvetíti és ahol tehát az egyedek nem merőben mechanikus vagy fiziológiai, hanem spirituális szálakkal egybekapcsoltan a célok világában, eszmények megvalósítására törekedve élnek. Erre a szellemi síkra az

összes élő lények közül csak az ember lendült fel. Az állatnak nincs kultúrája, nincs történelme, nincs kiemelkedése a Gondviselés által részére megszabott keretből. A fejlődés megfelelő diszpozíció és alkalmas környezet nélkül nein képzelhető. A diszpozíciót az embernek sajátos értelmi képessége teremtette meg, az alkalmas környezetet pedig a spirituális jellegű emberi társadalom szolgáltatja.

A társadalom – mint említettem – szocializált lelkű embereket tételez fel, kiket viszont már létezésével s egyes szervezeteivel és intézményeivel tovább és mintegy finomabbá szocializál. Ez a szocializálás, a társadalomban való élés helyes irányára való ráképesítés sokáig tudattalanul, lassú ütemben történik; előfordul az is, hogy az fennakad vagy mellékutakra téved, mikor is nyomban zökkenők állanak be, erkölcsi és gazdasági válságok támadnak, viszályok, ellenségeskedés, sőt nyílt összeütközés lép az eddigi rend és béke helyébe.

Mindezekből logikai hiba nélkül következtethető, hogy ha nyugodalmas életet, anyagi és erkölcsi boldogulást, magasan ívelő fejlődést akarunk, akkor szocializálnunk kell a lelkeket s e szocializálást tervszerűen és tudatosan kell végrehajtanunk.

A szocializálás terén az első kapavágásokat a *család* tette meg, s ma is a család az, mely a lélek talaját termékennyé teszi s abba a társadalmosítás magját elveti. A családi együttesben érzi az ember legelőször, hogy nem izolált lény s itt jut először annak tudatára, hogy nem szorgolhatja csak önös érdekeit, hanem, hogy figyelmének a vele egy közösséget alkotókra is ki kell terjednie. A szülők önfeláldozó szeretettől sugallt tevékenységükkel gondoskodnak gyermekeikről, ha kell, a fátatot is elvonják szájuktól, sőt életük feláldozásától sem rettennek vissza, ha gyermekeik boldogulását csak így remélhetik; a gyermekek viszont bohóságaikkal, ártatlan mosolygásukkal, később hálás viselkedésükkel simítják el szülőik homlokáról a gondszántotta redőket. Ha valahol, úgy az erkölcsi alapokon nyugvó normális családban bontja ki a lélek-szocializáció legtökéletesebben szárnyait. Mérsékeltebben, de azért még mindig erős lendülettel érvényesül a társadalmosítás a kisebb helyi együttesekben, az ú. n. szomszédsági közösségek különböző alakjaiban. Itt sem

ritka az áldozatos együttműködésre való hajlam, az egyének csoportjával való azonosítása, az individuális érdekek a közösségi érdek alá vagy legalább is mellérendelése. Minél inkább távolodunk a családtól és a szomszédsági közösségtől és közeledünk azon társadalmi képződmények felé, melyeknek egymást éppenséggel nem vagy csak kevéssé ismerő tagjai többnyire csupán sejtett érdekszálakkal vannak egymáshoz fűzve, annál kevesebb az egyesekben a másokra való tekintet, annál halványabb az önfeláldozásig fokozódó segítő készség s ennél fogva annál lazább a tagok között a szociális kapcsolat. Ámde mindez a társadalmi egység rovására megy, s viszont, ahol ezt az egységet a bomlás veszélye fenyegeti, ott maga a társadalom is az enyészet felé közeledik. Ezt a pusztulást megakadályozandó, minden társadalom a létfenntartás ösztönétől üzelve – legtöbbször tudatlanul – számos oly intézményt létesít, és illetőleg tart fenn vagy erősít meg, amelyek majd közvetlenül, majd közvetve a társadalmi egység megszilárdítását szolgálják s mert az egység különösképen a lélek-szocializáció útján megy végbe, ez intézményekkel első vonalon minden társadalom szolgálatkész, egymást segítő és a közös érdekekért áldozatokra is hajlandó egyénekké törekszik tagjait átalakítani. Ezt a szocializáló célt tartja szem előtt a családon és szomszédsági közösségen kívül az iskola, az egyház és az állam, ezt szolgálja a vallás, az erkölcs és a jog, amelyek, ha rendelkeznek is a külső vagy belső kényszer különböző eszközeivel, nem annyira azért vannak, hogy az ellenszegülést megtorolják vagy fékezék, – bár ez is mellőzhetetlen – hanem azért, hogy fokozatosan és mind tudatosabban beleneveljék az emberekbe az engedelmes-ség, alávetés s együttműködés készségét.

A lélek-szocializáció folyamata tehát társadalmi intézmények felhasználásával megy végbe, s ennyiben a kooperatív működés azt megelőzi; a magasabbrendű társadalmi alakulatoknak: így különösen a nemzeteknek és továbbmenve az egész emberiségnek szilárd egységét viszont csak a szocializált lelkületű emberek együttléte biztosíthatja, ennyiben tehát a lélek-szocializáció kell, hogy előljárjon s mintegy elősegítse a mindenirányú, de különösen a kulturális előrefejlődést.

A szocializáció és kooperáció ezeknél fogva korrelatív fogalmak, mit röviden úgy fejezhetek ki, hogy az együttműködés szocializálólag hat, viszont a szocializáló lerakja a szélesebb körű kooperatív együttesnek alapjait s ezzel megnyitja a továbbfejlődés lehetőségének kapuját.

A mondottakból következik, hogy *a társadalmi élet csak akkor nyerhet egészséges lendületet, ha a tagok együttműködésének fokozódásával karöltve mélyül el azok lelki világában a társadalomhoz tartozásnak tudatos átérzése*, az a magyarra alig átfordítható „we feeling” kifejezéssel megjelölt érzület.

Az együttműködésnek csupán külsősegesen ható eszközökkel keresztülvitt mechanikus felfokozása az adekvát lelki diszpozíciók kialakítása nélkül rendszerint labilis alapokon nyugvó s a legkisebb rázkódtatásra könnyen romba dől, reakciót válthat ki s összeütközésekre vezethet. Mindezt kikerülendő, nem elégséges, de célt tévesztett is tehát a kooperációnak állami vagy társadalmi úton való kikényszerítése, hanem emellett vagy inkább ezt megelőzőleg át kell itatnunk úgy az egyesek egész egyéniségét, mint a kisebb és nagyobb társadalmi alakulatokat és intézményeket a társas szellemmel.

De vajjon mily eszközökkel érhető el ez a lelki átalakítás? Mily módon lehet kiiktatni az egyeseket manapság annyira jellemző egoizmust s a különböző társadalmi alakulatokat átható csoportönzést, amelytől még a nemzetek sem mentek, s amely ezek közé éket verve, szinte lehetlenné teszi az igazi megértést, a kölcsönös megbecsülést, a világgazdaság terén való egymásbafonódást, s így a mindenkit kiengesztelő béke megteremtését?

A felelet, nézetem szerint, kézenfekvő. Tekintettel ugyanis arra, hogy az embert cselekvésében egyfelől értelme, másfelől érzelmei vezetik, nyilvánvaló, hogy a lélek-szocializáció munkája csak akkor lehet eredményes, ha mindkét irányban tevékeny. Sem a pusztan intellektuális képzés, sem a merőben érzelmekre ható erkölcsi nevelés nem kecsegtethet sikerrel. Kizárólag az értelemnek munkába vétele épp oly kevésbé juttat a célhoz, mint a merőben érzelmi áthangolás. Az hideg és lelkesedés nélküli falanszter emberekkel, emez a gyakorlati étellel nem számoló, megfontolás nélküli idealistákkal népesítené be a

társadalmat. A szocializált lélekben egyensúlyba kell jutniok az értelmi és érzelmi elemeknek. Amazokat az oktatás, emezeket a valláserkölcsi nevelés útján lehet és kell kifejlesztenünk s az áldozatos együttműködésre készítető meggyőződéses hajlandóság spirituális egységébe összefoglalnunk.

A társadalmi reorganizáció nagy munkáját ezeknél fogva az értelmi és erkölcsi újjászületést célzó lélek-szocializáción kell kezdenünk s e feladat megoldására irányuló munkából elsősorban nemzeti, de általános emberi érdekből minden tanító- és nevelőszervnek ki kell vennie a maga részét.

A társadalom lényege

Rádió előadás, 1926. évi ápr. 6-án.

Az elmúlt évszázadban kialakult tudományok között nincs egy sem, mely jelentőségét tekintőleg vetekedhetnék a szociológiával. Bár nem fér kétség ahhoz, hogy - mint minden tudomány - a szociológia is *öncél*, s e minőségében tudásvágyunk kielégítésére törekszik, oly dolgok iránt is érdeklődik, melyek a gyakorlati életet közvetlenül nem érdeklik és csak a szellemi élet nézőszögéből értékesek, - mindazonáltal az is bizonyos, hogy hasonlóan bármely más tudományághoz: a szociológiában is bent lappang az a remény, hogy az elért tudományos eredmények időök múltán az emberiség javát fogják szolgálni. Amint az asztronómia haszna a hajózásnál, a geológiáé a bányászat körében, a fizikáé a természeti erőknék emberi célokra való alkalmazásánál, a kémiáé a táplálkozás, gyógyszerek készítése s az ipari munkák terén, a biológiáé a növény- és állattenyésztés, az egészség megóvása s az orvostudományok világában, a lélektané és erkölcsstané a nevelésnél; a jogtudományoké a külső rend biztosításánál stb. érvényesül, azonképen nyilván a szociológia sem nélkülözi e praktikabilitást.

Eltekintve az elméleti hasznosságoktól, *gyakorlatilag* főleg erkölcsi és politikai irányban mutatkozik a szo-

ciológia haszna. *Erkölcsei* haszna, hogy mint minden filozófiikum, világnézetet nyújt, s hacsak nem téved szélsőségekbe: kiemeli az embert a merő önzés világából s átvezeti a szociális altruizmus, a felebaráti szeretet nemes régióiba, kifejleszti a szolidaritás és a türelmesség érzéseit s ezzel azokat a készségeket, melyek a nyugodt és boldog egyéni és társadalmi élet szubjektív előfeltételei. *Politikai* haszna, hogy midőn a fejlődés törvényeit megállapítja, egyfelől feltárja a jövő lehetőségeit és valószínűségeit s így segítségére siet úgy a magánegyénnek, mint az államférfiúnak a legközelebbi feladatok miként való megoldásának módozatait illetően, másfelől kijelöli azokat az irányokat, amelyeknek vonalán haladva az emberiség erkölcsi, gazdasági és kulturális fejlődése terén jelentkező akadályok (így a bűnözés, nyomor, alkoholizmus, nemi visszaélések stb.) fokozatosan eltávolíthatók és megteremthető egy oly társadalmi rend, mely az emberi nemnek a földön mind boldogabb életét készíti elő. Lehet-e csodálni, hogy a szociológiának e fölöttébb hasznos voltát felismerve: a világ leggyakorlatiasabb népe, az amerikai jár elől a társadalomtudomány művelésében! Nemcsak az egyetemeken nyert az polgárjogot, de bevonult a középiskolák tantermeibe is. Száz-számra jelennek meg a legkiválóbb írók feldolgozásában tan- és kézikönyvek, monográfiák, népszerű s így mindenki által megérthető füzetek, valamint különböző folyóiratok. Az amerikai szédületes kultúrfejlődés nem kis mértékben vezethető vissza arra a tudatos együttműködésre, melynek alapjait a szociológiában való jártasság rakja le. Ha nem is amerikai arányokban, de mindenesetre nagy lendülettel fejlődik e tudomány Európa vezető államaiban is. Anglia, Németország, Franciaország szintén nagy teljesítményekkel dicsekedhetnek. Vagy említsem-e Japánt, mely éppenséggel nem marad háttérben a szociológiai kutatások tekintetében! Sőt még egy Jugoszlávia is kiveszi részét a nagy munkából, mert, mint értesülök, a „Lyublana” egyetemen rendes tanszéket nyert a szociológia. Csak nálunk mutatkozik még mindig elég nagy részvétlenség e tudományág iránt. Egyetemeink hivatalosan nem vesznek arról tudomást; a hazai irodalomban csak elvétve jelenik meg egy-egy kisebb-nagyobb munka;

az érdeklődést egyedül a Magyar Társadalomtudományi Társulat s ennek „Társadalomtudomány” című folyóirata igyekszik felkelteni és ébrentartani; legújabbán ugyanezt a célt szolgálja a „Századunk” című társadalomtudományi szemle.

Megbocsáthatatlan bűn lenne saját magunkkal szemben, ha továbbra is megmaradnánk ebben a közömbös-ségben, miért is szolgálatot vélek teljesíteni, amikor felhívom a figyelmet a világszerte óriási érdeklődéssel kísért szociológiára s koronként egy-egy társadalomtudományi kérdésre, majd problémára irányítom tisztelt hallgatóimnak szíves figyelmét abban a reményben, hogy fáradozásomat siker fogja kísérni.

Ezúttal a szociológiának alapfogalmáról: magáról a társadalomról óhajtok néhány szót szólni s annak lényegére kívánok reávilágítani.

Ha bármely valóságot, mely a társadalom kifejezés alá esik, vizsgálat tárgyává teszünk s keressük: van-e abban oly elem vagy tulajdonság, mely minden – a társadalom szóval jelölt – valóságban megvan, jelentkeznek az bárhol és bármikor, úgy csakhamar megállapíthatjuk azt a tényt, hogy *minden társas együttes* – legyen az barátság, család, valamiféle érdekcsoport, szomszédsági közösség, felekezet, osztály, párt, politikai község, város, nemzet, állam vagy akár az emberiség – *egyéniileg elkülönítetten létező, egymástól elválasztott embereknek, néha átmeneti jellegű és tehát ideiglenes, majd hosszabb időre szóló, nem ritkán tartós, sőt állandó egybekapcsolt-sága, különálló egységbe való sajátos összefonódása.*

Az is megállapítható egyszerű szemlélet alapján, hogy ez az egybekapcsoltság, ez az összefonódottság nem testi, nem fizikai vagy biológiai jellegű. A társadalmat tevő, annak bármilyen alakját betöltő emberek nem úgy függnek össze, mint valamely szerves lénynek részei, vagy mint egy gépnek tengelye, kerekei, csavarjai, vagy mint egy korall-telepnek szilárd vázát építő s azt betöltő ú. n. virágállatkái. Az embereknek a társadalom bármely alakjában jelentkező egybekapcsolódása *a szellemi világ síkján* megy végbe. Előfordul ugyan, hogy egyes típusoknál e síkról lefelémenő vagy oldalirányban elágazó materiális, főleg gazdasági szálak is észlelhetők, de ezek csak

esetlegesek. Jól mondja *Steffen*, a svéd szociológus, hogy az emberevő kannibál s ennek áldozata közötti szociális viszony nem a lakmározással veszi kezdetét, hanem amikor a lemészárlás előtt a hóhér s a halálra ítélt egymás tudatvilágában mint ilyenek találkoznak. Két vagy több embernek társas viszonyba egységesülése lényegében *szellemi* kapcsolat eredménye. A netáni testi, mechanikai, gazdasági s egyáltalában materiális összefonódás csak *következménye*, némely társas alakulatnál jellemző *járu-leka* a szubstanciális lelki együttesnek. A birkózó felek között attól a pillanattól fogva van meg a társas reláció, amikor egymást kihívják: maga a birkózás, a testek összefonódása nem lényege, hanem csak következménye a már létező szociális jelenségnek. Éppígy a regattisták ú. n. nyolcása nem az evezés mechanizmusán keresztül lesz társas típusú, hanem a megállapodás eredményeként. Valamely szövetkezet mint társadalmi alak szintén nem az üzletrészek befizetésével, vagy a célul kitűzött közös gazdálkodás megkezdésével kel életre, hanem a cél kitűzés-kor folytatott eszmecsere, az érdekelteknek személyes vagy írásbeli érintkezése során történő megegyezés idején.

Mellőzve egyelőre azt a kérdést, vajjon a társadalomban létrejön-e valamiféle – a társadalmat tevő egyesekeitől eltérő – különleges lélek, kollektív psziché, a logikai rend analizálásunk terén az eddigi megállapítások után arra hív fel, hogy vizsgálat tárgyává tegyük: jön-e létre a két vagy több társuló egyén lelkivilágában, tudatában, érzelmeiben, akaratképződésében valami változás annál fogva, hogy immár nem izolált lények, hanem – mint a társadalom *lényeges* ismérveként kimutattam – időleges vagy tartós *szellemi kapcsolatba* jutott egyedek? Más szavakkal: módosul-e – akár mennyiségileg, akár minőségileg – annak az embernek lelki világa, aki valamely társas alakulatba belesodródik, beleszületik, bizonyos körülmények kényszerítő vagy csupán motiváló erejénél fogva belép! A felelet nemcsak elgondolás, hanem tapasztalat alapján is igenlő. A társadalomba kerülés folytán – lévén a társadalomnak mindennemű alakja spirituális kapcsolódás – az ember lelki síkjába más – vele társuló – ember vagy emberek lelkiségének egy

része beleszövődik, ami éppúgy nem marad hatás nélkül, mint ahogy változás esik annak a pohár víznek mennyiségében s minőségében, színében, ízében, szagában: ha abba pl. egy kanálnyi bort, ecetet vagy rumot öntünk, illetőleg cukrot vagy sót szórunk. A társadalomban levő ember tapasztalás szerint kisebb-nagyobb mértékben más-ként gondolkozik, érez és cselekszik, mint az izolált egyén és pedig épp annál fogva, mert belekerült a társadalomba, vagy *abba* a társadalomba. S ha keressük, hogy mi az, ami e változást, módosulást *közvetlenül* előidézi, úgy a léleknek ahhoz a tulajdonságához érkeünk, amely ezt arra képesíti, hogy egyfelől kívülről jövő benyomásokat felvesz s feldolgozva mintegy elsajátít, másfelől maga is különféle módon megnyilatkozva, alkalmat nyújt másoknak hasonló apperpepcióra. Ilyeténképpen hatások és ellenhatások érvényesülnek a lélek világában s amennyiben ezek leiktől lélektől mennek, természetesen nemcsak módosítóan, gazdagítóan, esetleg csökkentően hatékonyak, hanem egyidejűleg – majd lazább, majd szorosabb – kapcsolatot is teremtenek a hatást kiváltó s az ezt befogadó lélek között.

Ezt a merőben pszichológiai s a társadalmat és az ahhoz tartozó egyéneket olyannyira jellemző szubstanciális folyamatot a *lelki hatás* vagy *lelki befolyás* kifejezéssel illelhetjük.

A lelki hatásnak két típusa különböztethető meg: az egyoldalú vagy egyirányú s a két-, illetőleg többoldalú vagy kölcsönös. Az egyoldalú lelki hatás jellemzője, hogy az csak nyújt, befolyásol anélkül, hogy kiindítója azoknak hatása alá kerülne, akik címzettjei. A kölcsönös hatás viszont akkor áll elő, amikor mindenik fél aktív és passzív alany, – mindenik befolyásol és befolyásoltatik.

Egyoldalú lelki hatás, és tehát egyoldalú társas viszony jön létre pl. köztem és a rádió-hallgatóság között, valamely könyv szerzője s annak olvasó-közönsége között, a festmény vagy szobormű alkotója s a tárlaton megjelenetek között, a törvénytörvény s az annak engedelmeskedő polgárok között stb. (*Steffen*), amely esetekben a hallgatóság, az olvasók, a szemlélők s az engedelmeskedők az előadóval, szerzővel, művésszel, törvényhozóval olyatén egyoldalú szociális viszonyba kerülnek, amelyben a hatás

forrásból kisugárzó eszméket, gondolatokat, lélekhangelőket, parancsokat, tilalmakat átveszik s ezeket vagy adottságukban változatlanul, vagy kritikának alávetve módosítással: magukévá teszik, esetleg homlokegyenest ellenkező álláspontra helyezkedve a hatásiránytól eltérő útra térnek. Az ilyen egyoldalú társas relációk jellemzője, hogy ha a hatást-befogadó vissza is hat, ez a reflex nem kerül szükségképen a hatásforrás tudatkörébe. Az előadó nem is tud arról, kik hallgatják rádión, az íróknak talán fogalma sincs arról, kik olvassák, a művészhez esetleg nem jut el alkotását bámuló vagy gáncsoló nézők véleménye, a törvényhozó előtt rejtve maradhat, vajjon kik engedelmeskednek vagy szegülnek ellen parancsainak, tilalmainak. Az ily helyzet ugyanaz, mint aminő előáll pl. a nap sugarainak a holdra verődése esetében; a hold visszaveri ugyan a reávetődött sugarakat, s bár ezek – akár azért, mert útjukon elgyengülnek, akár azért, mert valamely közbenső égitest őket a naphoz visszatérésükben megakadályozza – nem is jutnak el a nap felületére: a nap és hold között a sugárzási viszony megvan, csakhoggy egyoldalúan.

Mihelyt a hatást-befogadó vagy befogadók reflexe elér a hatásforráshoz, a viszony kétoldalúvá, a befolyásolás kölcsönössé lesz.

Még az egyoldalú társas relációnál maradva, figyelemzetni kívánok arra a viszonyra, mely fennáll annak ellenére, hogy a visszahatás befogadása ki van zárva abból az egyszerű okból, mert a hatásforrás immár nélkülözi azokat a tulajdonságokat, amelyek őt a visszahatás befogadására képesítik. Ez a számtalanszor előforduló eset akkor forog fenn, amikor a hatás kiindulója már nincs az élők sorában. Van-e, ki kétségbe vonná, hogy egy Aristoteles a filozófiában, egy Jézus a vallás körében, egy Michel Angelo a festészet, egy Phidias vagy Thorwaldsen a szobrászművészet terén, egy Mozart vagy Wagner a zenei műélvezet során, Shakespeare, Schiller, Goethe, Petőfi, Arany az irodalomban, egy Napoleon a hadszíntéren tett teljesítményeivel, egy Szent István, Nagy Lajos, Mátyás király a kormányzás körében, egy Széchényi, Kossuth, Deák Ferenc, Tisza István a politikai alkotások és irányítás mezején: még ma is – tíz, száz,

ezer év multán – befolyást gyakorolnak a most élő nemzedékre, mely tehát e szellemi nagyságokkal valóságos társadalmi közösséget tart fenn. S e közösségnek szociális jellegén mit sem változtat annak egyoldalúsága, tehát az a körülmény, hogy a kiinduló hatás keltette visszahatás nem ér el a hatásforráshoz és tehát arra befolyást gyakorolni nincs módjában.

Aki a társiasságot csak a *kölcsönös* szellemi befolyások eseteire korlátozná, annak nemcsak a folytonoságon alapuló s időben kiterjedő társas élet valóságát kell megtagadnia, hanem azoknak a térben szétszórt egyéneknek társas összekötését is, melynél az egyoldalúság ellenére evidencián alapul a szociális kapcsolódottság léte. Mert az a szellemi viszony, mely minket egy - mondjuk Amerikában élő – nagy tudóshoz fűz, lényegileg miben sem különbözik attól a szintén szellemi viszonytól, amely egy akár századokkal ezelőtt elhalt nagy gondolkodóhoz kapcsol. Az egyik esetben úgy, mint a másikban befolyása alatt állunk azoknak az eszméknek, tanításoknak, melyek az illető munkáinak útján tudatkörünkbe lépnek s mi – ha reagálunk is ezekre – a tőlünk kiinduló gondolatokkal *tényleg* nem idézünk elő hatást a kérdéses munkák szerzőiben; és itt azt a tényt, hogy mi befogadtunk többet-kevesebbet az elhalt vagy bár élő, de nekünk megközelíthetetlen nagyság szellemi kincseiből, nem semmisítheti meg az a körülmény, hogy a mi visszahatásunk innen marad az illető tudatvilágának küszöbén s e tekintetben nincs különbség: vajjon azért marad-e innen, mert – lévén a szerző Amerikában – véleményünk még csak közel sem jut hozzá, vagy azért, mert az illető már nem él. A visszahatás percipiálásának tényleges elmaradásán és tehát a szellemi befolyásolás tényleges egyoldalúságán természetesen nem változtat a visszahatás befogadásának lehetősége. Az Amerikában élő tudós, kinek művét elolvastam, tudomást *vehet* véleményemről, ha levelet írok neki, vagy nézetemet valamely folyóiratban közzéteszem, ám ha levelem elvész, ha cikkem nem kerül kezébe: az én visszahatásom őt nem éri el s mindennek ellenére nem tagadhatom, hogy én szellemi kapcsolatban vagyok vele. *A társadalomnak nem lényege ezeknél fogva a tagoknak sem térbeli, sem időbeli együttléte.*

Az egyén tudat-tartalmát sem csak azok az élmények alkotják, melyeket az illető adott pillanatban érzékeinek közvetítésével felvesz vagy értelmével megkonstruál, hanem az emlékezetben gyökeret vert s minduntalan életrekelő elmúlt élmények, képzetek s gondolatok is, sőt előbbiek folyton kapcsolódnak az utóbbiakhoz, viszont ezek nem ritkán indítói amazoknak. Hasonlóképp vagyunk a társadalommal is. A már kihalt nemzedékek gondolatirányai, célkitűzései, erkölcsi, szokásai, ismeretei, nyelv-járása, törvényei, művészi és vallási felfogása, szóval mindaz, ami a szellemvilág körébe tartozik, az mind épp-tigy része egy-egy adott társadalomnak, mint az éppen élők által alkotott vagy kifejlesztett szellemi termékek, illetőleg az ezekre alapított materiális teljesítmények. A társadalom – spirituális lényegének megfelelően – generációkat foglal össze s a múltat a jelennel egybekapcsolva ú. n. *történeti egységet* alkot.

Áttérve a szellemi kapcsolódásnak arra a nemére, melynél a két-, illetőleg többoldalú vagy *kölcsönös befolyásolás*, tehát úgy a hatásnak, mint a visszahatásnak befogadása, változatlan vagy módosított alakban felvétele, esetleg ellentétes irányú gondolatoknak, érzelmeknek vagy akaratoknak kiindulása érvényesül, mindenképp azt kívánom hangsúlyozni, hogy a társas szellem, a rövidebb-hosszabb időre szóló egymáshoz-tartozóság tudatos átérése természetesen a szellemi *kölcsönhatás* vonalán erősödik. Aki csak egyoldalúan, tehát mint befolyásolt kapcsolódik valamely hatás-centrumhoz, az mindenestre könnyebben tud attól elszakadni, mint az, aki maga is kapcsol és illetőleg másra, magára a hatást indítóra is befolyást gyakorol; s talán még inkább áll e tétel, ha a hatásforrás alanyát nézzük. Amíg ez csak kisugároz, de nem fogja fel a visszahatás sugarait, addig úgyszólván független a társadalomtól; de mihelyt átlépi tudatvilágának küszöbét a befolyásoltaknak visszahatása, maga is kapcsolt lesz s függésbe kerül az általa befolyásoltakkal, akik immár társas viszonyt alkotnak vele. Az előadó, író, művész, de a mindennapi átlag-ember is, mihelyt tudomást vesz előadásának, irodalmi művének, alkotásának, illetőleg cselekvéseinek másokra tett hatásáról s az ezt követő értékítéléről, ez alól nem tudja magát kivonni,

s ha elutasítólag is, rendszerint azonban egyéniségéhez mérten kisebb-nagyobb fokban mindig számol e visszahatásokkal, amelyeknek befolyása alatt majd fentartja, majd módosítja, változtatja, esetleg az eddigiektől egészen eltérő irányba tereli gondolatait, érzelmeit, akaratát s cselekvését. A kölcsönhatásnak sokszor pergőtüzében álló ember elmondhatja magáról: fogtam törököt, de nem ereszt.

Míg az egyoldalú szellemi hatásnak nem feltétele az egyidejűség, addig kölcsönhatás csak relative rövid időn belül és csupán akkor jöhet létre, ha a hatásviszonyban levők térben nincsenek egymástól túlmessze, illetőleg ha a nagyobb távolságot a szellemi közlekedés eszközei, mint a posta, táviró, telefon s a sajtó, mintegy áthidalják

Bármennyire helyén volna a szellemi kölcsönhatás alaptermészetével, lényegével s társadalmat alkotó tényező minőségével tovább foglalkozni, erről ezúttal le kell mondanom azzal az ígérettel, hogy e mindenekfölött érdekes kérdésre más alkalommal fogok reá térni.

Az előadottak összefoglalásával még csak arra kívánok utalni, hogy úgy az egyoldalú, mint a kölcsönös hatások eredményeként az egyes embernek lelkivilága, tudattartalma, érzelmi hangoltsága, akaratiránya, célkitűzése és ezeknek következtében viselkedése, magatartása és cselekvése erős átalakuláson megy keresztül. Az egyéni lélek más lélektartalomtól átvesz különféle jellegű elemeket, melyek benne elvegyülnek, de ugyanakkor ő is sugarakat bocsát ki, amelyek viszont más lelekbe hatolnak bele, ahol hasonló elegyülési folyamatba kapcsolódnak. E folytonos, soha nem szünetelő keresztelő sugárzás bizonyos – főleg a létezés alapjait s fejlődését érdeklő – síkon természetesen hasonneműség kiváltására irányuló tendenciával működik, aminek könnyen érthető következménye, hogy az ugyanazon társadalomhoz tartozó egyes emberek lelki világának tartalmi elemei kisebb-nagyobb terjedelemben azonosak. Hogy vajjon ezek az unifikálódott lelkiségek, tehát a hasonneműséget lezáró vonalig terjedő *lélek-tartalmak-e* azok, melyek a társadalmi lélek kifejezés alá vonhatók, vagy e fogalom az egyes társadalmi tagok lelki világának szintéziséből

származó *különálló* jelenségre utal, ez nem oly egyszerű kérdés, melyre ez alkalommal feleletet adhatnánk. A társadalom lényegét ez a probléma nem is érinti, mert akár feltesszük az egyéni leiektől különböző ú. n. kollektív lélek létezését, akár arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a társadalmi tudat nem egyéb, mint a más emberekről való tudattal tartalmilag kiegészült egyéni tudat: az bizonyos, hogy több ember – tekintet nélkül arra, vajjon térben s időben együtt vannak e vagy sem – csak akkor alkot társadalmat és illetőleg tölt be mint anyag bármiféle szociális formát, ha az egyoldalú és kölcsönös lelki hatás szálai az egyeseket egységbe fűzi össze, szóval ha *lélekkapcsolódás* jön létre.

Mindezekből folyólag téves az a nézet, mely a társadalmat merőben fizikai erők játékának tekinti (*Carey*), s hibás az a felfogás is, mely azt a szerves lényekkel azonosítva a biológia törvényeinek veti alá (*Spencer, Schaffte*), de – nemcsak elvi nézőszögből, hanem különösen gyakorlati következményeit tekintőleg – talán a legszélsőségesebb s egyszersmind legveszedelmesebb az a történelmi materializmus néven ismert irány (*Marx*), mely a társadalmat s minden szellemerkölcsi jelenséget a gazdasági berendezkedés függvényének minősít s a javulást: a gazdasági helyzetnek – ha kell erőszakos – átalakításától remélvén, a forradalmi láz miazmaival tölti meg a levegőt.

Részemről – mint bizonyítani igyekeztem – a társadalmat lényegében *spirituális jelenségnek* tekintem, mely nézetből logikai hiba nélkül folyik az a következtetés, hogy a szociális bajok kiküszöbölését célzó és tehát a szociális probléma megoldására irányuló munkásságot a *lélektisztítással* kell kezdenünk s oda kell törekednünk, hogy a társadalom tagjai gondolataikkal, érzelmeikkel, akaratukkal s egész cselekvőségükkel a vallás, erkölcs és jog normáihoz igazodjanak. Ily úton haladva mind közelebb fogunk jutni a nyugalom, békét és boldogságot ígérő társadalom kapujához, melynek kulcsát csak az istenfélelemtől és emberszeretettől áthatott s egymás jogos érdekeit elismerő, tisztelő és egymást segítő kézzel támogató, tehát szociális szellemben kiművelődött egyének fogják megszerezhetni.

A nyugateurópai kultúra értéke

Nemzeti Újság, 1926 nov. 20. és 24.

Napjainkban, midőn oly nagyra vagyunk kultúránkkal, nem lesz tán felesleges az elfogulatlan szemlélet és megítélés szemszögéből vizsgálat tárgyává tenni általában a kultúra lényegét, tartalmi elemeit és értékét, majd pedig különösen a mi nyugateurópai művelődésünkkel foglalkozva, felderíteni annak eredetét s megvilágosítva ezidőszerinti kifejlődöttségét, reámutatni arra az irányra, melynek útjelzőit követve, mind közelebb juthatunk a földi lét igazi céljaihoz.

I. A kultúra kifejezést igen gyakran összetévesztik a közéletben a civilizáció műszóval, holott e kettő éppen nem jelenti ugyanazt. Még a tudományos irodalom sem ment e kifejezéseknek téves használatától, így az angol-amerikai írók nem ritkán olyasféle fogalmat vonnak a civilizáció alá, ami inkább a kultúrának felel meg (pl. *Ward* szerint a civilizáció a természet anyagának és erőinek hasznosítása: „utilisation of the materials and forces of nature”, v. o. *Pure Sociology*, New-York, 1903. 255. 1.; vagy *Ellwood* még legújabb művében is szinonim fogalmakként kezeli azokat: „culture or civilisation is etc.”, (v. ö. *The Psychology of human society*. New-York – London, 1925. 10. 1.).

A helyes szóhasználat szerint: *civilizáció* az emberi társadalomnak az az állapota, melyben az emberek a bár bár állapotokon felülemelkedve, rendezett polgári közösségben élnek s ezáltal megteremtik a mind nagyobb műveltség megszerzésének lehetőségét. *Kultúrán* viszont egyfelől bizonyos jellegű tevékenységet, másfelől ennek eredményét kell értenünk. Mint *tevékenység* a kultúra valamely tárgynak megnemesítése, meghatározott célra alkalmassá tétele olyképp, hogy a kérdéses tárgyban rejlő és az illető célt szolgáló tulajdonságokat kifejlesztjük, a meg nem felelőket pedig elnyomjuk. Mint *eredmény*: valamely tárgynak az emberi kultúrtevékenység következményeként beálló tökéletesbített volta; ez utóbbi értelemben szokás beszélni kultúrjavokról, kultúrértékekről. Az a tárgy,

melyre a kultúrtevékenység irányul s melyen a kultúreredmény létrejön, lehet bármiféle valóság; lehet az emberen kívüli természet, de lehet maga az ember és pedig úgy testi, mint szellemi adottságában, sőt lehet az embereknek bárminemű társas csoportja. Épp oly joggal beszélhetünk tehát egy szántóföldnek vagy erdőnek kultúrájáról, mint az embernek, a családnak, községnek, valamely nemzetnek, az emberiség bizonyos részének vagy akár az egész emberiségnek művelődéséről.

A kultúrtevékenység jellemzője, hogy az lényegileg *az emberi gondolatnak a világában való érvényesülése*. Mint Prohászktól hallottam egyízben: a gondolatnak kiömlése fára, kőre, ércre, gyermekre, ifjúra, öregre, népre, nemzetre. E gondolatkiömlés, mint az emberi szellem megnyilatkozása – eleinte ösztönszerűleg, később mind nagyobb öntudatossággal – mindig *célt szolgál*; majd csak sejtlemyszerűen érzett, majd mindinkább átértett és tehát kitűzött irányt vesz fel. A cél, az irány s ehhez képest maga a tevékenység és illetőleg az eredmény lehet helyes vagy helytelen, a kultúrideállal összhangzó vagy azzal ellentétes, az egyén és a társadalom boldogulását előmozdító, vagy azt akadályozó; a *valódi kultúrcél* azonban nyilván nem más, mint az emberi szellemnek minél nagyobb mérvű érvényesülése a természet felett és pedig nemcsak az emberen kívüli, hanem az emberi természet felett is: ez utóbbi vonatkozásban oly értelemben, hogy kialakítani törekszünk az emberben az abszolút erkölcsi ideál felé közelítő egyént és a társas kapcsolatokat tisztelő, ápoló s a közösségi érdekeket öntudatosan és önként szolgáló polgárt. Ez a kultúrcél természetesen csak az eszmény igényével lép fel, mely mint teljes kultúrát jelző: egyfelől a részletes (technikai, esztétikai, etikai, tudományos, szociális stb.) kultúrák harmonikus egysége, másfelől a maga egészében ugyan soha meg nem valósítható ideál, de az embert örökös tanulásra, önfegyelmezésre és munkára sarkalló motívum. Ily értelemben, amint az erő az anyagnak, az élet a protoplazmának, azonképpen a kultúra az emberiségnek *létezőmódja*.

A kultúra mint tevékenység, tehát kizárólag emberi akarattal, célkitűzésnek tettreváltója s ép ezért *csak az ember világában foghat helyt*. Egyedül az embernek van

meg az a képessége, hogy aktivitásával környezetét át-alakítsa, a természeti erőket céljainak szolgálatára kény-
szerítse. Az állat ebből a szempontból passzív, nincs mód-
jában azt a miliőt, melyben él, sem megváltoztatni, sem tö-
kéletesbíteni, miért is alkalmazkodni kénytelen. Ezen a
ponton észlelhető – egyebeken kívül – az ember s az
állat között a legnagyobb különbség, mely lényegileg
abban mutatkozik, hogy míg az állatot alakítja a kör-
nyezet, addig az embert alakítóként kénytelen elismerni
(„the environment transforms the animal, while man
transforms the environment” v. o. *Ward*: i. m. 16. 1.).
Ezért nincs az állatnak s van az embernek kultúrája.

Az embernek kultúrát teremtő tevékenysége a vele
szemben álló természeti környezeten kívül önmagára, a
társaival alkotott szociális alakulatokra s intézményekre
is vonatkozhatik s amennyiben ezeket fogja át, e szelle-
minek nevezhető kultúra kialakítására irányuló tevé-
kenység célja ismét nem más, mint az emberben, a társas
kapcsolatokban és intézményekben rejtőző azoknak a
képességeknek és erőknek kifejlesztése, fokozása és gyar-
apítása, melyek elősegítik a kultúrideálhoz való köze-
ledést, viszont azoknak visszaszorítása, gyengítése és
csökkentése, amelyek útjában állanak az igazi, emberies
kultúrtörekvéseknek.

A kultúrának, mint eredménynek jellemvonása,
hogy *folyamatos tevékenységből származik* s amennyire
záróköve a kultúrtermekek létrehozó, egymáson épülő
cselekvéssorozatnak, annyira megindítója vagy alapja a
jövőben kifejtésre váró továbbvivő emberi cselekvésnek.
A kultúrjavak ezekhez képest nem egyetlen ember zse-
nialitásának termékei, hanem évszázadok, sőt évezredek
munkásságának, sok gondolkodó főnek és cselekvő kéz-
nek produktumai olyképp, hogy mindenik fő és kéz át-
veszi a múlt hagyatékát s azt néha változatlanul, a leg-
többször azonban változtatva, módosítva és gyarapítva
hárítja át az utókorra. Ennyiben a kultúra *a közszellem
kisugárzása*, a közösségi élet alkotása; tradicionális ala-
pokon nyugszik, de magában hordja a továbbfejlődés
inspiratív csiráját. *Szociális termék*, melynek létrehozá-
sában, előbbrevitelében résztvesz ugyan mindenki, de
amely egyben elhatározó módon befolyása alá von is

mindenkit. Olyan a kultúra, mint egy koralltelep, melyet évszázadokon át építenek az ú. n. virágállatok (anthozoa), illetve a hidrozoa néven ismert parányi lények; minden nemzedék s ennek minden egyes tagja hozzájárul a korallszirt építéséhez, mely illetéknéppen mind magasabbra és szélesebbre növekszik; az élet a legutolsó alkotások felszínén nyüzsög, mely ha az egyedekben meg is szűnik, de visszahagy maga után továbbépítésre alkalmas szilárd bázist.

A kultúra értékét tekintően igen eltérőek a nézetek. A legtöbben fel sem vetik a kérdést, vagy ha igen, úgy felelet nélkül hagyják azt, vagy azt vitatják, hogy az emberiség boldogulása szempontjából a kultúra alig jut szerephez s így kiesik az értékelés alól. Mások nézete szerint a kultúra határozottan boldogabbá teszi az embereket (így különösen *John Lubbock*: *Origin of civilisation*. 1870), mely felfogásban legmesszebb megy *Jodl*, ki istenként dicsőíti a kultúrát, melynek hiányában az ember semmivé lesz, illetőleg az állat színvonalára süllyed („herausgelöst aus diesem Zusammenhang ist der einzelne, auch der Höchstbegabte ein Nichts; kein Mensch, sondern nur ein Tier”, v. ö. *Der Monismus und die Kulturprobleme der Gegenwart*, 1911. 38. 1.). Szemben ez állásponttal már a görög cinikusok, de főleg *Rousseau* minden baj és boldogtalanság kútforrását a kultúrának tulajdonítják (közismert ama rousseau-i mondás, hogy „Tout est bien sortant des mains de l'auteur des choses, tout dégenère entre les mains de rhomme”, v. ö. *Discours sur les sciences et les arts*, 1749); ez a gondolat vezeti *Tolstoj*-t is, midőn a természeti állapothoz való visszatérést sürgeti.

E nézeteltérés nyilván abban leli magyarázatát, hogy egyes kutatók a civilizált emberiség más-más rétegét hasonlítják össze a természeti állapotban élt vagy élő törzsek s ezek tagjainak helyzetével. Ha ugyanis „a felsőbb tízezer” életszínvonalát vetjük össze valamely afrikai néptörzs kultúrálatlan állapotával, úgy a kultúrát nyilván áldásnak fogjuk minősíteni – ha azonban a civilizált nemzeteknek nehéz sorsban élő százezreit állítjuk szembe ugyanazzal az afrikai törzsszel, úgy nem lehet kétségünk aziránt, hogy az ő- vagy természeti

ember boldogabb s megelégedettebb, mint a kultúrtársadalomban élő késői utódja, mert míg az természetes vágyait kielégítheti, képességeit korlátok hiányában kifejtheti s a jövő gondjaitól legnagyobbbrészt ment, - addig a jelen idők kultúrembere, ha csak nem született bele vagy nem küzdötte magát fel a magasabb régiókba: többnyire egyoldalú és egyhangú munkában tölti életét, a kötelességek, gondok és terhek óriási terhét hordja magán, csak látja, de nem élvezi a kultúrjavakat, minélfogva kielégítetlen vágyai folyton nőnek s így szemben afrikai társával mindenesetre kevésbé boldog, mert abban igaza van *Rousseaunak*, hogy a boldogság a ki nem elégített vágyak és igények minél csekélyebb számában rejlik. A nagy tömegek irányában a kultúra tehát inkább átok, mint áldás, de csak azért, mert az eddigi kultúrtevékenység nem annyira az élet kvalitatív és széles rétegekre kiterjedő javítására, hanem annak kvantitatív felfokozására helyezte a súlyt. A létért való küzdelemben az ember ugyanis nem egyénileg, izoláltan, hanem társadalomban, mint szociális egyén vesz részt; a nagy harcban nem egyén egyénnel áll szemben, hanem társadalom társadalommal. Ám e társadalomközi harc nyilván azon a részen végződik győzelemmel, amelyiken küzdő társadalom szervezettebb; a mind tökéletesebb organizáltságra törekvés viszont együttjár az emberek minél nagyobb tömegének kihasználásával, íme annak a ténynek egyszerű magyarázata, hogy a kulturális előre-fejlődés miért kedvez inkább a társadalomnak, mint az egyénnek. A kultúrtevékenységet inspiráló közszellem eddigelé nem valamely magatúzte cél felé haladt, hanem a létért való küzdelem során érvényesülő erők rabjaként alkotta meg a kultúrjavak mind nagyobb mennyiségét, amelyekben való részesedésből azonban egész tömegeket zárt ki. Ez a kultúra szép világot teremtett, de nem tudta kialakítani a magával és környezetével megelégedett erkölcsi embert: a szociáletikailag kiművelt egyéniséget.

II. A kultúra végső elemzésben az idők során felhalmozódott ismereteknek, gondolatoknak, találmányoknak, eszményeknek, meggyőződéseknek, szóval az emberi leiekből fakadó s egyfelől a kültermészet tárgyait, másfelől

magát az embert is alakító szellemi értékeknek összessége, mely hasonlóan a materiális javak objektív környezetéhez, mint a spirituális értékek szubjektív környezete érvényesül és elhatározó befolyást gyakorol az abban élő egyesre. De ha ez igaz, úgy nyilvánvaló, hogy az életszínvonal mindig azon a síkon helyezkedik el, amelyet az illető kor kultúrája kialakít. Amely nemzet kultúrájában negatív szociális ideák adják meg az aláfestést, vagy ahol a fejlődést irányító kultúrcélok távol esnek a kultúrideáltól, vagy amely korszakban nem összhangzó ütemben fejlődik az anyagi és erkölcsi kultúra, ott elkerülhetetlen a megalégedetlenség, a széthúzás, sőt az összeütközés.

A nyugateurópai nemzetek körében már a világháborút megelőzően, de főleg azt követően állandó jelenség a nemcsak érzésszerű, de tettekben is megnyilatkozó diszharmónia. Az egyes nincs megbékülve sorsával, a társadalmi osztályok folytonos harcban vannak egymással, a nemzetek meg éppen az ellentétek kiélesítésére összepontosítják erőiket. És mindez nem kis mértékben annak a XIX. század részéről reánk hagyott ferde kultúrának tulajdonítható, mely századok tradícióin épült ugyan fel, de amely a továbbépítésnél az értéktelen, sőt káros és veszélyes anyagot is felhasználta. Mi ennek folytán palotában élünk ugyan, de lelki világunk súlyos terhek alatt roskad, – villannyal világítunk, de nem látjuk meg társainkban az embert, gyorsvonaton száguldunk, repülőgépen hasítjuk a levegőt és mégsem tudjuk elérni a boldogság ígért földjét. Miért? Mert bármely magasra emelkedtünk is a materiális kultúra terén: a vadságnak és barbarizmusnak tradicionális vonásait nem vetkőztük le, sőt ezek – mintegy modern köntösben – a materializmus, individualizmus, egoizmus, imperializmus nevek alatt jellemző tulajdonságaivá lettek a XX. század emberének, népének és nemzetének.

Ha igazi, megalégedést és összhangzó életet teremtő kultúrát akarunk, úgy ki kell pusztítani ezeket az atavisztikus maradványokat, egyben pozitíve: öntudatosá kell tennünk a kultúrfejlődést, fel kell lendítenünk az embert az őt megillető erkölcsi magasaltra. Ám ezt teendő, mindenekelőtt meg kell ismernünk azokat a gyö-

kereket, melyekről a sok érték mellett az értéktelen és káros kultúrhajtások kisarjazztak.

A nyugateurópai kultúra öt egymásra következő és illetőleg egymásba szövődő őskultúrának sajátos összevegyüléséből előállott alapra helyezkedett s indult a továbbfejlődés útjára. Ezek a zsidó, a görög, a római, a germán és keresztény kultúrák.

A *zsidó* nép, melynek társadalmi élete a család gondolatán nyugszik, nemcsak szociális, de erkölcsi és vallási téren is új eszméket vitt bele az emberiség lelki-világába. Míg minden más nép külön – bálványá petrifikált s meghatározott templomban élő, egy vagy több - istent tisztelt, mely meghalt ha a bálvány elpusztult vagy ennek temploma rombadőlt, – addig a zsidó ideológia szerint: az isten atya, az emberek az ő gyermekei és tehát testvérek; a zsidók istene az igazság képviselője a földön, ki valahol messze, láthatatlanul trónol a nem emberek építette templomban. Ebből a felfogásból egyfelől vallási, másfelől különösen erkölcsi és szociális tekintetben oly – az eddigi merőben materiális és a durva erőszakra alapított erkölccsel szöges elentétben álló világnézet alakult ki, mely a maga spirituális jellegével teljesen átalakította az embert s újfajtájú emberi közösséget vezetett a történelem színpadára. A zsidó kultúra nem kényszeríti az embert valamely bálvány előtti meghunyászkodásra, sem rabszolga-engedelmességre, hanem a patriarkális eszméknek megfelelően az emberektől egymás iránti szeretetet és egymás szolgálatát követeli. Ez a szociáletikai alap évezredek óta sokban módosult ugyan, egy-egy részlete azonban még a legutolsó kultúrákban is felismerhető.

A *görögök* nem etikájukkal, hanem értelmük és esztétikai érzékük fejlettségének termékeivel tűntek ki. Halhatatlan nevet vívtak ki maguknak a filozófia és a művészet terén, de mert mindent a szép oldaláról néztek: a görög ideál előbb-utóbb az életnek művészi kiélése lesz, ami viszont kikerülhetetlenül erős individualizmushoz és önkultuszhoz, a gyönyör folytonos kereséséhez s végül is általános korrupcióhoz vezet. Az élet vezető eszméje az önérdék. Platón, Aristoteles és a stoikusok ugyan klaszszikus hirdetői a szociális eszméknek, az igazi görög ideált

azonban nem ők, hanem a nagy többségben levő szofisták és epikureusok képviselték, akik az egoizmus filozófiai magasra értékelésével a későbbi európai kultúrfejlődést igen erősen befolyásolták.

Róma a politikai hatalom s a jog intézményeinek kiépítésénél vívott ki magának elévülhetetlen érdemeket, de mert egyidejűleg világhatalmi törekvésektől volt állandóan telítve, azokba a klasszikus mintákba, melyeket az utókorra hagyott, belerögzítette mindazokat a gondolatokat, melyek a későbbi modern militarista és imperialista felfogásnak alapjait szolgálták. Az állandó hadsereg eszméje, melyet Macchiavelli a XVI. században vet fel, éppúgy római eredetű, mint a nemzeti vagyonnak minden áron – ha kell, más népek kizsákmányolása útján – való szertelen szaporítására törekvés gondolata. Kimutatható, hogy Nietzschének az a tétele, mely a hatalmat a joggal azonosítja, nem annyira a szociál-darvinista tanoknak, mint inkább a klasszikus római jogi tanításoknak származéka. Nagy kérdés, vajjon a görög szenzualizmustól vagy a római imperializmustól telített tradíció volt-e károsabb hatással a nyugateurópai kultúra kifejlődésére. Annyi bizonyos, hogy azok a finom jogi és hatalmi formák, melyeket a rómaiak reánk hagytak, nem annyira a kölcsönös megértés és szolidaritás, mint inkább az erősebb jogának ideológiáját képezték ki s így nemcsak nem fékeztek, hanem inkább élesztették az emberben szunynyadó vad és barbár ösztönöket.

A régi *germánok* az egyéni szabadság gondolatának előharcosai. Törzseik évszázadokon keresztül szétszórta tanyákon éltek; az állami szervezetet sokáig nem ismerték; főfoglalkozásuk a vadászat, földművelés és állattenyésztés; a törzsek között a család volt az összekötő kapocs; vezéreket csak háború idején választottak. Kezdetben meglehetősen társadalmi egyenlőség volt köztük. Tacitus különös érdemükül rója fel tiszta családi életüket és szabadságszeretetüket. A későbbi európai kultúra éppen a szabadság eszméjét örökölte tőlük; ám, ha a szabadság nincs kellően korlátolva, könnyen féktelenségbe téved s az lett a sorsa a germán tradíciónak is, mely utóbb elfajult s a szabadság kialakulásának vetette meg alapját.

A legmélyebb s egyszersmind legjótékonyabb hatást gyakorolta a nyugateurópai kultúrfejlődésre a *kereszténység*. Krisztus fellépésekor ugyanis a zsidó etika és vallás már igen messzire eltávolodott attól a próféták által megalapozott és sok értékes elemet tartalmazó ősi ideológiától, melynek az lett volna a hivatása, hogy az embereket egymás megértésére és segítésére hangolja. A zsidó eszmevilágba mindinkább beleférközött a materialista irány s bizonyos retrográd törekvés, ami nem csekély mértékben járult hozzá az akkortájt világszerte elterjedt szociális elégedetlenség fokozásához. Krisztus szembehelyezkedett a kor áramlatával; Isten országának igehirdetésével s azzal a tanításával, hogy Istennek szolgálni annyi, mint az emberiségnek szolgálni: a szociális etika örökérvényű igazságait juttatta kifejezésre. A zsidó túlzott nacionalizmussal szemben Krisztus az irgalmas szamaritánus példázatában azt az általános hajlamot kárhoztatja, hogy kiki a maga nemzetét tartja legnagyobbra, míg más faját, vallását, igazvoltát lekicsinyli. A szőlőmunkásokról szóló példázatban visszautasítja a zsidók makacs követelőzését, hogy velük megkülönböztetett módon bánják az Isten. A mennyek országában nincs előjog, nincs kedvezmény, nincs mentesítés. A küzködő emberiség illeszkedjék bele ebbe az országba, változtassa meg teljesen eddigi életét s tisztítsa meg azt tökéletesen: kívülről úgy, mint belülről.

Ennek az öt tradicionális eszmevilágnak szintetikus egységbe foglalása a *középkornak* lett volna feladata, ám ez nem történt meg, sőt a századokon át tartó összemérfőzés folyamatát lezáró *renaissance* tulajdonképpen a görög-római kultúra diadalát jelentette.

Az európai új-kor kultúrája legnagyobbbrészt ezekből a gyökerekből szívta életnedvét, amelybe azonban több újszerű gondolat is belevegyült, így mindenekfelett az *individualizmusnak* eszménye, mely a reformáció során hadat üzen az egyház tekintélyének s kaput nyit a világszerte mind hatalmasabb erővel érvényesülő demokratikus mozgalomnak, de egyszersmind tápot ad az egoisztikus törekvéseknek is. Erről az eszmetörzsről sarjadt ki az a túlzó liberalizmus is, mely különösen az utolsó évtizedekben annyi kárt okozott a társadalmi életben. További

lökést adott a nyugateurópai kultúra fejlődésének a *tudomány*, mely különösen a technikai téren elért eredményeivel az embert a természet urává tette, de talán ép az itt kivívott sikerektől mintegy elkábulva, mindent a mechanisztikus formulákba igyekezett beleszorítani s magát az embert s a társadalmat is a természeti erők játékának minősítette. Ez a materiális felfogás sokáig, sőt több vonatkozásban még napjainkban is számúzni törekszik a szellem hatalmát s nem egyszer kiindítója a társadalmat felforgató destruktív mozgalmaknak.

Rendkívüli nagy változást idézett elő az európai kultúrában a *gazdálkodásnak* szinte forradalomszerű átalakulása. Míg a középkorban a gazdasági tevékenység a család körében vagy kis üzemekben bonyolódott le, ahol is a munkás szabadságot élvezett, tulajdonosa volt munkaeszközeinek s élvezője a munka teljes jövedelmének, addig a gépek feltalálása és gyors elterjedése után a helyzet minden ízében mássá lett: a munkás elvesztette függetlenségét, maga is úgyszólván egy kerekévé lett annak a gépnek, mely mellett dolgozott, – a munkaeszközök megszerzése anyagi erőit felülmúlta: a gépeket csak a nagytőke szerezhette meg, – a munkajövedelemnek is természetesen csupán egy részét kaphatta meg a munkás, a többi a tőkésnek jutott. Ennek a gazdasági forradalomnak további következménye a *kapitalizmus* térhódítása, a vagyonnak egyes kezekben való összehalmozódása, a gazdag és szegény közötti távolságnak folytonos nagyobbdása, ami szükségképpen érzelmi ellentéteket is váltott ki s elvetette annak az *osztályharcnak* magvát, mely állandó tűzfészke a XX. század társadalmainak.

A nyugateurópai kultúrának még egy beteges tünetéről tehetek említést s ez a *kritikának destruktív jellege*. Amennyire igaz, hogy a kritika – különösen gyors átalakulások idején – mintegy lélegzetvétele a társadalomnak („it is indeed, the very breath of life of those free societies in which change is rapid”, v. ö. *Ellwood: The social problem; Newyork, 1922. 84. l.*) éppoly igaz, hogy csak az építő, a konstruktív kritika segít; ellenben az, mely csak támad, pusztít és rombol, mely letörni igyekszik a családot, jogot, erkölcsöt, államot, tekintélyt s vallást anélkül, hogy csak meg is kísérelné az állítólagos rossz helyébe

jót iktatni: hasonlít a lázas lélegzéshez, mely – amint az egyénnél, úgy a társadalomnál is – nem ritkán a közelődő halál előjele.

E vázlatos fejtegetésekből megállapítható, hogy a mi modern kultúránkban a sok érték mellett nem csekély az értéktelen, sőt káros elemeknek száma. Ha az igazi kultúrideálnak megfelelő állapot és tehát egy a mainál boldogabb társadalmi helyzet megteremtése a célunk, úgy a keresztény eszmékhez kell visszatérnünk, mint amelyek egyedüli megalapozói a megelégedést biztosító egyéni és szociális életnek. Ne csak a kereteket tágítsuk s a formákat fejlesszük, hanem töltsük be azokat megértéssel, erkölccsel és szeretettel!

Az arisztokrácia szociális jelentősége

Előadás a Nemzeti összetartás Társaskörének 1927. évi febr. 10-én tartott estélyén.

Politikai nézőszögből számtalanszor került a vita középpontjába az az évezredes kérdés: vajjon melyik a leghelyesebb államforma, a monarchia-e vagy a köztársaság és ismét vajjon az arisztokratikus vagy a demokratikus köztársaság-e? Messze vezetne, ha ezt a problémát – akárcsak a kiemelkedőbb nézetek ismertetésével – kontempláció tárgyává kívánnám tenni. Ez annyit jelentene, hogy *Aristoteles*-től kezdve *Montesquieu*-vel keresztül, *Bluntschli*, *Waltz*, *Gareis*, *Laveleye*, nálunk különösen *Schwartz Gyula* és *Concha Győző*-ig az irányt jelző álláspontokat nemcsak bemutatnom, de kritikai megjegyzésekkel kísérem kellene.

Akármily álláspontra helyezkedjék is azonban valaki, az előtt a történeti tény előtt nem hunyhat szemet, hogy a társadalmi értelemben vett demokrácia összefér a cezarizmussal, az abszolút királlyal, a patriarchális állammal, sőt bizonyos mértékben az arisztokráciával is (v. ö. *Concha*: Politika, II. kiadás, I. köt. 1907. 384. 1.), s hogy a legszélőbb demokratikus köztársaság is kitermel magából előbb-utóbb arisztokratikus társadalmi osztályt.

Figyelemmel e tényre nem lesz tán érdektelen annak a kérdésnek taglalása, hogy mily szerep jut a társadalmi életben az arisztokráciának s mily feladatok terhelik azt.

Mielőtt az érdemre térnék át, ki kell emelnem, hogy a kérdést minden politikai tendenciától és prekoncepciáltól célkitűzéstől menten, a legszigorúbb tudományos magaslatról fogom vizsgálat tárgyává tenni és a filozófusnak, illetőleg a teljes objektivitásra törekvő szociológusnak szemszögéből igyekszem a megoldáshoz közelebb juttatni. Teszem ezt különösképen azért, mert a társadalmi fejlődést tanulmányozó szociológus előtt, ki megszokta, hogy az egyes szociális jelenségeket a nagy világösszefüggésekbe sorozza be: a mai, vagy bármikor politikai pártcsoportosulások és pártkövetelések az emberiség egyetemes evolúciójához viszonyítottan csupán átmeneti és akcidentális mozzanatok, amint azoknak képviselői és vezérei sem egyebek, mint – néhány kivételtől eltekintve – marionettek (v. ö. *Ludwig Stein: Die Sociale Frage im Lichte der Philosophie. Stuttgart, 1923. III. kiad. 35. 1.*). A pártember természetesen minden kérdést valamely szűkebb vagy szélesebb, de korlátozott terület síkjáról s a jelen keresztmetszetében vizsgál; nemzetének s korának befolyása alatt áll, minélfogva őt csak a holnap érdekli, - ezzel szemben a szociológus problémáit az általános emberhez méri és tehát kivonva magát a helyi és napi politika keresztműzéből, a mindenütt és mindenhol érvényes elvek és törvények megismerésére törekszik, s a holnapután is figyelmének körébe vonja. *Sokrates* példáján indul, ki – úgy mondják – az étkezést követő vidám poharazás, az ú. n. szimpozion során – bár egész éjjelen át együtt volt vigadozó társaival, – de józan maradt; tiszta fővel kelt fel hajnalban az asztal mellől és minden kábultságtól menten továbbfilozofált.

A politikai szimpozion dohányfüstje és borgőze közepette nem kis nehézségbe ütközik megőrizni a tiszta látást, de bízom a sikerben, mert mihelyt veszély fenyeget, a tudomány friss levegőjére megyek s a sokrateszi hajnal csendjében fonom-szövöm tovább gondolatmenetem fonalát.

Első pillanatban nyilván bizarnak tetszik az a vállalkozás, melynek során annak a tételnek igazát kívánom

bizonyítani, hogy az arisztokrácia a kulturális haladásnak egyik legjelentősebb tényezője, ám a szociológia terén tett kutatásaim eredményeinek közlése nemcsak a különcködés vádját fogja eloszlatni, de közelebb fog juttatni ahhoz az állásponthoz, mely az általános emberi s ezen belül a mi speciális nemzeti érdekünknek is leginkább megfelel.

Megfigyeléseim és tanulmányaim adalékai a legszigorúbb logikai rendben kapcsolódva egymáshoz vezetnek bizonyítandó tételekhez, miért is látszólag távolról kell kezdenem s fejtegetéseim első láncszemét oly szociológiai tételbe kell bekapcsolnom, melynek helyességéhez kétség nem fér.

Ez a – tudomány mai állása szerinti vitátlannak tekinthető – szociológiai sarkétel az ember és állat közötti különbség lényegét tárja elénk, mely abban nyilatkozik meg, hogy az ember a legmagasabb fejlettségű állattól is rendkívül nagy mértékben eltér és pedig főleg szellemi képességeit tekintőleg. Az embert az állattól megkülönböztető s e különbségnek felismerhetően *minőségi* jellegét kidomborító jellemvonások a következők: a tanulékonyság határtalan készsége, a tapasztalatok előnyös kihasználását biztosító hajlamosság, a környezetre való visszahatás mind újabb módjaira vezető találekonyosság és a beláthatatlanul változó és változékony helyzetekhez való alkalmazkodás bámulatos képessége. Az embernek ez az egészen más síkra esősége kizárólag annak tulajdonítható, hogy agyveleje úgy relatív nagyságában és súlyában, mint szerkezetében és összetételében lényegesen más, mint az állatoké („His superiority is due almost exclusively to his extraordinary brain development”, v. ö. *L. Ward: Outlines of Sociology. New-York, 1921. 67. L.*). Ám ezen a síkon való továbbemelkedése nem biológiai, hanem szociális fejlődésnek eredménye. Nincs tudományos alapon nyugvó bizonyíték annak feltevésére, hogy a mai kínai magasabb biológiai fejlettséggel rendelkezik, mint Confucius, – hogy a jelen korban élő görög testileg finomabb összetételű, mint Aristoteles vagy Pericles, – hogy a mai idők zsidóságának bármely egyede agyvelejét, idegrendszerét tekintőleg Mózes vagy Ábrahám fölé emelkedett, – hogy

egy a XX-ik századba beleszületett egyiptominak kiválóbb a testi konstrukciója, mint azé az évezredek előtt élt őséé, ki a piramisok építését tervezte vagy vezette, - hogy Mezopotámiának ezidőszerinti lakói tökéletesebb fiziológiával dicsekedhetnek, mint azok, kik annak idején Babylonia függő kertjeit alkották meg, hogy a mai német vagy amerikai polgár fejlettebb és bonyolultabb agyrendszernek van birtokában, mint Germanicus vagy Agricola (v. ö. *E. C. Hayes*, *Introduction of the study of Sociology*. New-York. 1923. 280. 1.) és hozzátehetem, mi sem szól olyasféle feltevés mellett, mintha a most élő magyar ember ágybéli s általában testi minősége szempontjából fölötte állna Árpád-kori elődjének. Az ember, ki az első szerszámot megalkotta, ki először választotta a barlangot lakóhelyül, ki a tűz használatát feltalálta, semmivel sem állott testileg alacsonyabb fokon, mint az a késői utóda, ki a drót-nélküli táviratozás találmányával tette nevét híressé; kettőjük között csak az a különbség, hogy míg az ősember alig vagy éppen nem támaszkodott megelőző tapasztalatokra, addig Marconi a Hertz-féle hullámokat s a villamosság terén mások által tett felfedezéseket hasznosítva jött rá az üzeneteknek drótnélküli továbbítására. Ma már tudományosan bizonyított igazság, hogy bár az embernek pszihikai fejlődése a testi és különösen ágybéli fejlettségének bizonyos és pedig speciális fokát kívánja feltételül, de nem kétséges, hogy míg ez a fizikai evolúció, beleértve a cerebrálist, elérte kulminációját, addig a szociális fejlődés beláthatatlan és végnélküli messzeségek előtt áll („physical evolution presenty reaches its culmination while social evolution continues indefinitely”, v. ö. *Hayes*: i. m. 463. 1.) Az ember előrehaladásának útját tehát nyilván a Gondviselés részéről ajándékuul adott, s az állatokétól minőségileg különböző és fejlettebb agy rendszere nyitotta meg, ezen az úton végbement eleinte lassúbb, az utolsó időkben azonban szinte szédítő iramú kulturális fejlődése viszont kétségtelenül azoknak az ismereteknek, meggyőzéseknek, gyakorlati fogásoknak, intézményeknek s általában szellemi alkotásoknak folyton bővülő halmazatának köszönhető, melyet az ember századokon s évtizedeken keresztül lépésről-lépésre összegyűjtött és tradíció forma-

jában utódaira hagyományozott. Ami a mai civilizált és kulturált embernek a vad és barbár őse fölött állóságát előidézte, az a morális és intellektuális tradíciónak tulajdonítható. Ám viszont, ami a tradíció tovagördülését s szétterjedését lehetségessé teszi, az nem egyéb, mint az embernek rendkívüli készsége az utánzásra, mert nyilván egyfelől az utánzás során hárul át egyik nemzedékről a másikra a megelőzőleg összegyűjtött szellemi tőke, másfelől ismét az utánzás révén ver mind mélyebb gyökeret mindaz az újítás, mely egy-egy teremtő zseni lángelméjéből kipattanva javítást jelent a múlttal szemben s fogékony talajra talál mindazokban, kik a kérdéses újításnak az eddig követett eljárással szemben tökéletesebb voltát felismerik. *Mc. Dougall*-al valóban elmondható, hogy az utánzás a társadalomnak nemcsak konzerváló tényezője, de egyszersmind a szociális haladásnak egyik leghatékonyabb motora („Imitation is... not only the great conservative force of society, it is also essential to all social progress”; v. ö. *W. Mc. Dougall: An introduction to Social Psychology*. London, 1926. XX. kiad. 283. L.).

Az utánzásnak lényegét s rendkívül nagy szociális jelentőségét a világirodalomban legalaposabban s klaszszikus mélységgel *Gabriel Tarde*, a Collège de France kitűnő professzora (sz. 1843-ban Sarlat-ban; meghalt 1904-ben Parisban) fejtette ki „Les lois de limitation” című művében (Paris, 1890. V. kiad. 1907.). Szerinte a társadalmi élet alaptényezői egyfelől a találmány („invention”), másfelől az utánzás („imitation”). A szociális elemi alapjelenség („phénomène social élémentaire”) a feltalálóktól, a zseniális egyéniségektől kiinduló szugeszió, melynek hatása alatt a tömegek azokat utánozzák. Az utánzás eredetileg felülről lefelé s belülről kifelé halad, majd kölcsönössé lesz s alulról felfelé is hatékony, azaz visszahat a felsőbb osztályokra.

Az utánzás konzerváló hatása különösen az elődöktől az utódok felé haladó ú. n. leszálló vagy deszcendens utánzás (v. ö. *Dékány: Bevezetés a társadalom lélektanába*. Pécs, 1923. 91. L.; *Tarde* az utánzásnak ezt a nemét coutume-imitationnak nevezi) formájában nyilatkozik meg. Ennek során és tehát tulajdonképen a hagyományban összegyűlt s megőrzött nyelvjárásnak, vallási,

erkölcsi és politikai meggyőzéseknek, a lakás, ruházkozás és étkezés módját irányító életszokásoknak s mindazoknak az egyéb jellegzetes magatartásoknak, melyek egy-egy nemzet különleges tulajdonságait alkotják s minden más nemzetől megkülönböztetik, szóval az ú. n. nemzeti sajátosságoknak nemzedékről-nemzedékre történő csaknem változatlan átháramlása következményeként áll be az egyes népcsoportoknak az az uniformizálódása és kidifferenciáltsága, mely a tudatossá válásnak s a más népektől való – legtöbbször bizonyos büszkeséggel telt – megkülönböztetésnek tendenciájával létrehozza s fenntartja azokat az öntudatossá vált kultúregységeket, melyeket a nemzet szóval illetünk. Elég széles körben elterjedt nézet azt tartja, hogy a nemzeti sajátosságok: születéssel magukkal hozott jellemvonások, melyek tehát biológiai alapon nyugvók. Ezzel szemben megállapítható, hogy bár a veleszületett tulajdonságok nem kis mértékben befolyásolják a nemzeti kultúra jellegét – ennek konstitutív tartalmi elemei mégis aránytalanul nagyobb mennyiségben szívódnak be a nemzet testébe a szociális átöröklés („social heredity” v. ö. *Ch. A. Ellwood: An introduction to social psychology. New-york, 1922. 131. 1.)* csatornáin, mint a születésnek fiziológiai erein keresztül. Érdekes és meggyőző beállítással bizonyítja e tétel igazát *Mc. Dougall*. Képzeljük el, – úgymond – hogy valamiféle varázslatos eljárás segítségével egy fél évszázadon keresztül az angol és francia szülők gyermekeit csecsemőkorukban kölcsönösen kicserélnék, ötven év elteltével az angol nemzet francia származású, a francia nemzet pedig angol eredetű egyénekből állana. És mégis – annak ellenére, hogy a két nemzet között a veleszületett tulajdonságokat illetően teljes lenne a kicserélődés – a nemzeti jellemvonásokban vagy semmiféle, vagy csak alig észrevehető változás állana be. A francia nemzet polgárai továbbra is franciául beszélnének, aminthogy az angolok is megmaradnának eddigi nyelvükön, holott az a szó legszorosabb értelmében nem anyanyelvük. A franciáknál továbbra is a római katolikus vallás maradna az uralkodó, míg az angolok kitartanának a protestáns vallás mellett. A politikai felfogásban sem volna észrevehető egyik nemzetben

sem mélyreható változás. S ha talán a testalkat, a koponyaalkat, a szem tükre, hajszín s ehhez hasonló biológiai sajátosságok körül mutatkoznék is különbség: a társadalmi életszokások, a modor, öltözködés, étkezés, udvariasság, sőt az irodalom, zene, egyéb művészet s még a szórakozás módjai körül sem állana be változás. Az angol vérből származó francia polgár úgyszólván minden vonatkozásban francia maradna s viszont a francia eredetű angol alattvalón nem lehetne annak francia eredetét megállapítani (v. ö. *Mc. Dougall*: i. m. 284-288. l.). Tévedés nélkül állítható tehát, hogy a kulturális és történeti folytonosságot az utánzáson alapuló tradíció s nem a biológiai átöröklés biztosítja („Tradition thus furnishes the basis for cultural or historic continuity”, v. ö. *Ellwood*: i. m. 131. l.).

Az utánzásnak a tradíción keresztül érvényesülő konzervatív hatása mellett legalább is egyenlő, ha nem nagyobb súllyal esik a mérlegbe annak az általános haladás útját egyengető, sőt magát az előrefejlődést kiváltó s gyorsító ereje. Ebben a minőségében főleg két irányban jut az utánzás főszerephez. Először annál fogva, hogy egy-egy nemzet körében annak invenciózus fiai által kitalált új eszmék s gyakorlati fogások az utánzás révén terjednek szét annak a nemzetnek széles rétegeiben. Másodszor olyképpen, hogy valamely nemzet körében immár megvalósított ideák és kipróbált praktikus eljárások, miután ott gyökereket vertek ismét az utánzás útvonalán áthúzódnak a többi nemzetekre is. Hogy ez a kétirányú ú. n. szétterjedő, másként *extendens* utánzás (v. ö. *Dékany*: i. m. 91. l.; *Tarde ezt mode-imitation-nak* nevezi), mily erős motora a szociális és kulturális előrehaladásnak, azt – gondolom – bizonyítani nem szükséges.

Igen eltérítene kitűzött célomtól, ha az utánzás e nemének lényegével és tudományosan már eléggé megállapított törvényeivel részletesen kívánnék foglalkozni (*Tarde, Mc. Dougall* és *Ellwood* már idézett művein kívül az e témára vonatkozó rendkívül bő irodalomból utalok még a következő munkákra: *W. Bagehot*: *Physics and Politics*. New-York, 1873.; *James Baldwin*: *Mental Development in the Child and the Race*. New-York, 1906.; *Josiah Royce*: *Outlines of Psychology*. New-York, 1903.;

Thorndike: Educational Psychology. New-York, 1913.; *Ross*: Social Psychology, New-York, 1908.; *P. Beck*: Die Nachahmung, 1904.; *Vierkandt*: Die Stetigkeit im Kulturwandel, 1908. és Gesellschaftslehre, 1923. 127-140. L). Be kell érnem ehelyütt néhány főbb s tételelemhez mind közelebb juttató szempont kiemelésével.

Kiindulva abból az immár vitán felül álló megállapításból, hogy a haladás az utánzás sodrában örvénylik, legközelebről azok a kérdések hívják fel érdeklődésünket, hogy mily ütemben és eredménnyel, mily hatáserőséggel s mily irányban érvényesül az utánzás és vajjon mi biztosítja annak úgy a nemzeti, mint az általános emberi kultúrfejlődést előmozdító hatékonyságát?

Az utánzás *üteme* a mértani haladvány képlete szerint gyorsul. A helyzet ugyanis úgy alakul, hogy a kivetett ideát utánzó minden egyes egyén vagy zárt csoport egyszersmind új kisugárzó központként szerepel s így ez ismét mindazokból kiváltja az utánzást, akikkel érintkezésbe jut. Az illetéknép folyton bővülő kör nagysága s a szétterjedés sebessége nyilván attól függően kisebb vagy nagyobb, hogy milyen a népsűrűség s mennyire fejlettek a közlekedési eszközök. Egy gyér lakosságú, egymástól aránylag távol élő s egymással alig érintkező nép körében mindenesetre lassúbb ütemben terjednek a kultúrjavak, mint ott, hol sokan s a megközelíthetőség számos módozatait állandóan kihasználva vannak egymással folytonos kapcsolatban. Egyebeken kívül mindenesetre a népesség számában és eloszlásában mutatkozó különbség magyarázza pl. egyfelől Oroszország elmaradottságát s Belgium kultúrfejlődöttségét. Arra meg talán szükségtelen utalnom, hogy az utolsó évtizedek rohamos haladása nyilván a posta, vasút, táviró, telefon, valamint a sajtó s legújabban a rádió teremtette érintkezési alkalmak szaporodásával függ össze.

Az utánzás, mint haladást propagáló tényező: *eredményét* tekintőleg mindig újat hoz s terjeszt el, s ezt vagy úgy eszközli, hogy a meglévőt kiszorítja s ennek helyébe iktatja az újat, vagy úgy, hogy ezt a meglévőhöz hozzákapcsolja; az előbbit újító, az utóbbit halmozó utánzásnak nevezhetjük. Az újító utánzásnak érdekes példáját mutatja a normannoknak az a csoportja, mely 912-ben Rolf

vezetése alatt Franciaország északi partvidékén, az ettől kezdve Normandiának nevezett területen telepedett le s nemcsak a keresztény hitvallást vette fel, hanem a körülötte lakó néptől a francia nyelvet is megtanulta, normann anyanyelvét pedig elfelejtette. A halmozó utánzás klasszikus esete a japán vallásfejlődés. A japánok ősi vallása a sintoizmus, mely nem volt egyéb, mint a természeti erők imádása; a Kr. u. VI. század közepétől kezdve Kínán és Koreán át Indiából beszivárog Japánba a buddhizmus, mely nem szorítja ugyan ki az eredeti sinto vallást, hanem azzal többé-kevésbé egybeolvad.

Röviden az utánzás *hatáserősségéről* is meg kell emlékezni. Idevágólag csak annak megállapítására szorítok, hogy mindennemű utánzásban megvan az a tendencia, hogy a körülményekhez képest a kérdéses eszmét, magatartást, gyakorlatot az elterjedés maximumának határáig fokozza. Hogy ez bekövetkezik-e vagy sem, hogy tehát az utánzás hulláma minden társadalmi réteget s ebben minden egyest elér-e s kiváltja-e ezekből a vonatkozó cselekvést az attól függ, vajjon mily természetű szükséglet van érintve, hogy az utánzás tárgyaként szereplő újítás eléggé értékes és rokonszenves-e s hogy - mint erről a többé-kevésbé döntő mozzanatról nyomban fogok szólni - az új módnak eredeti, de annak további kisugárzó középpontjai mily erősségű presztízzsel rendelkeznek. Ezeknek a tényezőknek összehatásaként lesz az utánzás általánosabb vagy szűkebb keretekre szorító, a társadalomnak úgyszólván minden, vagy csak bizonyos osztályhoz tartozó tagjait befolyásoló, szétterjedésének esélyeit tekintőleg némely esetben csaknem matematikai pontossággal előre kiszámítható, máskor csupán némi valószínűséggel megsejthető.

Az utánzás *irányvonalait* már jeleztem, amikor előbb a deszcendens és extendens formákról említést tettem. Ehelyütt az utóbbival kissé részletesebben kell foglalkoznom annál is inkább, mert a szociális haladás főleg ennek csapásait követi. Emlékeztetnem kell itt mindenképp arra, hogy a mai modern kultúra és illetőleg az egyes úgynevezett kultúr államoknak az irodalomban, művészetben, tudományban, jogi és társadalmi intézményeiben elért gazdag fejlődöttsége nem egyedül az

illető nemzet nagyjainak kitalálásából s újításai-
ból tevődik össze, hanem a világ összes népeinek
vagy legalább is a kultúrnépeknek érintkezéséből,
amelynek során azok egymást utánozva, egyfelől saját
művelődésüket gazdagították s mind magasabb síkra
lendítették, másfelől nemzeti kultúrájuk forrásait meg-
nyitva lehetővé tették az egyes újításoknak más népek
részéről való átvételét. Nyilvánvaló, hogy az általános
emberi előrehaladásnak nemcsak iramát, de tartalmi
bőségét is tulajdonképen ez a kollektív és kölcsönös nem-
zetközi utánzás biztosítja. Ez a szétterjedő utánzás azo-
kon a hajlamokon nyer tápot, amelyeknél fogva a bel-
földi nagy előszeretettel utánozza a külföldit (bár e tekin-
tetben nem egyszer találkozunk az ellenkezővel, mikor is
a belföld erősen elzárkózik a külföld behatása elől; helye-
sen utal ehelyütt *Dékány* a magyar nemességet sokáig
jellemző „extra Hungáriam non est vita”, tartózkodásra
serkentő jelszóra) s amelyek a felfelé törekvő, ú. n. asz-
cendens utánzás gyökereit élesztik. Az aszcendens után-
zás ugyanis *Tarde* megállapítása szerint az a folyamat,
melynél a felsőbb társadalmi rétegek kisugárzó közép-
pontjai a hangadók s ezekre rezonálnak az alsóbb társa-
dalmi rétegekhez tartozók. A szétterjedés menete -
ugyancsak *Tarde* megfigyelése szerint – a következő: az
újítás legelőször rendszerint a társadalom felsőbb osztá-
lyaiban ver gyökeret, majd azt az alsóbb osztálybeliek is
átveszik s mikor az egy nemzeten belül kipróbáltan álta-
lánosul, más nemzetek testébe is beszüremlik és pedig
ismét abban a rendben, hogy előbb a magasabb rétegek
engednek a külföld hatásának, majd amikor ezek az újí-
tást átvették, kisugárzó központokká válnak s az alsóbb
osztályok tagjaiban ébresztik fel s élesztik az utánzás
készségét.

Az eddig előadottakból könnyű immár feleletet
találni arra az utolsónak felvetett kérdésre, hogy mi biz-
tosítja úgy a nemzeti, mint az általános kultúrfejlődést
előmozdító utánzásnak *hatékonyságát*? Megállapítottam
ugyanis, hogy a haladás útját főleg az extendens s köz-
vetlenül a felfelé törekvő aszcendens utánzás egyengeti,
minthogy pedig ez utóbbinak mintegy lényegéhez tarto-
zik a kellő presztízzsel bíró felsőbb társadalmi réteg léte-

zése, ebből logikai szükségszerűséggel folyik, hogy a kulturális haladás annál erőteljesebb, minél nyomatékosabb szerepet tölt be a többször említett kisugárzó középpontokban az arisztokrácia, ideértve főleg a születési és szellemi, de bizonyos mértékben a pénz-arisztokráciát is. Teljességgel osztom *Mc. Dougall*-nak azt a nézetét, hogy valamely eszmének elterjedése nem annyira annak természetétől, mint inkább azon egyén presztízsének fokától függ, ki az eszmét a nép közé veti („Whether the ideas of an individual shall be accepted by his fellow-countrymen depends not so much upon the nature of those ideas as upon the degree of prestige which that individual has or can secure”, v. o. i. m. 290-291. l.); s történeti példákkal igazolható, hogy ez a szabály a nemzetek között előforduló utánzásnál is érvényesül. Az egymással érintkező népek közül mindig az szerepel inkább mint sugárzó központ, amelyik kulturális fejlettség tekintetében magasabb fokra jutott s amelyet ép ez okból bizonyos presztízs vesz körül. Ez a magyarázata annak a kulturális befolyásnak, melyet Görögország gyakorolt a római birodalomra. A tündöklő hellén világ ugyanis annak ellenére, hogy előbb a gallok, később a rómaiak hatalmuk alá vetették Nagy Sándor óriási birodalmának legnagyobb részét, oly fölényrel rendelkezett, hogy a hódítók rendkívül sok vonatkozásban teljesen annak hatása alá kerültek. Viszont ismert tény, hogy Róma, mely amennyire önálló volt a filozófia, tudomány s művészet terén, annyira kitűnt a politikai berendezkedés s a jogi intézmények klasszikus kiépítésének körében olyannyira, hogy kétezer év nem volt képes legyengíteni azt a presztízst, mely a római jogot körülövezte s oly tündöklő piedesztálon tartja még ma is, amelynek csaknem varázslatos befolyása alól a legmodernebb államok sem tudják magukat kivonni.

De ha az emberiség haladását a szétterjedő és felfelé törekvő utánzás mozditja elő leghatékonyabban s viszont ha az utánzás e formáinak nemcsak erős ösztökeje, de elengedhetetlen feltétele a presztízs, melyet vagy a születéshez tapadó patina, vagy a szellemi kiemelkedettség vagy a vagyoni erő biztosít, szóval mely a születési, szellemi vagy az ú. n. pénz-arisztokráciának inherens tulajdonsága, úgy egyszerű logikai okfejtés alapján bizonyí-

tottnak vehető, hogy a felsőbb társadalmi rétegek az általános kulturális előrefejlődésnek legjelentősebb tényezői közé tartoznak. Hogy a háromrendbeli arisztokrácia közül melyik hatékonyabb az utánzást kiváltó és tehát a haladást előmozdító nézőszögből, azt elvi alapon nem lehet eldönteni. Tagadhatatlan, hogy a legrégebb időktől fogva napjainkig a születési arisztokrácia foglalja el a sugárzó központok legnagyobb részét s mindenestre nem véletlen, hogy Kína, mely nélkülözi a születési arisztokráciát, a kultúra terén alig haladt előre, viszont hogy Japán, mely a nyugateurópai vívmányok utánzásával s átvételével szédületes arányokban emelkedik, ősi múltra visszatekintő nemességgel dicsekszik.

De nem igényel bizonyítást az a tény sem, hogy a szellemi arisztokrácia mindenkoron lököerőt képviselt a haladás folyamatában. Az új eszmék, világot átalakító találmányok, évszázadokra kiható intézmények végre is azok intuitív meglátásaiból, sokszor egy egész élet munkájának eredményeiből pattannak ki s termékenyítik meg az emberiség fogékony lelkivilágát, kik mint szellemóriások még évezredek multán is örök dicsőségei fajnknak.

És vajjon a pénz-arisztokrácia, mely anyagi hatalmával, fényűzésével kerül a közfigyelem gyújtópontjába: nem motora-e a haladásnak, nem ösztönzi-e az alsóbb réteget a vagyonszerzésre, a kiemelkedésre? A mai rétegezett társadalomban valahogy a kapillaritás törvénye érvényesül annyiban, hogy a legtöbb ember magasabbra igyekszik húzódni, mint anily síkra a sors vetette s ez a hajcsövességszerű folyamat nagy átlagban nem az elérhetetlen születési, nem is a kitaró munkát igénylő szellemi, hanem az ábrándok világán innen eső pénz-arisztokráciát vallja ideáljául.

Távol áll tőlem, hogy ezeknek a szociológiai tényeknek megállapításából oly antidemokratikus következtetést vonjak le, mely a most említett ú. n. felsőbb társadalmi rétegek alatt elhelyezkedő közép- és különösen alsó néposztályoknak mostoha sorsra kárhoyztatását vagy akár csak további elhanyagolását vallaná kityűzött vagy rejtett céljául. Ellenkezőleg: teljes tudatában s nemcsak átérté-
seben, de átértésében is annak, hogy minden embernek

igénye van a haladásban való részvételre s a kultúrtermékekre: a gyakorlati szociológia egyik legfőbb feladatának tekintem mindazoknak a feltételeknek megteremtését, amelyeknek adottsága mellett származásra, fajra, felekezetre, mily államhoz való tartozásra tekintet nélkül kifejthesse a benne szunnyadó képességeket, az egyéni boldogulásban mindenkivel egyenlően közösségi támogatásban részesülve a kultúra áldásaiban osztozhassék s általában a mindenkit megillető emberi méltóság magaslatára emelkedhessek. Ez az igazi demokratizmus azonban nem jelenti sem a kultúra ellenségeivel vagy veszélyt jelentő elemeivel szemben való túlzott türelmességet vagy kvietizmust, sem a kozmopolitizmus hamis ideáljának csillogtatását, hanem arra utal, hogy amikor a haladás útját építjük, ezt oly szélesre tervezzük, hogy azon a társadalom minden rétege elférhessen.

Amikor jelen fejtegetéseim törekvése az volt, hogy a hármás arisztokrácia létjogosultságát s a haladást érdeklő jelentős szerepét igazoljam, nem a kevesek *uralmának* alapjait óhajtottam megszilárdítani, hanem az arra hivatott vezetők, mint a haladáshoz szükséges kiindító és utánzásra hajlamosító – presztízzsel körülvett – sugárzó tényezők *nélkülözhetetlenségét* igyekeztem bizonyítani.

Végző tételként állíthatom fel, hogy amely társadalom szakít arisztokráciájával, amely – mint a bolsevista Oroszország – kiirtja a történelmi családokat, vagy amely nem engedi szellemóriásait munkálkodni, sőt amely az ipari s általában a materiális, de sok vonatkozásban a szellemi előrefejlődéshez is szükséges tőkének hadat üzen: az a társadalom elvágja maga előtt a haladás útját s pusztulásra ítéli önmagát. Természetes azonban, hogy az arisztokrácia mindenik osztálya csak abban az esetben szolgál rá a szociológia védelmére, ha nemcsak a jogokból, s előnyökből, hanem a kötelességekből s a munkából is kiveszi részét, minélfogva elengedhetetlen követelmény, hogy a társadalom felső rétegei úgy a maguk érdekéből, mint az általános emberi haladás előmozdítását biztosítandó kiérdemeljék a *munkás-arisztokrácia* elnevezést.

A huszadik század kórképe

Rádió-előadás 1927. évi febr. 15-én.

A nyugateurópai kultúra sorsa nem csekély aggodalommal tölti el a inai kor emberének lelkivilágát. A világháború lezajlása után, de főleg *Oswald Spengler* közismert munkájának (*Der Untergang des Abendlandes*, München, 1924.) megjelenése óta kétségtelen megállapítást nyert az a tény, hogy a mi kultúránk eresztékei recsegnek-ropognak s hacsak nem találunk rá arra a vezető ideálra, mely felé haladva a fejlődés helyes alapjait megteremthetjük: a pusztulás kikerülhetetlen.

A kérdés, tehát az egész probléma és kultúránk sorsa is azon fordul, vajjon mily eszményt válasszunk útmutatóként! azt-e, mely a római kultúra bukása után irányjelzője volt napjainkig fejlődésünknek, tehát a keresztény ideált, avagy egyikét ama sokféle világnézeti célkitűzéseknek, amelyek a különböző filozófiai iskolák vezéralakjainak agyából pattantak ki s mint pozitívizmus, realizmus, materializmus, agnoszticizmus, marxizmus, leninizmus és hasonlók merednek kérdőjelként a modern ember lelkivilága elé?

Annyi bizonyos, – s ezt nem vonták kétségbe sem a keresztény eszme harcosai, sem annak ellenesei – hogy a világháborút közvetlenül megelőző évtizedekben a nyugateurópai államok társadalmi az evangéliumi eszmekörtől igen eltávolodtak, hogy egyes intézményeink, alkotásaink, szervezeteink, jogszabályaink nem egyszer szöges ellentétbe kerültek a keresztény etika alapelveivel, hogy ugyanennek a kultúrterületnek irodalma, művészete, tudománya erős közeledést mutatott a pogány világnézet felé. Maga a világháború meg éppen véres bizonyítékait szolgáltatva annak a ténynek, hogy a mi kultúránk még mindig igen sok rokonvonást hord magán a barbár világéval.

Éppenséggel nem kelthet tehát csodálatot, ha ily körülmények között kétség merült fel az iránt: vajjon nem jutott-e csődbe a kereszténység, mint szociális rendszer? van-e egyáltalában továbbra létjogosultsága az

evangéliumon alapuló világnézetnek? lehet-e ebben az erőszakra s önzésre felépített korban kétszínűség nélkül felebaráti szeretetről, áldozatosságról és egyáltalában igazságosságról beszélni s nem volna-e becületesebb eljárás egész nyíltan s leplezetlenül a pogányság elveihez térni vissza?

De vajjon mily ideálok után is indul a pogány világnézet? E kérdésre egyfelől *Machiavelli*, másfelől *Nietzsche* vélték helyes felelethez juthatni, midőn a pogányság klasszikus hordozójául a görög és római kort ismerték fel azt a kort, melynek társadalmi hatalomra törekvésben s az élvezetek kiaknázásában látták úgy az egyéni, mint a közösségi élet-tevékenység legfőbb céljait.

Machiavelli, ki azért, hogy az olasz államok örökös civódásainak véget vessen s a gyűlölt spanyol és francia hódítók beavatkozásait megszüntesse *Il principe* című 1514-ben megjelent világhíre jutott művében oly fejedelmet tekint mintaképül, ki – mint *Cesare Borgia* – erkölcsre és vallásra való tekintet nélkül okossággal és következetes kíméletlenséggel tartja fenn uralmát országa felett. Szerinte a közjólét érdekében szakítani kell a középkori államfelfogással, melyben az uralom megoszlik az egyházi és világi hatalom között s vissza kell térni az ókori államfelfogáshoz, melynek klasszikus képviselője a Krisztus előtti Róma. *Machiavelli* munkáinak nem egy helyén igyekszik bizonyítani, hogy a pogány római állam egyedüli célja a hatalom, hogy ez állam polgárait kizárólag az önérdék vezette és tehát, hogy Róma nagyságát csupán e célokra való törekvéseknek köszönhetette, miből folyólag nem is tekinthetett más államot ideáljául, mint azt, melynek minden törekvése odairányul, hogy hatalmát bármily eszközzel addig terjessze, míg el nem éri a világoralmat.

Nietzsche filozófiáját szintén a hatalomra való törekvés jellemzi. Szerinte egyetlen érték az élet, mely a hatalom akarását (*Wille zur Macht*) jelenti. Az élet a folytonos magafokozásnak, magalegyőzésnek, fölszállásnak és emelkedésnek processzusa, vagy ahogy a *Zarathustrában* olvassuk: „a magasságba akarja az élet magát építeni pillérekkel és lépcsőfokokkal, a messzeségbe akar

ellátni és minden üdvözítő szépségek felé, azért kell magasság neki s mert magasság kell, azért kellene neki lépcsőfokok és a lépcsőfokok és fölszállók ellenmondása. Szállni akar az élet és szállva erőt venni önmagán”. Maga a természet hozza létre a típusok sokféleségét, a rang egyenlőtlenségét és különbségét. Nem a létért s a jómódért, hanem a hatalomért és rangért harcolják az emberek az élet harcát. „A legjobb uralkodjék s *akar* is uralkodni” – mondja Zarathustra. Jó mindaz, ami ezt a hatalmat növeli s rossz, ami kevesbiti. A kereszténység erkölcsé helyébe, mely védelmébe veszi a gyengét, az elesettet, tehát új erkölcsant kell állítani. Nietzsche társadalom-ideáljai a görögök és rómaiak. A görögöknek gyermekded életkedve, a gyönyörök iránt való előszeretete, az érzékiségre hangoltsága, – a rómaiaknak rajongása a hatalomért – mindez teljesen fedte Nietzsche-nek kiemelkedő gondolatait: az arisztokratikus individualizmust, az új morált, a túlemler (Übermensch) eszményét s viszont ez a magyarázata, miért fordul szembe a kereszténységgel, mint a „természetes rend” zavarójával, melyet az emberiség legnagyobb szerencsétlenségének minősít.

Machiavelli és Nietzsche azonban többé-kevésbé félreértették vagy félremagyarázták az antik világfelfogást. Könnyű szerrel kimutatható ugyanis, hogy a görög és római pogánykorban nem volt oly kizárólagos az az erkölcsi felfogás, melyet az II principe szerzője s az Übermensch típusának kialakítója magasztal. Mert, bár igaz, hogy az igazi Görögország világnézetét nem Sokrates, Platón vagy Aristoteles képviselték, hanem a sophisták és epikureisták s ahhoz sem fér kétség, hogy az igazi Róma nem Senecának vagy Marcus Aureliusnak irataiból, hanem Caesar-nak, Nero-nak s Trojanusnak tetteiből ismerhető fel, mindazonáltal tagadhatatlan, hogy a görögök érzéki eszteticizmusa s a rómaiak embertelen militarizmusa már *korukban* ellenzőkre talált és tehát legalább is a kivétel nélküli elterjedettséggel nem dicsekedhetett. Legyen elég ennek igazolására Marcus Aureliusnak következő intelmét idéznem: „légy őszinte, méltóságteljes, munkabíró, ne hajhászd az élvezetet, ne elégedetlenkedjél sorsoddal, légy kevéssel beérő, jóindu-

latú, szabad, keresetlen, komoly és nagylelkű” (v. ö. Marcus Aurelius elmékedései. Budapest, 1923. 58. L).

Mindennek ellenére viszont ahhoz sem fér kétség, hogy a római birodalom bukása s a germán törzsek térhódítása idején tényleg az az élet-típus volt uralkodó, melynek alapmotívuma az önérdék, célja a hatalom és élvezet, eszközei az erőszak és durvaság. Világnézeti szempontból alig volt különbség a görög s római pogányság és a barbár germánok kultúrája között. Mindeniket a rablás, fosztogatás, a gyengék kizsákmányolása s a hatalommal való visszaélés jellemezte. A Kr. utáni V. századtól fogva megindult új fejlődési folyamat, mely ezeröttszáz év után a mai nyugateurópai kultúrához vezetett, gyökérszálaival tehát e pogány barbár talajból szívta első táplálékát s bár csakhamar egészen új eszmék kezdtek megtermékenyíteni a világot: az ősi vonások még ma sem halványultak el teljesen, sőt időszakonként s főleg napjainkban az emberi lélek mélyéből nem csekély erővel törnek a felszínre s modern formában ugyan, de végeredményben a pogányság s a barbár kor eszmeköréhez sodorják mind közelebb a nyugateurópai embert és társadalmát.

Ennek a világnézetnek izent hadat a kereszténység, mely az általános emberi gondolatot írta zászlajára s a felebaráti szeretet, az egymás iránt való türelmesség s a gyengék támogatására irányuló készség jelszavaival indult a harcba. Ezek az eszmék nyilván szöges ellentétbe kerültek az eddigi rablókultúra ideáljaival s ha nem tudtak napjainkig sem teljes győzelmet aratni, annak oka az a körülmény, hogy az elmúlt másfél évezred politikája, gazdasági élete, kereskedelme, társadalmi intézményei, irodalma, művészete, erkölcse, sőt még vallása sem tudott vagy akart a pogányság ideológiájával minden vonalon szakítani. Hol kisebb, hol nagyobb súllyal, de minduntalan erőre kapott a hatalmi vágy s az élvezethajhászás. A mai nyugateurópai kultúra sem egyéb még mindig, mint diszharmonikus keveréke a soha össze nem egyeztethető erkölcsi és társadalmi alapelveknek. Az emberszeretetre alapított kereszténység s az önzés gondolatát szolgáló pogányság annyira ellentétesek, hogy közöttük frigyőről nem lehet

szó. A magafokozás, hogy Nietzsche kifejezését használjam, akár az élet kiélése, vagy a hatalomvágy, – jól lehet par excellence a pogányság attribútumai – helyt foghatnak ugyan a merőben keresztény erkölcsökre alapított társadalom tagjainak lelkvilágában is, csak-hogy nem mint *vezető* motívumok. A szó helyes értelmében vett szociális ember lelkének legfelső rétegeit a társadalom iránti kötelességérzetnek és illetőleg annak a törekvésnek kell elfoglalnia, mely arra irányul, hogy minél áldozatosabb tevékenységet fejtsen ki családjá, közelebbi társadalmi körei, nemzete, sőt az összemberiség és tehát úgy a jelen, mint az eljövendő nemzedék érdekében. A keresztény ideál az embertársaink iránt való odaadó tevékeny szeretetet vallja életcélul s a hatalmat s élvezetet csak annyiban értékeli, amennyiben az a krisztusi eszmének alárendelten olyképp fűződik az egyeshez, hogy abból senkire hátrány nem háramlik.

Az utolsó évtizedeknek története számtalan bizonyítékát nyújtja annak a ténynek, hogy a pogányság s kereszténység meg-megújuló harcából, ha nem is maradt alul, de győztesként sem került ki a kereszténység. Az egyén megfékezése s életének helyes korlátok közé szorítása helyett a mindinkább tért foglaló liberalizmus szabad utat nyitott az önzés előtt s amikor ugyanebben az időben a materialis kultúra szédületes iramú fejlődése az igények hihetetlen mértékű szaporodását eredményezte s szinte ellenállhatatlan ingert váltott ki az élet lehető legintenzívebb kiélésére: vezethetett-e e tényezőknek szerencsétlen szövetségbe egyesült találkozása más világfelfogáshoz, mint amelyben bent élünk. Féktelen hatalmi vágy, az anyagi javaknak minél nagyobb mennyiségben való felhalmozása, a gazdaságilag gyengéknek kizsákmányolása, az élevezetekben való elmerülés s mindez az „én” isteniesítésének jegyében! Íme, ez a körképe a XX. század civilizációjának, melynek egoizmusára ráillik Jean Paul Siebenkäs regényében olvasható következő szellemes idézet: „Nullus homo est, qui se non praeferat omnibus unum. Hinc personarum prima vocatur Ego.” Nincs ember ki ne értékelné magát többre másnál. Innen van, hogy a modern ember nyelvtanában a személynévmások sorát az én nyitja meg.

És ez az egoizmus és materializmustól megfertőzött nyugateurópai kultúra nemcsak az egyéni és társadalmi erkölcsöt mértelyezte meg, de áldozatul ejtette a nemzetegységeket is. Különösen észlelhető volt ez a külpolitikai viszonylatokban, amelyek amúgy is kezdettől fogva alig engedtek befolyást a békét hirdető keresztény eszméknek. A nyugateurópai államokat bizonyos kollektív önzés vezette az utolsó évszázadban. „Egyetemes lett a caesari örület” (v. ö. *Wells: A világtörténet alapvonalai.* Budapest, 1925. 295. L). Azt hiszem, a jövő történetírója egy pillanattal sem fog kételkedni azon, hogy a nagy világégésnek nem faji vagy nemzeti ellentétek, nem is gazdasági torzsalakodások voltak az okozói, hanem az a mérhetetlen hatalmi vágy, az az imperialisztikus törekvés, az a túlfűtött nemzeti önzés, mely csak egy-egy nemzetegységet, önmagát ismerte célként s minden más államot eszközként kívánt igája alá hajtani s mint gyengét vagy legyengítettet kizsákmányolni. A legtöbb, de különösen a vezető európai államok felelős államférfiai önként értendő tételként állították fel s követték is azt a jelszót, hogy a nemzet legfőbb törvénye az önzés, miközben teljesen elfeledték azt a keresztény intelmet, melyet a Korintusiakhoz írt első levél 10. részének 24-ik fejezetében imígyen hallunk mindenikünkhöz címezve: „Senki se a maga, hanem a más javát keresse”. A nyugateurópai államoknak egymáshoz való viszonyában Machiavelli tanai voltak az irányítók: egyedüli államcél a hatalom s e cél minden eszközt szentesít.

És ami vezérelv volt a politikában, ugyanaz irányította a gazdasági életet is. Soha kétségbe nem vont, vitán kívül álló motívumként ismerte el minden vállalkozás a haszonra dolgozás célját. Az ipar terén az az imperialisztikus kapitalizmus ütötte fel fejét, melynek egyedüli célja a világpiac fölötti uralom megszerzése a minél nagyobb nyereség végett. Az egész nyugateurópai ipar és kereskedelem erre az önérdékszolgálatra rendezkedett be s nem vette figyelembe sem a munkásosztálynak, sem a fogyasztóközönségnek igényeit és kívánalmait.

De nem maradt ment ettől a közszellemben átment egoizmustól a társadalmi és családi élet sem. Az egyes

legfőbb célja minél több vagyont gyűjteni s hogy ezt legális vagy illegális úton érheti-e el, az alig vagy éppen nem okoz lelkiismeretfurdalást. A gyengék kihasználásától kevés ember retten vissza s ha azok támogatására szólítjuk fel, *Ebner-Eschenbach* regényalakjával így felel: „Man kann nicht allen helfen! sagte der Engherzige und – hilft keinem.” A házasság s az egész családi élet kevésbé érzelmi s erkölcsi, mint inkább gazdasági alapra helyezkedik, de meg is állapítható, hogy Róma bukása óta nem kötöttek annyi érdekházasságot s nem volt annyi elválás, mint az utolsó fél évszázadban.

Az önzésnek a magán- és társadalmi életben való túltengése szükségképpen az osztályokra különülést vonta maga után és minthogy nemcsak a munkaadókat, hanem a munkásokat is az önérték vezette, elkerülhetetlen volt az osztálygyűlölet kifejlődése s ennek folyamányaként az osztályharc kitörése. S ha valaki a kereszténység szellemében, okossági rendszabályokkal, vagy az altruizmust hangoztatva igyekezett a szemben álló feleket egymáshoz közel hozni, annak szava pusztába kiáltó szó volt. Annál több híve akadt azonban a marxista szocializmusnak, mely szerint e társadalmi kérdés megoldásának egyedüli módja, ha a munkásosztály úrrá lesz, hatalomra tesz szert s megsemmisíti a kapitalizmust.

Tehát még itt sem tagadják meg magukat a pogány ideálok: az elnyomott munkásosztály lelkivilágát is azzal az ideológiával telítik a szociáldemokrata apostolok: ha hatalomhoz juttok, minden jó lesz a világon.

De vajjon mily képet rajzolhatunk meg magunknak az elmúlt pár évtized kultúremberének irodalmáról, művészetéről, szórakozásairól, filozófiájáról s tudományáról? Mily ideálokat valósítanak meg ezek a kultúramegnyilatkozások? A keresztény eszméhez juttatnak-e azok közelebb, avagy visszasodornak a pogány világ ideológiájához?

A szépirodalom – leszámítva a tiszteletreméltó kivételeket – minden, csak nem a szép kifejezője. Vagy erősen realiztikus s érzéki, az élet minden szennyét, piszkát leplezetlenül tárgyaló, – vagy oly mesterkélt szó – és mondatfűzésekben tárja elénk többnyire érthetetlen gondolatait, hogy csak az enervált embereknek

keltheti fel érdeklődését. Az erotikába fulladó irodalomból nem kívánok idézni, ezt jobb érzésem tiltja, de álljon itt a „nyugatosok” egyik ismeretlen nagyságának következő vers-töredéke:

„A ferde sík lomhán peng a tücsöktől, mint a vas,
 felfénylik a temető kúpos álma,
 a szőlőhegy a beleszúrt félholddal lassan forog a vérbe,
 a csorda leborult a fekete négyzögben,
 alkony, örökszép költemény,
 a zárból az örültek felzilálják dróthajukat,
 aratók öklében elaludtak a villámok”.

Kenedy Gézával mondom, hogy „Olvasom, de nem értem, pedig magyarul van... Az egész olyan mint valami romlott hurka. Mindkét vége be van kötve és belül egyformán élvezhetetlen!”

Ez az irodalom – sajnos, nagy tömegeket kerít hatalmába s akarva – nem akarva elnyomja az egyesekben netán még meglevő jobb érzéseket, viszont alágyújt azoknak az érzéseknek, melyek az én kikiélését mindenképp fölé helyezik s az embereket azzal áltatja, hogy akkor lesznek boldogok, ha minden vágyukat kielégíteni törekszenek. Pedig talán még ma is igaz az a Senecától eredő tétel, hogy: „Summáé opes inopia cupiditatum”, az gazdag, ki szegény a vágyakban.

„A háború után Németország volt az első, amely felismerte a nemzeti leiekre s erkölcsökre káros irodalom jelentőségét s törvényt alkotott a goethei hagyományok védelmére. A törvényhozás által kiküldött bizottság a németnyelvű könyvek százezerét helyezte állami indexre s az indexre helyezett könyvek terjesztőit a legsúlyosabb büntetésekkel sújtják. A törvény külön szakaszokban intézkedik az ifjúság erkölcsének hathatós védelméről s bizonyos könyvek tartását, ott, ahol serdülő fiatalság is van, csak lezárt könyvszekrények polcain tűri meg! A nyomtatásban megjelent könyveket hatóságilag állandóan nyilván tartják s ha bármelyik munka sérti a nemzeti érzést, vagy olajat jelent a destrukció erkölcstelen tüzén, megjelenik az állami indexen, – szerzője, kiadója s terjesztője ellen pedig megindul a büntető eljárás (v. ö. *Zulawski Andor*: Az új magyar irodalom problémái. Budapest, 1927. 127-128. l).

A művészet egyes ágazataiban, főleg a zenében pár

év óta felburjázott – minden jobb ízlést arcucsapó – irány, az ú. n. modern, de inkább a barbár népek őrzőngő mozdulatait utánzó tánc, – az ajkpirosítás divatja – a női öltözködésnek határt immár alig ismerő merőben erotikus jellege, a társalgásnak még a jobb szalonokban is eltúrt arcpirító módja s mondhatnám a mindennapi életben gyökeret vert erkölcsi felfogásnak lazasága, mint szimptomatikus jelenségek mind arra vallanak, hogy fokról-fokra távolodunk a krisztusi etikától s lefelé csúszva a lejtőn, mind közelebb jutunk az embert az állat szintjére súlyosztó pogány világhoz.

És ezt a lejtőt mind meredekebbé igyekszik tenni a *modern filozófia* s a tudomány, mintha mindenkinek csak az volna a célja, hogy aki azon megindul, – legyen egyén, társadalom vagy nemzet – kikerülhetetlenül belefuljon a reá alatt váró s mindent elnyelő posványban, vagy már előbb nyakát törje.

A romboló filozófiának egyik legtöbb követőre talált exponense *Nietzsche*, kiről találónan jegyzi meg *Ellwood*, a missouri egyetem kiváló professzora, hogy ha a világ teljesen szakítana a keresztény gondolattal s átevezne pogány vizekre, úgy Nietzsche fölemelkednék a modern pogányság királyi trónusára, így azonban csak azzal a kétécsű dicsőséggel hunyhatta le szemét, hogy ő volt századának utolsó nagy híre vergődött pogánya.

Nietzsche igen közel jut tanításaival a görög filozófiának ahhoz az árnyalatához, melyet *Herakleitos* képvisel, kinek hasonlókép nem az átlagember, vagy a filantrop, hanem az erős, a hősi ember az ideálja; és midőn ugyanő korának minden baját és romlását a kereszténységnek tulajdonítja s az egyén életcéljául az én tökéletesbítését vallja s az emberiséget csak eszköznek tekinti arra, hogy belőle kiemelkedjék a jövő ideális ember-típusa, az emberfölötti ember: bár a XIX. század eszmekörét juttatja kifejezésre: azt az individualisztikus és naturalisztikus eszmekört, mely a maga liberalizmusával nemcsak az anyagi-gazdasági, de a szellem-erkölcsi élet minden viszonylatába besurranni igyekezett, végső elemzésben a pogány ideáloknak vált előharcosává, melyeknek az egyéni s politikai téren való újraéledése nem csekély mértékben tulajdonítható az ő befolyásának.

Messze vezetne, ha részletesen kívánnám ismertetni azt a szerepet, melyet az utolsó évtizedek gondolatvilágának kialakulása körül a *tudomány* töltött be. A XIX. század tudománya a természetmegismerésre helyezte a súlyt s aránylag igen csekély munkát fordított a lélek megismerésére. Ez a tudomány a maga vívmányaival kétségtelenül hihetetlen magasságokba lendítette fel a materiális kultúrát, de ugyanakkor a mostoha gyermek sorsára ítélte a szellemerkölcsi kultúrát. Az anyagi javak, élvezet s hatalom után törtető seregébe sorozott be mindenkit, felébresztette az emberekben a szédületes módon szaporodó kultúrjavak megszerzésére irányuló vágyat és sóvárgást, de elhanyagolván a lélek finom összetételének tanulmányozását s a szellemi táplálékról való gondoskodást, az egyik oldalon csömört, a másikon irigységet váltott ki. A társadalommal, a szociális problémákkal meg éppen vagy egyáltalában nem, avagy csekély kivételtől eltekintve, kizárólag *materialisztikus* szemszögből foglalkozott a még ma is gyermekcipőkben járó szociológia, mely a legutóbbi időig a társadalomnak szellem-erkölcsi alapjairól még csak tudomást sem szerzett.

A mi kultúránk eredeti bűne, hogy mindezeideig nem tudott szakítani a pogány ideálokkal s csak a félúton jár a krisztusi igék követésében. Pedig végre is be kell látnunk, hogy nincs tökéletesebb szociális rendszer, mint a kereszténység, mely a legharmonikusabb társas együttlétre hangolja az embereket. A pogányság izolál s individualizmusával szükségkép ellenségekbe tesz valamennyiünket, a kereszténység összekapcsol, mert midőn a felebaráti szeretet ápolására int, arra figyelmeztet, hogy minden emberben testvérünket s barátunkat lássuk. Ha továbbra is ttrjük a pogány ideológia fertőzősét, ha nem igyekszünk úgy egyéni, mint társadalmi, úgy nemzeti mint nemzetközi életünket a keresztény elvek szerint rendezni be, mindaddig fenyegetni fog a belső harc és külső háború veszélye, míg fel nem morzsolódunk, mert nem kell különös jó s tehetség ahhoz, hogy ha nem sikerül elejét venni egy legközelebbi világösszeütközésnek, kikerülhetetlenül elpusztul minden kultúrértékünk.

II.
BÜNTETŐJOG

A „rendtörvény”-javaslat

Nemzeti Újság, 1922. dec. 19.

Valamikor nem is olyan régen, ha törvényalkotás szüksége merült fel, a javaslat szerkesztésére hivatott minisztérium legalább is meghallgatta az elmélet és gyakorlat vezérembereit. Nem vitatom, hogy ez a módszer hibátlan törvények hozására vezetett; hisz a teoretikusok és praktikusok is emberek, kik tévedhetnek. Ámde merő véletlen-e, hogy pont attól az időtől fogva búr jánoznak fel törvényeink sorában oly alkotások, melyek elijesztő például szolgálhatnak arra, hogyan nem szabad törvényt csinálni, amikor a responsa prudentium-szerű jól bevált szokás kiment a gyakorlatból! Nem az elfogulatlan s mindenestre politikamentes tudomány bíráló szerepének hiánya s az életet az életből ismerő régi gyakorlati embereknek némaságra kárhoztatása idézte-e elő újabb törvényeink némelyikének kisebb-nagyobb elcsuszamlásait? Vagy a kodifikáció mai iránya csakugyan nem szorul a tudósok tanításaira s a praktikusok tapasztalataira? Ámde akkor mire valók az egyetemi katedrák, a monográfiák és tankönyvek, a jogászyűlés, a szaksajtó, a jogi és közgazdasági egyesületek felolvasó és vitaalkalmai?! Sajnos, ma már odajutottunk, hogy a tekintély elvét – saját érdekükben is – óvni hívatottak nem respektálják kellően a tudomány tekintélyét s bizonyos fokú önhitség-gel eregetik a levegőbe törvényrakétáikat, amelyek aztán, ha mégis felszállanak, többnyire nem a kellő helyen pukannak el s ahelyett, hogy az igényeket kielégítenék, megperzselik az ártatlan nézőket. Ily rosszul pukkanó rakétának készül az ú. n. rendtörvényjavaslat, melynek kanócát – úgy érzem – mielőbb el kell távolítani, nehogy eszébe

jusson a nemzetgyűlésnek azt felgyűjtva törvényként felröptíteni.

Nincs elegendő terem, hogy a javaslattal minden részletében foglalkozzam, de nem is szükséges, mert rövid pár sor keretében kimutatható, hogy az a büntetőjognak immár másfél évszázad óta világszerte mély gyökereket vert alapelveivel homlokegyenest ellenkezik s még a túlzó reformerek törevéseivel sem korrespondeál.

A javaslat vezérlő gondolata, hogy az állam érdekeire aggályos egyén személyes szabadságában korlátozható. Aggályos pediglen az a személy, „kinek magatartásából, nyilatkozataiból vagy egyéb körülményeiből a hatóság azt a meggyőződést meríti, hogy az illető személy (csak a kirívóbb pontokat emelem ki): „1. az alkotmány-nak vagy az állam vagy a társadalom törvényes rendjének felforgatására irányuló valamely tevékenységgel nyilvánvalóan egyetért és ilyen tevékenységben részes vagy abban résztvenni készül... 8. aki bárminő szervezkedésben a törvény vagy a hatóság által meg nem engedett vagy tiltott módon résztvesz, vagy belföldi politikai célra külföldi pénzt gyűjt, elfogad vagy felhasznál”.

„Egyetért és részes”, ezt csak olyasvalaki mondhatja, aki a bűnrészesség alapfogalmaival nincs tisztában, mert a részesség feltétele a tettesi cselekménnyel való egyetértés. No de míg ez a szöveg csak a büntetőjog alaptanításaiban való járatlanságról tanúskodik, addig már határozottan elvi kifogás alá esik a második variáns, mely így hangzik: „egyetért és résztvenni készül”; szóval, ami az intézkedésre alkalmul szolgálhat, az egy mentalitással kapcsolatos dispozició, tehát két merőben lelki hangoltság, melynek létre nemcsak magatartásból (pl. kalapmegemelés, szent misén megjelenés) vagy nyilatkozatból (pl. valaki azt mondja: véleményem szerint II. Ottó rex hereditárius), hanem egyéb körülményből (pl. valaki IV. Károlyra vonatkozó ereklyéket gyűjt) következtetve meggyőződést merít a hatóság.

De internis non iudicat praetor, és ha a javaslatnak esetleges törvényre emelkedése esetében mégis a vesébe akar látni, úgy velejét veszi a szabadságnak. Ez az első pont békóba veri a gondolatszabadságot, illetve lehetővé teszi, hogy bárki, bármikor dologházba utaltassék. Oda-

jutunk, ahol voltunk a XVII. században, amikor ahhoz, hogy valakit hűtlenségi perbe fogjanak, elég volt azt mondani: Vivat Petrus, sőt elég volt erre Vivat-tal felelni, bárha az éljenző nem is tudta a Petrus szó jelentését (Princeps Emericus Thököly *Regni Hungáriáé Salus*).

„Bárminő szervezkedésben a hatóság által meg nem engedett vagy tiltott módon résztvesz”... – folytatja a javaslat. Ennek a kiszólásnak csak úgy van értelme, ha a hatóság taxatív felsorolja a szervezkedésben való részvétel engedélyezett és tiltott módjait, amikor is – ha egy kissé engedékeny akar lenni – az engedélyek és tilalmak egész sorozatát kell kodifikálnia, szóval direktívát kell adnia az állampolgároknak, hogy miként viselkedjenek, ha bármiben viribus unitis óhajtanak eljárni, de ezzel aztán vége minden individualizmusnak s ezzel minden kultúrfejlődésnek, s építsen a kormány minden községben dologházat; de még így is, nem tudom, lesz-e elég férőhely s maradnak-e elegendő számmal custosok?

Válasz a belügyminiszternek

Nemzeti Újság, 1923 jan. 9.

A belügyminiszter úr a Budapesti Hírlap január 6-án megjelent számában védelmébe veszi „rendtörvény”-javaslatát s azzal végzi védőiratát, hogy „szükségessége vitán felül áll”.

Azokat, akik ellenkező véleményt nyilvánítottak, a belügyminiszter úr három csoportba osztotta. Nem tartozom egyik csoportba sem. Az elsőbe azért nem, mert rajongok a jogrendért s veszélyeseknek tartom azokat, akik annak erőszakos felforgatásával igyekeznek valamely célt elérni; a másodikba azért nem, mert politikával nem foglalkozom; s végül a harmadikba azért nem, mert – bár egész életemet azzal töltöm el, hogy kutatom, miként lehet a jog eszméjét a gyakorlati élet követelményeivel összeegyeztetve érvényre emelni – ezzel a javaslattal nem kívánok, de nem is lehet a jog szemüvegén keresztül fog-

lalkozni. A jog szemüvege alatt ugyanis megsemmisül e javaslat, minthogy az a jog kristálytisza lencséjének első sugara alatt hamuvá ég.

Ennek a javaslatnak azonban ezeken a szempontokon *messze túlmenő* jelentősége van.

„Az alkotmányosság helyreállítására alakult kormány”-nak olyan megnyilatkozása az, amely megrázkódtatja mindazok lelkét is, akik szerencsétlen hazánk sorsának jobbrafordulását a kormány zászlójára írt jelszó megvalósulásától remélik; ezek aggódva kérhetnek, hogy szükség van-e ősi alkotmányunk egyik alappillérenek ledöntésére avégett, hogy „az alkotmányosság helyreálltassék”?

Ezek még azt sem láthatják szívesen, ha a kormány *kényszerítő szükség nélkül* oly ügyek intézését viszi át a kir. bíróságokra, amely ügyeket alkotmányos törvényeink szellemének megfelelően más hatóságoknak kellene elintézni, aggodalom kell, hogy eltöltse lelküket azonban, ha azt látják, hogy a kormány *kényszerítő szükség nélkül* oly ügyek intézését akarja a rendőri hatóságokra ruházni, amely ügyek intézése alkotmányunk szerint egyedül a kir. bíróságok hatáskörébe tartozik.

Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy a belügy-miniszter úr meggyőződéssel nyújtotta be s védi javaslatát, két alapvető kérdésben azonban téved.

Téves mindenekelőtt az a megállapítása, amellyel a javaslatot jogi szempontból „súlyosan elítélők bírálatára” válaszol. A belügyminiszter úr elismeri, hogy „*minden kifogás megállana, ha a javaslat büntető rendelkezéseket tartalmazna*”, úgy véli azonban, hogy „a javaslatnak nem megtorlás, hanem megelőzés a célja” s ebből azt a következtetést véli levonhatónak, hogy a büntetőjogi szempontból felhozható aggályok tárgyaltanok.

Évszázados alapelv a büntetőjogban: „*nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur.*” Vagyis a büntetőjogban a megtorlás és a megelőzés elve ősidőktől fogva egybeolvadt; egy állam sem alkalmaz azért büntetéseket, hogy megtoroljon, hanem azért is, hogy megelőzzön. Az állam a hátrányos jogkövetkezésménnyel meg akarja előzni a cselekmény ismétlését azzal szemben, aki a társada-

lomra káros cselekményt már elkövette és egyúttal vissza akarja tartani a társadalom többi tagját is hasonló cselekmény elkövetésétől.

A javaslatnak tehát a büntetőjoggal való oly szembeállítás, hogy a javaslat nem megtorolni, hanem megelőzni akar, annál kevésbé prudens dolog, mert köztudomású, hogy büntetés alatt nemcsak a fegyházat vagy börtönbüntetést, hanem minden oly hátrányos jogkövetkezmény alkalmazását kell érteni, amelyet azért lehet valakivel szemben alkalmazni, mert értékítéletünk szerint társadalomellenes cselekményt követett el, vagy ily magatartást tanúsít. Vagy úgy véli a belügyminiszter úr, hogy például a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913:XXL törvénycikk, amely főleg megelőzést céloz, nem tartozik a büntetőjog körébe?

Köztudomású, hogy van egy büntetőjogi iskola és pedig az olasz pozitív iskola, amely „a büntetőtörvénykönyvből” még a büntetés szót is törülte s a bíróságnak arra kivan jogot adni, hogy a hátrányos jogkövetkezményeket *egyedül a cselekmény elkövetőjének* társadalmi *veszélyességéhez* mérten alkalmazza.

A javaslat rendelkezései tehát egyenesen a büntetőjog körébe tartozó intézkedéseket tartalmazznak, mert arra akarnak jogot adni a rendőrhatalóságoknak, hogy azzal szemben, akinek működése vagy magatartása az ő megítélésük szerint bizonyos szempontból az állam érdekeire aggályos, hátrányos jogkövetkezményeket alkalmazhasson, nevezetesen, hogy őt megfoszthassa személyes szabadságától és egyéb rendőri kényszerintézkedéseknek vetesse alá. Ha ez a javaslat törvénnyé válnék, ősi alkotmányunknak azt a pillérét döntené le, *minden szükség nélkül*, amely büntetőtörvénykönyvünknek és bünvádi eljárásunknak 1. §-ában mintegy az egész törvénykönyv homlokára van felírva, hogy Magyarországon bírói határozat nélkül személyes szabadságától senkit megfosztani nem lehet. Kétségtelenül igaza van tehát „közéletünk egyik legtiszteltebb tagjának”, akire a belügyminiszter úr hivatkozik, amikor azt állítja „ha ebből a törvényjavaslatból törvény lesz, személyes szabadság nincs többé”.

A másik végzetes tévedése a belügyminiszter úrnak,

hogyan azt állítja: „mindazok a rendelkezések, amelyek a rendtörvényjavaslatban foglaltak, a kivételes törvények alapján ma is egytől-egyig hatályban állnak”. „Ha tehát kilencedfél éven át” – amióta ugyanis a belügyminiszter úr előtt ezek a szabályok hatályban lenni látszanak – „... nem szűnt meg a személyes szabadság, nem fogadható el tárgyilagosnak az az állítás, hogy ez bekövetkezik, mielőtt a javaslat törvényt válik”.

Mindenekelőtt utalok arra, hogy – ha nem tévedek – közéletünknek ama egyik legtiszteltebb tagjától, akire a belügyminiszter úr hivatkozik, származik az a kijelentés is, hogy „a kormánynak nincs erkölcsi jogosultsága arra, hogy jogrendről beszéljen mindaddig, amíg internálási tábort tart fenn”.

A belügyminiszter úr megállapításából csak annyi felel meg a valóságnak, hogy mindazok a rendelkezések, amelyek a rendtörvényjavaslatban foglaltak, ma is egytől-egyik hatályban állnak. De kétségtelen az is, hogy amióta azok hatályban állnak, azóta ősi alkotmányunk szellemében értelmezett személyes szabadság *nincs* is Magyarországon.

Téved azonban a belügyminiszter úr, amidőn azt állítja, hogy ezek a szabályok „a kivételes törvények alapján vannak hatályban” és téved abban is, hogy ezek a szabályok „kilencedfél év” óta vannak hatályban.

Ezt a szabályt hazánkban először a Berinkey-kormány kezdte alkalmazni, midőn összefogdostatta azokat, akik az ő „jogrendjükre” a forradalmi kormány megítélése szerint aggályosaknak és veszélyeseknek mutatkoztak. Azután kiterjedtebb mértékben alkalmazták a tényleges hatalomnak utánuk következő bitorlói.

Mindenesetre megnehezíti e fontos kérdésben a tisztánlátást, hogy azok, akik e szabályt hazánkban meghonosították, emiatt felelősségre ma sem vonattak. Téved azonban a belügyminiszter úr, midőn azt állítja, hogy ily „szükségrendeletet” a minisztérium „pusztán politikai felelősségének védelme alatt” bocsáthat ki. Nem, belügyminiszter úr! Az ily szükségrendeletekért a minisztérium a politikai felelősségen túl *jogi felelősséggel* is tartozik a személyes szabadság megsértésének bűncselekménye

miatt az 1848:111. t.-c. 32. §-a és az 1920:X. t.-c. 15. §-a értelmében akár halálbüntetéssel vagy fegyházbüntetéssel is sújtható. Ha azonban a javaslatból törvény lenne, akkor ily szabályt *bármely jövőendő kormány* törvényes jogkörében alkalmazhatna s azért ebben az esetben természetesen jogi felelősségre vonható többé nem is volna. Azok a szabályok, amelyek ma hatályban vannak, nem gyökereznek a kivételes hatalomban, hanem azok az alkotmányosság helyreállítására alakult kormánynak az 1919. évi november 17-én tartott minisztertanácsi határozata alapján 91.383-1919. B. B. szám alatt kibocsátott *valóban* szükségrendeletén alapulnak.

Hazánk akkori viszonyai között, midőn a rémuralom összeomlás után a román hadsereg kivonulóban s a nemzeti hadseregünk előnyomulóban volt, erre a rendeletre *valóban* szükség is volt; a kormány részére a felmentést ezért s egyéb szükségrendeleteiért a nemzetgyűlés legelső törvényében az 1920. I. t.-c. 10. §-ában meg is adta.

Ez a törvény-[^], azonban kimondotta azt is, hogy amennyiben a kormány szükségrendeletében a törvényhozás ügykörébe nyúlt, köteles törvényjavaslatot mielőbb előterjeszteni.

Mivel az említett szükségrendelet a törvényhozás ügykörébe eső rendelkezéseket tartalmaz, a minisztérium eleget is tett a törvény parancsának akkor, amidőn az állami és társadalmi rend fokozottabb védelméről törvényjavaslatot terjesztett a nemzetgyűlés elé.

Ez a javaslat az 1921:111. t.-c.-ben törvényé is vált s ezzel az említett szükségrendelet további hatálybantartása a *jogi alapot el is veszítette*,

Azt tudjuk, hogy ez a rendelet alkalmazásban van ma is, ezt a belügyminiszter úr is elismeri. Azt azonban, hogy mi a hatálybantartásnak ezek után a jogi alapja, azt a magyar törvénytárból kisütni nem lehet; csak az kétségtelen, hogy sem meghozatalának, sem hatálybantartásának igazolása végett sem a kivételes hatalomra, sem más törvényünkre helyesen hivatkozni nem lehet.

Ha a belügyminiszter úr, aki elsősorban hivatott az állami és társadalmi rendet fenyegető veszélyek nagyságával számolni, abban a meggyőződésben van, hogy a

veszély nagy, éljen azzal a rendkívüli hatalommal, amelyet az 1921:111. t.-c. ennek elhárítására a kezébe ad és ne akarjon operálni holmi internálással, amire törvényes alap nincs és amire *szükség nincs is*. A minisztérium e törvény 13. §-a értelmében *statáriumot hirdethet* a törvény 1. és 2. §-ában meghatározott cselekményekre. Nyugodt lehet a belügyminiszter úr, hogy a kir. bíróságaink e törvény alapján felakaszthatnak és fel is fognak akasztatni mindenkit, aki az állami és társadalmi rendet komolyan fenyegeti, és ne iparkodjék internálással senkit illetékes bírósága elől elvonni!

Az internálási tábort pedig – aminek fenntartására ennek a szegény országnak igazán nem lehet pénze, hisz a leggazdagabb államok sem engedhetik meg azt a fényűzést, hogy a bolsevizmus és egyéb destruáló eszmék egymásközi terjesztésére embereket összezsúfoljanak – gyorsan oszlassa fel, ezt a szerencsétlen törvényjavaslatot pedig hamar vonja vissza.

Politikával egyáltalán nem foglalkozom, így nem is tudom megérteni, hogy miféle politikai bölcsesség kívánhatja meg, hogy az internálási tábor fenntartásával s ily szerencsétlen törvényjavaslat benyújtásával szomorúan való kritikára jogos alapot szolgáltassunk szerencsétlen elszigeteltségében vergődő hazánk belső és külső ellenségeinek alávaló rágalmozó hadjáratához.

Atekintetben némi megnyugvást érezhet belügyminiszter úr, hogy ezt a javaslatot védelmébe veszi, mert az ország közvéleménye nem az Ön védőiratára kíváncsi, hanem a kormány mindenkori jogi szakértőjét: az igazságügyminisztert szeretné hallani. Valóban joggal követelhetik meg azok, kik az alkotmányosság helyreállításától – amely jelszóra a kormány alakult – várják hazánk sorsának jobbrafordulását, hogy nyugtassa meg lelküket az igazságügyminiszter afelől, hogy a személyes szabadságot nézete szerint miért nem veszélyezteti az internálási tábor fentartása és ez a javaslat, amely a mindenkori kormányok számára ily célból akar törvényes alapot teremteni. Igaz, az igazságügyminiszter a külügyekkel foglalkozik, valószínű tehát, hogy valami fontos külpolitikai érdek kívánja meg e javaslatot? Gratulálha-

tunk hazánk új külügyminiszteréhez; ott bizonyosan azt tartják róla, hogy jó jogász?!

Et nunc venio ad fortissimuin! Melyik is a személyes szabadság korlátozásai? Kitiltás, rendőri felügyelet alá helyezés és dologházba utalás (az 1911. évi jogászyűlésen a „csavargás és dologkerülés” alapján megállapítható közveszélyesség esetében javaslatom, mely elfogadásra talált, úgy hangzott, hogy ilyenkor a *bíróság* fokozatosan alkalmazhassa a *társadalmi felügyelet alá helyezést*, a munkatelepre s kényszerdologházba utalást). Ehelyütt csak egy intézkedésre hívom fel a ügyeimet s ez a rendőri felügyelet alá helyezés, mely a javaslat szerint tartalmilag annyit jelent, hogy az illető nem távozhat lakóhelyéről engedély nélkül, útlevelet nem kaphat, politikai szereplésben, nyilvános ülésen vagy társas összejövetelen részt nem vehet, nem használhat telefonállomást, levelezése, táviratváltása, telefonérintkezése ellenőrzés alatt áll (pardon, kimaradt, hogy születendő esetleges fiúgyermekét Ottó névre nem kereszteltetheti, Király-cigarettát nem szívhat, a Nemzeti Újságot és Új Nemzedéket nem járathatja). Mennyit szídtuk Ausztriát s mégis mily tartalmi megtoldásokkal óhajtja a javaslat a XIX. században egyedül a Lajtán túl érvényben volt rendőri felügyelet intézményét importálni!

Lehetetlennek tartom, hogy e javaslat, hacsak háromnegyed részét el nem hagyják s a megmaradt negyed részét teljesen át nem dolgozzák, törvény erejére emeltessek, mert különben épp a megfordított fejlődése fog beállania annak a sorozatnak, melyet Richelieu tábor-szernagy XVI. Lajos előtt így festett le: „Sire! XIV. Lajos alatt senki sem mert egy szót sem szólni, XV. Lajos alatt egész halkán, Felsőged alatt már hangosan beszélnek.” Egy évtizeddel ezelőtt hazánkban túlszabad és túlhangos volt a szó, ma már csak suttogva mernek az emberek beszélni s félő, hogy a rendtörvény el fogja némítani a magyar ajkakat.

Viszonzv asz a bel ugyminiszternek

Nemzeti  ujss ag, 1923 jan. 16.

A bel ugyminiszter  ur a *Nemzeti  ujss ag* jan. 14- en megjelent s amab an v alaszol arra a cikkemre, amely e lap hasábjain látott napvilágot.

A bel ugyminiszter  ur v alasz t nem hagyhatom sz n k l. Mindenekelőtt leszögezem, hogy a bel ugyminiszter  ur meg sem kísérelte az *első* alapvető megállapításom helyességét bírálat tárgyává tenni; azt nevezetesen, hogy „a javaslat rendelkezései egyenesen a büntetőjog körébe tartozó intézkedéseket tartalmaznak” s az ehhez f z tt azt a kijelentésemet sem, hogy a javaslat alkotmányunknak a személyes szabadságot védő alappilléreit d nten  le *minden s iks eg nélkül*. Az ugyanis, amit a bel ugyminiszter  ur a rendőrség hivatásáról elmond, ezt az alapvető kérdést távolról sem érinti.

Ezzel kapcsolatban csak egyet kívánok a bel ugyminiszter  urnak „mint az alkotmányos jogrend és jogbiztonság helyreállítására alakult kormány” egyik tagjának figyelmébe ajánlani.

Az alkotmányos jogrendhez tartozik az is, hogy a bel ugyminiszter ne avatkozzék bele az igazságügyminiszter ügykörébe. Az alkotmányos jogrend idejében a büntetőjog ügykörébe v g  törvényjavaslat előkészítése az igazságügyminiszter hatáskörébe tartozott. Talán az sem lesz érdektelen a bel ugyminiszter  urra s az alkotmányos jogrend helyreállítását célzó törekvésére sem, ha figyelmére méltatja, hogy miként készültek a büntetőjog körébe v g  törvényjavaslatok az alkotmányos jogrend idejében. A háborút megelőző években s a háború első éveiben is több ily javaslat került a törvényhozó el . S bár abban az időben hazánk egyik legnagyobb b ntet jog sza  lt az igazságügyminiszteri s kben, nagy gonddal előkészített javaslatain l mindenkor mérlegelte a *nem hivatalnokokb l*, hanem független elméleti és gyakorlati szakf rfiakb l szervezett Büntetőjogi T rv nyk sz t  Bizottságnak s azonfelül a m. kir. Curi nak, korona gy szs gnek,  tel t bl knak s f  gy szs geknek a javaslatra vonatkozó észrevételeit.

Belügyminiszter úr! önt ezeknek a hivatott tényezőknek véleménye nem érdeklí!!

Pedig ugyancsak az igazságügyi hatóságok ügykörébe vág a rendtörvényjavaslat! Annyira, hogy azok működése a javaslat világában feleslegessé is válik. E javaslat végére stílszerűen oda lehetne iktatni, hogy: „e törvény hatályának tartania alatt a büntető igazságszolgáltatás eddigi szerveinek, nevezetesen: a kir. bíróságoknak és ügyészségeknek működése szünetel.” Azt talán a belügyminiszter úr sem vonja kétségbe, hogy minden bűncselekmény sérti az állam érdekeit, mert minden bűncselekmény a jogrendet támadja meg – s talán azt sem vonja kétségbe a belügyminiszter úr, hogy a büntetőjognak s a büntető igazságszolgáltatás szerveinek főhivatása, hogy az állam jogrendjét ily támadásokkal szemben megvédjék. A javaslat azonban arra akarja felhatalmazni a rendőrhatalóságokat, hogy ők már azt megfoszthassák személyes szabadságától, akinek működése s magatartása az ő bölcs megítélésük szerint az állam érdekeire aggályos. Ha ily módon bölcs rendőrökkel az alkotmányos jogrend veszélytelenül megvédhető, ugyan mi szükség van akkor büntetőjogra s kir. bíróságok s kir. ügyészségek működésére?!

A *második* alapvető kérdésre adott válasz mellett sem lehet szótlannul elmenni.

A belügyminiszter úr válasza szerint az internálásra az első *felhatalmazást* az 1912:LXIII t.-c. 6. §-ának 4-ik és különösen 5-ik bekezdése, továbbá az 1914:L. t.-c. 10. §-a s az 1920:VI. t.-c. 1. §-a adja meg.

Téved, belügyminiszter úr!

A legutolsó helyen hivatkozott törvényről nem kell beszélnünk, mert ez csak annyit jelent, hogy ha a háború esetére szóló kivételes hatalomról alkotott valamelyik törvényünk felhatalmazást adott volna a minisztériumnak az internálási szabályzat kibocsátására, *ebben az esetben* a minisztérium ezzel a felhatalmazással tovább is élhetett volna.

Ám sem az 1912:LXIII. t.-c. 6. §-a, sem az 1914 :L. t.-c. 10. §-a *nem* adott felhatalmazást arra, hogy a minisztérium kimondhassa, hogy „akinek működése vagy magatartása bizonyos szempontból az állam érdekeire aggályos,

veszélyes vagy gyanús”, azt a rendőrhatalóság személyes szabadságától megfoszthatja, – amit kimondott az internálási rendelet s aminek törvénybeiktatását a rendtörvényjavaslat célozza.

Kétségbeejtő ez a törvénytárgyalás, „alkotmányosság helyreállítására törekvő” belügyminiszter úr! Hisz' ha az internálási rendelet nem szűkségrendelet volna s annak kibocsátására az idézett törvények a minisztériumnak jogot adtak volna, ez annyit jelentene, hogy a forradalmi kormánynak s az államhatalom utánuk következett bitorlóinak alkotmányos törvényeink adtak volna jogot arra, hogy megfoszthassák személyes szabadságuktól azokat, akik az állam érdekeire az ő megítélésük szerint aggályosak voltak!

Nem, belügyminiszter úr! ön a tévedések tengerében evez!

Az 1912:LXIII t.c. 6. §-ának 4-ik bekezdése csupán arra ad felhatalmazást, hogy az, „akinek illetőségi községe nem fekszik az illető törvényhatóság területén, ennek egész területéről kitiltható”, – az 5-ik bekezdés pedig arra, hogy azt, „akinek illetőségi községe a törvényhatóság területén van, arra lehet kötelezni, hogy illetőségi községét hatósági engedély nélkül el ne hagyja.”

A másik törvényhelyet, az 1914 :L. t.c. 10. §-át a belügyminiszter úr maga idézi, csakhogy a kérdés szempontjából jelentéktelen részeket húzza alá (a törvényidézés e szokatlan módjához még jobban illett volna a többi részt petitttel szedetni). Ez a szakasz valóban szoros összefüggésben az 1912:LXIII. t.c. 6. §-ával, azt mondja ki, hogy „olyan egyének, akiknek az ország bizonyos vidékén tartózkodása a hadviselés szempontjából aggályos, e vidékről kitilthatók és az ország más vidékén... őrizet alá helyezhetők.

Ez a szakasz nyilvánvalóan összefüggésben volt a hadviselés érdekeivel, hisz' csak bizonyos *vidékről* kitiltást ismert.

A belügyminiszter úr törvénytárgyalata szerint, ez a törvényhely jogot ad neki arra, hogy szerencsétlen hazánk egész területén, vagyis összes vidékein tartózkodó bármely embert aggályosnak tarthasson és őt személyes

szabadságától megfoszthassa! Komolyan gondolja ezt belügyminiszter úr!

Csak azt nem tudom, ha a hadügyminiszter úr hadviselése szempontjából hazánk egész területén bárkinek a tartózkodása aggályos, hol van az a boldog *más vidék*, ahol az őrizet alá helyezés történhetik?

Tanulságok a legmodernebb büntetőtörvénykönyv-javaslatból

Nemzeti Újság, 1923 febr. 7.

A régi Magyarországnak egyik legkiválóbb igazságügyminiszterétől, *Pauler Tivadartól* ered az a mondás, hogy „a büntetőtörvénykönyv a népkultúra hőmérője”. Ritka szállóige áll közelebb az igazsághoz, mint ez. Mert valóban alig akad jelenség, mely egy korszak kultúrállapotát hívebben tükrözné le, mint annak gyakorlatban levő, illetőleg érvényben volt büntető jogszabályai. Amint az egyik oldalon a bukás szélén álló római birodalom erkölcsi zülöttsége olvasható ki az olynemű rendelkezésből, mely fővesztéssel sújtja a császári színű ruha (*tincta conchyliis*) hordását és a vörös tinta használatát – azonképpen a másik oldalon az emberszeretetet hirdető és gyakorló krisztusi eszme hatását érezzük a kereszténység első évszázadainak nemcsak társadalmában, hanem büntetőjogszabályaiban is, mely utóbbiak a büntetés céljául immár nem az elrettentést, hanem a javítást tekintik s átok terhe alatt tiltják az istenítéletek alkalmazását s mindazon szertartásokat, melyek a vádlott bűnösségét vagy ártatlanságát a véletlentől tették függővé. És amint a XVIII. század társadalmi állapotait tanulmányozó historikus e kornak abból a gyakorlatából, mely lehetővé tette a gyanús (a mai terminológia szerint „aggályos”) egyének letartóztatását és súlyos büntetéssel sújtását, valamint az ú. n. „*lettre de cachet*” (elfogató parancsnak név nélkül való kiállítása) intézményét, apodiktikus biztossággal következtethet azon időszaknak hatalmi túlkapásaira s a sze-

mélyes szabadságot eltipró zsarnokságára, mely azonban üveglábakon járt – épúgy megállapíthatja a XIX. század kultúrfejlődésébe elmélyedő kutató az 1810-iki francia code-tól napjainkig megalkotott minden kultúrállam büntetőtvénykönyvének homlokzatára írt abból a tételből, hogy „nulla poena sine crimine” (a büntetésalkalmazás előfeltétele az elkövetett bűncselekmény): a szabadságjogok tiszteletét.

Ma már kétségbe nem vont s nem is vonható – mert tapasztalaton alapuló – tétel, hogy a múlt évszázad büntetőtvénykönyvei nem felelnek meg a büntetőjog igazi céljának, mely nem egyéb, mint védelmet nyújtani a társadalomnak a büntettekkel szemben. Ám az is világszerte elfogadott tétel, hogy a céltévesztés gyökere nem a most említett princípiumban keresendő, hanem a bűncselekményekre megállapítható s a büntetés egyéniségét nyomon kísérni nem alkalmas jogkövetkezmények (ez idő szerint majdnem kizárólag a büntetés) rugalmasságának hiányában.

A külföldön immár két évtizedet meghaladó idő óta, hazánkban az 1908-ik évvel (a fiatakorúakra vonatkozó s a feltételes elítélés intézményét meghonosító ú. n. Büntető Novellával) indult meg a reform-mozgalom, melynek továbbfejlődése eredményezte nálunk még a közveszélyes munkakerülőkkel szemben alkalmazható intézkedéseket (ilyen a határozatlan időre szóló dologházba utalás) szabályozó 1913:XXL t.-c.-et. Az 1914-ik év úgyszólván mindenütt megszakította az evolúció fonalát, vagy legalább is megnehezítette annak továbbszövését. Egyedül *Olaszország* cáfolt rá az inter arma silent musae szólamra, mert 1921. évi január havában meglepte a világot egy büntetőtvénykönyvjavaslatlaltal (egyelőre az általános rész készült el), mely felöleli az összes reformgondolatokat és pedig *a lehető legmerészebb* kivitelben.

E javaslatnak főbb alapelvei a következők: A büntető igazságszolgáltatás beavatkozásának továbbra is *feltétele* a bűncselekmény-elkövetettség, a jogkövetkezmény minőségének s mértékének megállapításánál azonban nem annyira a bűncselekmény tárgyi súlya, mint inkább a büntettes veszélyességének foka irányadó, mely utóbbi kérdés eldöntésénél a bűncselekmény egyszersmind *merő jelen-*

ség. Szóval a súlypont a tettről átlendül az elkövetőre. Merész újítás; de mily mérhetetlen távolság választja el attól a tudománytalan javaslattól, mely nem áll személyes szabadság korlátozásával járó jogkövetkezményt róni arra, ki, mert „egyetért” és „résztvenni készül”, aggályos (v. ö. rendtörvényjavaslat 6. §. 1. pont).

Figyelemreméltó a javaslatnak megkülönböztetése a *közönséges* és *társadalompolitikai* büntetések között; az előbbi kategóriába azok tartoznak, kik a bűncselekményt önző motívumból követték el, az utóbbiba azok, kiket az elkövetésnél kizárólag politikai indító ok vagy a társadalom érdeke vezérelt. Jellemző, hogy ehelyütt szükségesnek tartották a javaslat szerkesztői külön hangsúlyozni, hogy csak annak a magatartása esik a büntetőjog területére, ki „a gondolat egyszerű kifejezésén túlmenve már materiális vagy erőszakos támadásba megy át a fennálló társadalompolitikai rend ellen”. A gondolat-büntetésről (mint aminőre a rendtörvényjavaslat céloz) szó sincs, sőt ennek még az ideájától is visszaretten a szabadságát féltő olasz törvényhozó.

A „büntetés” kifejezés helyett a javaslat a „jogkövetkezmény” szót használja. A *közönséges büntett* esetében alkalmazható jogkövetkezmények: a pénzbüntetés, községből kitiltás, helyhezkötés, nappal munkateljesítésre kötelezés, egyszerű elkülönítés dologházban vagy mezőgazdasági telepen, szigorított elkülönítés zárt intézetben, végül állandó elkülönítés zárt intézetben. *Társadalompolitikai büntett* elkövetőjével szemben alkalmazásba kerül: a pénzbüntetés, az országból kitiltás, az egyszerű elzárás és pedig külön intézetben vagy legalább is külön osztályban. A társadalompolitikai büntettes tehát dologházba nem kerülhet, mert bár a fennálló rendre veszélyes, de „majdnem mindig feddhetlen és becsületes”, szóval homo nobilis, kire rendszerint talál Shakespeare-nak Brutust jellemző igéje, hogy „This was a man”.

Halálbüntetést, botbüntetést, rendőri felügyelet alá helyezést a javaslat nem ismer, viszont a modern büntetőjogtudomány által sürgetett ú. n. biztonsági intézkedéseket a „jogkövetkezményekkel” egyvonlra helyezi, amivel bevallottan azt akarja elérni, hogy „az ú. n. biztonsági intézkedéseket kiszabadítsa a közigazgatás önkénye alól

s a *jogszolgáltatás biztosítékai* alá rendelje azokat is csak úgy, mint bármely más jogkövetkezmény (tehát a szoros értelemben vett büntetés) alkalmazását”.

Mindenesetre beható vita fogja megelőzni a javaslatnak úgy ezeket, mint ehelyütt nem ismertetett egyéb rendelkezéseit, de bármi legyen is a sorsa e reform-munkálatnak, nem egy tanulságot meríthetünk abból, így különösen, hogy *a legmerészebb védekező büntetőjognak sem kell a szabadság eszméjét feláldoznia s még kevésbbé szabad a büntetőbírók joghatóságát a mindenkori kormánytól függő közigazgatási szervekre átruházni.*

Epilógus a király-per törléséhez

Új Nemzedék, 1924 júl. 27.

Nem politikai, hanem merőben tudományos nézőszögből foglaltam állást az úgynevezett királyperben, amidőn mint Sigray gróf és Kray báró védője alkalmam nyílt a vádtanács tárgyalásán szavamat hallatni. Védőbeszédem. – mert a vádtanács tárgyalásán a nyilvánosság törvény erejénél fogva ki van zárva – az aktákban eltemetve pihen s magam sem gondoltam mindez ideig annak közzétételére, de most – amikor a pertörléssel az én tudományos argumentumokkal megalapozott nézetem győzött – indítva érzem magam arra, hogy álláspontom alapgondolatát a nagy nyilvánosság elé vigyem.

Részemről kezdettől fogva a jogbölcsezet szemszögéből értékeltem a szönyegre került kérdést. Nem büntetőjogi, hanem a jogkeletkezést érdeklő jogfilozófiai problémát láttam abban.

A kérdés ugyanis az volt: *vajjon azok támaszkodhatnak-e a jog alapjára, kik a királyt haza jövetelében támogatták, – vagy azok, akik őt ebben a királyi eskün alapuló kötelességének teljesítésében erőszakkal megakadályozták?* Az első kérdésre adott igenlő felelet jogi konzekvenciája odajuttat, hogy az ország koronázott királyát uralkodói jogainak gyakorlásában akadályozók: *felségsértést* követtek el, – ám ha a második kérdést oldjuk

meg igenlően, úgy nyilván *lázadást* kell megállapítani a „királypuccs” résztvevői terhére. Látni való ezekből folyólag, hogy a kérdés a jogkeletkezés tengelyén fordul, azon a problémán: vajjon forradalmi időkben, mi a jog? Az a szabálytömeg-e, mely érvényben volt a forradalom kitöréséig, avagy az, mely a kérdés fölvetődésének idején tényleg életben van?

Hogy e kérdésre felelhessünk, vissza kell nyúlnunk a jogfogalom lényegét tevő feltételekhez, amelyek közül problémánkat érdeklően kettő ütközik ki. Valamely jog teljességéhez – nézetem szerint egyebeken kívül – két pillér szükséges. Valamely szabály, illetve szabálycsoport jogminősége – ha az egyéb kellékek megvannak – kettőt tételez fel: 1. kell, hogy az a norma, illetve normacsoport a végrehajtást – esetleg kényszer útján – biztosítani képes *hatalomra* támaszkodjék s kell, 2. hogy a kérdéses norma, illetve normacsoport iránt a széles néprétegekben a követés, alávetés, elismerés vagy helyeslés *erkölcsi készsége* meg legyen. Az a szabály, mely csak a hatalomra, csak az erőszakra támaszkodik s nélküli a most említett erkölcsi bázist, épp úgy nem „teljes-jog”, aminthogy nem-teljes-jog az a szabály sem, amit az emberek talán helyesnek tartanak, de amely hiányolja a hatalomra támaszkodás objektív elemét, avagy amely éppenséggel ellentétben van az államhatalom által jogi szabályként kihirdetett normával.

E tételeimet el nem fogadók szerint teljes-jog volna in ultima analysisi már az első pillanatban egy erőszakos csoportnak, mely az államhatalmat ideig-óráig magához ragadta, minden szabálya (jognak kellene tehát minősíteni a kommunisták szabályait), – illetve teljes-jog volna az a szabály, amelynek erkölcsi helyes alapjai tán kimutathatók, de amelyekre az államhatalmat gyakorló erő vagy már, vagy még nem támaszkodik (e tan, amely a jogellenesség tartalmi dualizmusának tana címen ismeretes a jogbölcészlet irodalmában, elvi hibáin kívül veszélyes is, mert a jog objektív normáit gyengíti, midőn a jogszabály fölé az Ítélező egyént helyezi).

Előreszegezve e tételeimet, lássuk: mi történik forradalmak idején a jog életében? A forradalom kitörése előtt élt egy fizikai és erkölcsi erejében teljes jogrendszer. Jött a forradalom. Ez föbe ütötte a jogrendszert, mely elaléltan

terült el a porondon; a lélek – az erkölcsi erő – nem szállott ki ugyan belőle, de mint az állami és társadalmi rendet szabályozó norma nem funkcionál. A forradalomban felülkerekedő hatalom viszont saját érdekében is rögtön szabályokat bocsát ki, intézményeket létesít (esetleg a régiakat változatlanul vagy több-kevesebb változtatással fentartja), mert éneikül beállana az anarchia, de bár ezek a szabályok és intézmények még nem eresztették bele az általános elismerés, a követési készség erkölcsi talajába gyökérszálaikat: tényleg követésre találnak, mert a hatalom, az erő kikényszeríti a követést.

Van tehát egy időszak, amikor két – a jog színével bíró – szabályrendszer áll egymással szemben: az egyik, amely még merőben a hatalomra támaszkodik, s a másik, amelynek alapja a hagyomány, az eddig elismert s a szívekben még most is mély gyökerekkel bíró erkölcsi erő. Egyik sem bírja a jogteljesség feltételeit; mindenik igyekszik a hiányzó feltételt megszerezni, – amaz az erkölcsi alátámasztást, emez a hatalmat. Ha ez utóbbi sikerül, úgy az úgynevezett ellenforradalom útján a porondon előbb elterült, ájultan heverő jogrendszer ismét életre kél s megszerezve a jogteljességhez szükséges fizikai erőt régi uralmába helyezkedik vissza.

Ha viszont az utóbbi törekvés vezet eredményre, azaz ha a hatalmon levő „nem-teljes-jogrend” (talán mert csakugyan a fejlődés vonalán halad, vagy mert csakugyan mellette szól a magasabb erkölcsi erő) idővel bele tud férközni a lelkekbe, idővel elnyeri a széles néprétegek részéről az általános követési, alávetési, elismerési készséget, úgy végül is a jogteljesség színvonalára emelkedik. De addig... *addig csak közeledik* – hol gyorsabb, hol lassúbb ütemben – a jogteljességhez. – Amíg tehát két nem-teljes jogrend áll egymással szemben, addig nem jogvita folyik a felek között, hanem a tények harca.

Ámde a nem-teljes jogrendszereknek a tény-harcában a döntő szót ép ezért *bíróság*, és pedig sem egyik, sem másik félnek bírósága az igazságosság magasabb elvei szerint *nem mondhatja ki. Ily kérdésben közmegnyugvást keltő, igazságos ítéletet bíróság nem hozhat.* Ily kérdés nem való bíróság elé s ha – hibásan – mégis odatereltett, el kell onnét vonni.

Ez az elvonás történt meg a pertörléssel, mely *megnyugvást vitt a szívekbe s előkészítette azt az utat, amelyen haladva sokat sínylődött nemzetünk előbb-utóbb el fog érkezni ahhoz a jogteljességhez, ahhoz a konszolidációhoz, amely az ezeréves Magyarország hagyományainak is megfelel s egyben gazdasági és erkölcsi megerősödésének szilárd alapjait megveti.*

Nyilatkozat a Rupert-ügyben

Nemzeti Újság, 1923 febr. 12.

(Kisebbségi elteréssel ugyanez a Nép, Szózat és Budapesti Hírlapban.)

Itt látszólag két jog összeütközéséről van szó. Az egyik a tárgyalást vezető elnöknek a Bp. 296. §-a által biztosított joga a tárgyalás rendjének fenntartására, a másik pedig a nemzetgyűlési képviselők mentelmi joga. Az elsőből kifolyólag az elnöknek joga és kötelessége, hogy minden tekintetben gondoskodik a tárgyalás rendjének fenntartásáról, a másik jog pedig azt jelenti, hogy nemzetgyűlési képviselő ellen bűncselekmény miatt büntető eljárást, tettenérés esetét kivéve, a nemzetgyűlés előzetes engedélye nélkül indítani nem szabad.

Az adott esetben ez a két jog ütközik össze, illetve a két jog mögött álló érdekek, mert hiszen minden jog valami életérdeket véd. Mikor két jog között összeütközés történik és a csomót nem tudjuk kibonyolítani, akkor azt kell nézni, hogy a két jog közül melyik az értékesebb? *Adott esetben* tehát mi az értékesebb? Az, hogy a bírói tárgyalás rendje biztosíttassék vagy pedig az, hogy a képviselői immunitás csorbát ne szenvedjen. Tekintetbe véve azt, hogy az adott esetben az illető nemzetgyűlési képviselő – ehhez szó nem férhet – nem jogos cselekedetet követett el, azt hiszem, hogy a sérthetlenséget biztosító jogszabály mögött rejlő érdek nem lehet olyan értékű, mint az az érdek, amely a tárgyalás rendjének megóvását szükségessé teszi. Más szóval kifejezve a dolgot, *nagyobb érdeke az államnak, hogy a bírói tárgyalások rendben*

menjenek cs hogy a bírói tekintély megóvassék, semhogy a törvényhozás tagjainak vagy az egyike, vagy a másika a sérthetelenség palástjába burkolva törvényellenességeket kövessen el.

Ez a kérdés elvi része.

A mi már most a gyakorlati alkalmazást illeti, erre nézve véleményem a következő:

A Bp. 141. §-ának első pontja szerint előzetes letartóztatásnak tettenkapás esetében van helye, ha a tettenkapott kiléte meg nem állapítható. Ez a rendelkezés azonban csak büntettekre és vétségekre vonatkozik. Ebben az esetben azonban nem erről van szó, hanem a tárgyalás rendjének biztosításáról, amelyről a Bp. 296. §-a intézkedik. Ez a §. nem büntető eljárást statuál, hanem csupán a rend fenntartásáról intézkedik, tehát a 141. §. első pontja erre nem is vonatkozik.

A tárgyalás rendjének biztosításáról intézkedő 296. §. utolsóelőtti bekezdése a következőképen hangzik:

„A hallgatóság közül azokat, akik a tárgyalás rendjét zavarják, vagy méltóságát sértik, tetszést vagy nemtetszést nyilvánítanak, az elnök rendreutasítja, ha ez eredménytelen marad, a teremből kiutasítja, szükség esetén kivezethető.”

E rendelkezések között bizonyos fokozat van megállapítva. A nevezett nemzetgyűlési képviselő azonban ismételten is ellenszegült az elnök rendcsináló intézkedéseinek és így erre az esetre ennek a szakasznak utolsó bekezdését kell alkalmazni, amely határozottan kimondja a következőket:

„Az elnök azt, aki rendeletének ellenszegül vagy a rendet ismételve vagy általában súlyosabban megzavarja, azonnal letartóztathatja és nyolc napig terjedhető elzárással büntetheti.”

Ez azt jelenti, hogy ha az elnök *súlyosabb rendzavarásokat* tapasztal, akkor nem kell neki előbb az utolsó bekezdésben kimondott fokozatokat (rendreutasítás, kiutasítás és kivezetetés) alkalmazni, hanem *nyomban kimondhatja a letartóztatást és az illetővel szemben nyolc napig terjedhető rendbüntetést alkalmazhat.*

A letartóztatásnál ilyen rendzavarás esetében nem

lehet tekintetbe venni azt, hogy valaki a törvényhozás tagja-e vagy sem. *A törvényszakaszok egyáltalában nem mondják ki azt, hogy ezek alól az intézkedések alól - amelyek kizárólag „ülésrendészeti” intézkedések - a nemzetgyűlési képviselő ki volna véve, mert hiszen ha a törvény itt kivételeket tenne a képviselőkkel, akkor előfordulhatna az az eset is, hogy az elnök a tárgyalás rendjét nem tudná fenntartani.* Vegyünk egy példát. Egy nemzetgyűlési képviselő megzavarja a bírói tárgyalás rendjét. Az elnök rendreutasítja. Nem használ. A teremből kiutasítja. Nem megy ki. Kivezetteti. Visszakiabál az ajtó mögül vagy kívülről dörömböl az ajtón és így zavarja meg a tárgyalás nyugodt lefolytatását. Ha tehát az elnöknek nem volna joga rendzavarás esetében a nemzetgyűlési képviselő letartóztatására, akkor a fentebb említett példa alapján *felmerülhetne az a helyzet, hogy az elnök a tárgyalás rendjét egy mentelmi jog által védett nemzetgyűlési képviselő miatt nem tudná biztosítani.* Ez pedig képtelenség. A tárgyalás elnökének tehát igenis joga van ilyen esetben a képviselő letartóztatására, de minthogy ez a letartóztatás kizárólag a tárgyalás rendjének biztosításából történhetik, *világos, hogy a letartóztatott nemzetgyűlési képviselőt legfeljebb a tárgyalás befejezéséig lehet letartóztatásban tartani.*

Ami már most az *elzárás büntetésének* kimondását illeti, ennek nincs semmi jogi vagy törvényes akadálya, mert ilyen esetben egyszerű rendbüntetésről van szó. *A végrehajtás foganatosítására* azonban a nemzetgyűlési képviselőt ki kell kérni a nemzetgyűléstől. A helyes eljárás tehát ilyen esetben az, hogy az elnök az illetőt letartóztatja, legfeljebb a tárgyalás befejezéséig letartóztatásban tartja, a rendbüntetésre vonatkozó ítéletét kimondja és ítéletét foganatosítás előtt átteszi a törvényhozás illetékes házához, amely vagy kiadja az illető képviselőt vagy pedig megtagadja a kiadatást.

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatom, hogy *Schadl Ernő tanácselnök a törvény betartásával, teljesen jogszerűen járt el, mert a tárgyalás rendjének biztosítása nemcsak joga, hanem kötelessége is.*

A pénzhamisítás a büntetőjog világában

Nemzeti Újság, 1926 jan. 9.

Az az érthető érdeklődés, mely világszerte, de különösen a hazai közönség körében a frankhamisítók ügyét kíséri, arra indít, hogy pár sorban megvilágosítsam azokat a büntető jogszabályokat, melyek ebben a nagy port felvert ügyben érvényesülni fognak.

Történetileg a pénzhamisítás sokáig *falség sertésként* esett büntetés alá. Így a római jog *crimen laesae majestatis*-nak minősítette és tűzhalállal büntette. Ez a felfogás erősödött meg a germán népjogokban, a Carolinában (V. Károly híres büntetőtörvénykönyve), a francia ú. n. *ordonnance*-okban (ezek szerint a büntetés rendszerint: olajbafőzés), sőt még az 1810-i *Code penal*-ban is. Az angol jogban is ez volt az álláspontja; a pénzhamisítás *high treason*, melynek büntetése: halál (a kivégzettnek kivették a beleit s elégették). Hazánkban a hűtlenség esetei közé sorolták az álpénzverést; így Werbőczy Hármaskönyve szerint hűtlenség vétkében bűnösök, „kik hamis pénzt vernek, vagy ilyent tudva és nyilván nagy mennyiségben használnak” (L. r., 14. cím, 4. §.); büntetésük: fej- és jószágvesztés.

Ezzel az úgyszólván mindenütt elterjedt közjogi felfogással szemben Beccaria azt vitatta, hogy a pénzhamisítónak nem az a célja, hogy „felségjogot gyakoroljon, illetőleg bitoroljon, hanem hogy mások érdekeinek rovására tiltott módon gazdagodjék”. E nézet hatása alatt az eddig felségsértésnek tekintett pénzhamisítást csalásnak, lopásnak, hamisításnak kezdik minősíteni. De ez a magánjogias felfogás sem felel meg e büntett lényegének, mely – mint erre először Rossi mutatott rá – a közhitel, a *publica fides* megtámadása

E tanok hatása alatt a XVIII. század utolsó évtizedeitől fogva a legtöbb törvényhozás szakít az ósdi felfogással s a pénzhamisításban bizonyos társadalmi javak, így a közhitel, a pénzforgalom, közbizalom, üzleti forgalom megsértését látja s rendszerint szabadságvesztés büntetéssel sújtja.

Hazai büntetőtörvénykönyvünk, mint ez az Indoko-

lás vonatkozó szavaiból kitűnik: a forgalom biztosságának a pénzforgalom megzavarásából származó veszélyeztetését veszi a pénzhamisítás uralkodó jellegének, de mert a hamis pénz készítése által felségjog is bitoroltatik, közel hozza e bűncselekményt az állam léte, alapintézményei, a közrend s a polgárok alkotmányos jogai ellen elkövetett ú. n. politikai bűncselekményekhez, amennyiben közvetlenül ezek után: a magasabb társadalmi és erkölcsi érdekeket sértő deliktumok (XI-XVI. fejezetek) között első helyen tárgyalja.

Büntetőtörvénykönyvünk XI. fejezetében foglalt szabályokat a Büntetőnovella (1908:XXXVI. t.-c.) XII. cikke (39-42. §§.), a bankjegyek jogosulatlan felülbélyegzéséről stb. szóló – ma már nem aktuális – 1920:111. t. c., végül az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának megszűnése következtében hatályát veszített 1911:XVIII. t.-c. 4. §-a helyébe lépett 1921 :XIV. t.-c. 31. §-a egészítik ki, illetve módosítják.

E többrendbeli kútfőn alapuló szabályok lényegileg öt pénzhamisítási bűncselekményt vesznek fel; ezek: 1. a pénzhamisítás büntette és vétsége (Btk. 203., Bp. 39. és 40. §§.) s az erre irányzott és előkészületi cselekménnyel párosult szövetség (Btk. 205. §.); 2. a hamis pénz forgalombahozása s e célból való megszerzése (Btk. 206. §.); 3. s hamis pénz csalárd használata (Bn. 41, 42. §§.); 4. a hamis pénz kiadásának vétsége (Btk. 209. §.), végül 5. a pénzjegyek jogosulatlan kibocsátásának vétsége (1921 :XIV. t.-c. 31. §.).

E bűncselekmények az elkövető alanyt, sőt az első négy a tárgyat illetően is egyezők. Elkövető lehet bárki (külföldi épúgy, mint magyar állampolgár) s e tekintetben az elkövetés helye sem tesz különbséget. Tárgya a pénzhamisításnak: a bel- vagy külföldön folyamatban levő fém- vagy papírpénz; egyedüli feltétel tehát: az állami elismerés (az uralkodó felfogás szerint: a nemzetközi jog által államnak minősített közjogi közület elismerése szükséges; a lázadók által kibocsátott pénz tehát épúgy nem lehet tárgya a pénzhamisításnak, mint a primitív népek körében pénz gyanánt használt kagyló, állatbőr, elefántcsont stb., az ércrúd sem pénz).

I. A pénzhamisítás büntetést a Btk. 203. §-a szerint

az követi el, aki azon célból, hogy az valódi, illetőleg teljes értékű pénz gyanánt forgalomba tétessék, bel- vagy külföldön folyamatban levő fém- vagy papírpénzt utánoz vagy utánoztat stb. Az utánzás annyi, mint utánképzés; a cselekvés tehát a valódihoz hasonló pénz készítése. Ebből folyólag nem pénzhamisítás egyfelől az ú. n. képzeleti pénz (Phantasie-Münze pl. ilyen lenne nálunk a 250.000 koronás) gyártása (de az ilyennek használata eshetőleg csalásként minősül), másfelől az abszolúte rosszul sikerült hamis pénz készítése. Ehelyütt megjegyzendő, hogy a Curia helyes gyakorlata szerint: az utánzatnak az eredetihez csak annyira kell hasonlítania, hogy annak használatával a tévedésbeesés lehetősége valószínűnek mutatkozzék. A pénzhamisítás megállapítását tehát nem akadályozza, hogy a hamisítvány rosszul sikerült.

Az utánzás csak abban az esetben büntetendő, ha jogellenes és szándékos. A jogellenesség mint objektív ismérv főleg arra utal, hogy aki hatósági engedély, parancs vagy törvényszabály alapján utánoz valódi pénzt, az nem követ el bűncselekményt. A szándékosság pedig azt jelenti, hogy egyfelől gondatlanságból pénzhamisítás nem követhető el, másfelől, hogy a pénzhamisítónak tudnia kell, hogy hamis pénzt készít és hogy jogellenesen cselekszik (az „utánoztatás” esetében előfordulhat pl., hogy a technikai munkát végző egyén a cselekmény jogellenességét illetően tévedésbe ejtetett, mikor is szándék hiánya címén felmentendő).

A pusztá szándék azonban nem elegendő; a törvény a büntethetőséghez különös célzatot kivan, amennyiben csak azt vonja a Btk. 203. §-ának szigora alá, ki azon célból követi el a pénzhamisítást, hogy az előállított hamis pénz valódi pénz gyanánt forgalomba tétessék. Forgalomba hozni a hamis pénzt viszont annyit jelent, mint az arra vonatkozó birtoklást feladni azzal a célzattal vagy eshetőleges beleegyezéssel, hogy más ezt a hamis pénzt mint valódi pénzt elfogadja és tovább adja. Forgalombahozás lesz pl. a perselybe, automatába, a cigány tányérjába, a koldus kalapjába dobás.

A pénzhamisítás tettese nemcsak az, ki a hamisítványt utánzással maga készíti, hanem az is, aki mint felbujtó vagy megrendelő „utánoztat”, viszont bűnsegéd az,

ki a hamisításhoz szükséges eszközök és anyagok beszerzése céljából pénzt ad, aki a hamis pénzt átveszi s a forgalomba helyezőnek átadja, ki a pénzhamisításról tudva, a tettesnek e célra helyiséget ad s szereket hoz.

A pénzhamisítás bevezetéséhez nem kívánja meg a törvény a forgalombahozatal bekövetkezését; elég az utánzás megtörténte. Kísérletről ehhez képest csak akkor lehet szó, ha a forgalombahozatal céljából tervbevelt hamisítvány még nem készült el vagy egyáltalán nem sikerült. Az elállás folytán egyébként beálló büntetlenség ezeknél fogva ki van zárva, mihelyt a tettes a hamisítványokat forgalombahozás céljából elkészítette s így büntetendő pl. az, ki a hamisítványokat, mielőtt csak egyet is forgalomba helyezett volna, megsemmisítette – vagy az, aki akárcsak egy példány elkészítése után szándékával teljesen felhagyott (pl. a gépeket összetörte).

Az utánzással elkövetett pénzhamisítás szabály szerint büntett és öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal és magas pénzbüntetéssel büntetendő; rendkívül nyomatékos és nagyszámú enyhítő körülmények esetén (Btk. 92. §.) a legkisebb büntetés is hat havi börtön. Mellékbüntetésként minden esetben kiszabandó még a hivatalvesztés és a politikai jogok felfüggesztése is.

Az ú. n. halmazati kérdések közül kiemelem, hogy ha a tettes többnemű vagy bár egynemű pénzt hamisított, de több darabot készített: ez csak egy pénzhamisítás, - viszont többségről van szó, ha a tettes különmemű pénzhamisító cselekményeket követett el (pl. hamis pénzt készített és valódi pénzt megcsónkított). Megjegyzendő, hogy az eddig ismertetett pénzhamisítás esetében a forgalombahozatal külön nem számítható be s így a pénzhamisítással anyagi halmazatban nem büntethető, de a büntetés kiszabásánál figyelembe jön, mint súlyosbító körülmény.

II. Abból, hogy a forgalombahozatal csak mint súlyosbító körülmény számít, két tagadhatatlan következmény folyik: *a)* nem büntethető az, ki a nem forgalombahozási, hanem más célból készített hamis pénzt forgalomba hozza; *b)* csak mint bűnsegéd vonható felelőségre, ki a hamisítóval egyetértve, a hamis pénzt forgalombahozatal céljából átveszi; ott a büntetlenség, itt az

enyhébb büntetés áll ellentétben e cselekményeknek különösen veszélyes, illetve jogsértő voltával, miért is a törvény mindkét cselekményt egyenlő súlyúnak nyilvánítja magával a pénzhamisítással. Ezekhez képest a törvény a hamis pénz forgalombahozásának, illetve e célból való megszerzésének büntette címén rendelni büntetni azt:

1. aki az általa, de nem forgalombahozási célból készített hamis pénzt forgalomba hozza (Btk. 256. §. 1. pont) és
2. azt, aki a tettelssel vagy ennek részesével egyetértve, hamis pénzt forgalombahozatal céljából behoz, átvész vagy megszerz (Btk. 206. §. 2. pont). A forgalombahozás célját illetően kell, hogy az a behozatal stb. idején forogjon fenn; az utóbb keletkezett ilyenmő célzat – ha meg is valósul – a hamis pénz kiadásának vétsége (Btk. 209. §.) körébe viszi át a cselekményt.

Ez a büntett egyébként ugyanúgy büntetendő, mint maga a pénzhamisítás.

III. A hamis pénzt forgalomba hozhatja oly egyén is, aki annak sem nem készítője, sem nem megrendelője, sem a hamisítóval vagy annak részesével egyetértésben nem áll. Ez eshetőségek szem előtt tartásával a törvény mindenekelőtt a hamis pénz csalárd használatának büntette címén bünteti azt, aki a pénzhamisítás és hamis pénz forgalombahozásának büntetteit képező s a Btk. 203. és 206. §-ában meghatározott eseteken kívül hamis pénzt valódi pénz gyanánt forgalomba hoz (Bn. 41. §. I. bek.). Idetartozik pl. midőn valaki a hamisítványt jogszerűtlen módon (lopás, rablás, sikkasztás stb. útján) vette birtokba, – vagy midőn a forgalombahozó egyetértett ugyan az átadóval, de nem tudta, hogy az a hamisítvány készítője – vagy midőn az átadó tőnyleg nem tartozott a hamisítvány készítői vagy ezeknek részesei közé, vagy midőn a forgalombahozó jogszerű úton (eladáskor vételár fejében stb.) jutott ugyan a hamisítvány birtokába, de annak hamis voltát már az átvételkor felismerte.

E büntett büntetése két évig terjedhető börtön és megfelelő pénzbüntetés, továbbá hivatalvesztés és politikai jogvesztés.

IV. Teljesség kedvéért ideiktatom még a Btk. 209. §-ában meghatározott hamis pénz kiadásának vétségét, melyet az követ el, aki valódi pénz gyanánt kapott

hamis vagy hamisított pénzt valódi, illetve teljes értékű pénz gyanánt tudva tesz forgalomba (Btk. 209. §.). E cselekmény lényeges eleme az átvételkor a hamisságra vonatkozó tudathiány, viszont később fel kell ismernie a tettesnek, hogy a valódi gyanánt kapott pénz hamis. E vétség büntetése – figyelemmel a szükségszerű helyzetre – enyhe: hat hónapig terjedhető fogház, pénz-büntetés és a hivatalvesztés és politikai jogvesztés.

V. Kiegészíti még e büntetőjogszabályokat az 1921. :XIV. t.-c. 31. §-a, mely szerint aki jogosulatlanul pénzjegyet bocsát ki, vétséget követ el és az általa kibocsátott értékjegyek tízszeres összegéig terjedhető, de legalább is százezer korona pénzbüntetéssel büntetendő.

Tekintettel arra, hogy a frankhamisítás ügyében érdekeltek némelyike ellen forgalombahozás címén Hollandiában indult meg a büntető eljárás, vázlatosan közlöm az 1881 március 3-iki németalföldi btk. vonatkozó rendelkezéseit. A 208. akt. szerint: kilenc évig terjedhető fogházzal büntetendő, ki érc- vagy papírpénzt utánoz vagy hamisít azon célból, hogy azt valódi gyanánt forgalomba hozza. Ugyanily súlyú büntetéssel büntetendő a 209. akt. értelmében, ki hamis érc- vagy papírpénzt, melynek hamis voltát az átvételkor tudta: valódi gyanánt forgalomba hoz, forgalombahozás céljából átvesz vagy behoz. Jellemző, hogy a 212. akt. két évvel leszállítja a fogházbüntetés maximumát, ha e cselekmények külföldi érc- vagy papírpénzen követték el.

Záradékol még csak annyit, hogy a frankhamisításnak elkövetői sem Hollandiának, sem Franciaországnak nem adhatók ki és pedig azért nem, mert magyar honosok. A Btk. 1. §-a értelmében ugyanis „magyar honos más állam hatóságának sohasem adható ki”. Viszont Hollandia sem adja ki e bűncselekménynek ott kézrekerült elkövetőit. Ezek ugyanis a forgalombahozatalt Hollandia területén követték el, már pedig a Németalfölddel 1880. évi nov. 24-én kötött s az 1881. évi XVIII. t.-cikkkel becikkelyezett kiadatási szerződés I. cikke értelmében: „Kiadatásnak csak oly büntetendő cselekmény miatt lesz helye, amely a kiadatás végett megkeresett állam területén kívül követtetett el”.

III.

EGYÉB ÉRTEKEZÉSEK ÉS BESZÉDEK

Epilógus a Széchenyi-beszédhez

Nemzeti Újság, 1923 febr. 9.

*„Nincs elveszve bármi sors alatt,
Ki el nem csüggedett.”*

Hatalmas gondolat nyilatkozik meg Vörösmartynak ez örök igazságot tartalmazó sorában. Hatalmas gondolat, mely egyaránt érvényes az egyéni, társadalmi és állami életben.

A csüggedés, melynek vészthozó ikertestvére a közömbösség és fásultság, – ha erőt vesz az emberen, valamely népen vagy nemzetben: örökös télre, örökös éjjelre kárhoztat s útját vágja a tavaszbaszökkenés, a hajnalpirkadás minden lehetőségének.

A természet – boruljon rá bár hónapokon keresztül a legzordonabb fagy – a kikezdések titokzatos erőivel áttöri a legvastagabb jégréteget s minden évben hírül adja újjáébredését a bájos hóvirág s a szerény ibolya megjelenésével.

A koromsötét éjjel palástjával letakart Földnek mindenik része már az alkonyatkor azzal a reménnyel vesz búcsút a bíborvörös Napgolyótól, hogy másnap újra kezdődik a ragyogó, derűs, napsugaras élet.

A télbefordult természet, az éjben sötétlő világ sohasem csügged. Kemény élteti: a kikelet s a virradat reménye. Ideál úzi: az eljövendő tavasz s a rózsaszínű hajnal ideálja.

Remény és ideál azok a mágikus erők, melyek még a haldoklónak életét is meghosszabbítják. Remény és ideál nem ritkán oly energiával ruházzák fel a már-már halálra váltat, amely legyőzi a kórt, visszaadja az egészséget s új élet küszöbéhez juttat.

A nemzetek s így hazánk életében is a remény és ideál azok az erőforrások, melyek a csüggedést elnyomva – ha kell – ráképesítenek az utolsó megfeszítésre s oly irányba vezetnek, melyet követve, a csonkává tett ország újra éppé növelhető – visszanyerheti régi kulturális és gazdasági egészségét s betöltheti a világ színpadán azt a szerepet, amelyet a Gondviselés ezer éven keresztül vele játszatott le s remélhetőleg továbbra is neki oszt ki.

Jól tudom, hogy mai sivár helyzetünknek ezer és száz tényezője van, – jól tudom, hogy e tényezők nagy része olyan természetű, mely hatásában már kiélte magát s amelynek felderítése azt, ki a kibontakozás útját keresi, ez okból alig érdekli, mert valahogy úgy látom, hogy van a tényezők között olyan is, mely még mindig hatékony s ha nem nyer ellensúlyt, tovább rágja szűként életünk fáját, azt hiszem, mulasztást követnék el hazám irányában, ha reá nem mutatnék azok közül arra, melynek elerőtlenítése rajtunk áll, s amelyet épp ezért annyival is inkább el kell pusztítanunk, mert ezt az élniakarás ösztöne is parancsolja.

E tényező a csüggedés, a közügyek iránt való közömbösség s a mindjobban terjedő fásultság.

Nincs, vagy már alig van biztos ideálunk s egy jobb jövőbe vetett remény csak kevesek lelkében csillog-villog alig észrevehető fénnel.

A béke és nyugodt fejlődés boldog éveiben az egyes ember távolcsó eszményekért lelkesedett s esztendőkre előre szötte terveit, melyek jelleget kölcsönöztek egyéniségének. Ma tétován csetlik-botlik mindenki s legfőlebb a holnapra mer gondolni. Nincs eszménye, elvesztette reményének horgonyát.

És a nemzet? A háború előtti időszakban sokszor csak évtizedek alatt megvalósítható programmal, de mindenestre oly célkitűzésekkel itatta át a közvéleményt, amelyek nemcsak életrevalóságáról tanúskodtak, de egyszerűségi fokról-fokra magasabb színvonalra is emelték. És ma? Ma – ha vannak – napról-napra változnak ideáljaink. Sem „az alkotmányosság helyreállítása” körül, sem a törvények alkotása terén, sem gazdasági életünkben, sem kulturális kérdésekben, sem nemzetközi kapcsolódásaink

iránya tekintetében nincsenek kijegecesedett álláspontjaink. Néha-néha szalmalángként fellobog egy-egy ideál, de mire az fényességet s meleget árasztana, már csak kormos füstje fojtogatja torkunkat.

Elcsüggedünk, mielőtt a célhoz vezető utat megtalálnók, – s bizakodóan felemelt kezünk lomhán ölünkbe hull, mire akár lesújtani, akár támogatni kellene azzal.

A vezető eszmények kitűzése az ország politikai, gazdasági, erkölcsi, kulturális és tudományos életét irányítani hivatott kimagasló egyének feladata, kik – ha állandóan a nemzet ütőerén tartják kezüket – a kellő pillanatban feltétlenül megérik azt az ideált, mely felrázza az elfásultakat, érdeklődökké változtatja a közömböseket s tette serkenti a csüggedőket.

Az ideálkitűzés kereteit lelkünk szerint vontta meg Zichy János gróf a Széchenyi-lakomán mondott mélyhatású beszédében, midőn arra figyelmeztetett, hogy „konzervatívoknak kell maradnunk mindabban, amit a nemzeti élet folytonossága követel és haladóknak abban, amit a kor szelleme nekünk parancsol!”

A párbaj és a közvélemény

Nemzeti Újság, 1923 febr. 21.

Ha a társadalom emberi alakot öltve, végigsétálna utcáinkon, meg vagyok győződve, hogy minden rendőr gyanús szemmel kísérné. Mert vajjon nem kelt-e gyanút az oly magatartás, mely az erkölccsel, joggal s a józan észszel lépten-nyomon szöges ellentétbe kerül? És vajjon nem tárulnak-e elénk ezerszámra példák úgy a múltból, mint a jelenben, melyek megannyian azt tanúsítják, hogy a társadalom a maga kérlelhetetlen és ellenmondást nem tűrő fellépésével minduntalan másként értékeli, mint az erkölcs, másként szabályoz, mint a jog s más irányba terel, mint aminőt a józan ész kijelöl?

Hogy csak néhány kirívó ellentétre utaljak: az erkölcsi értékelés mérlegserpenyőjén mindazok, akik a

Károlyi-forradalomban, vagy éppen a kommunizmusban résztvettek, súlytalanoknak bizonyulnak s mint ilyenek, minden vezető pozícióból kihagyandók lennének – és mit látunk? a társadalom számosat közülök befogad, bűneik felett napirendre tér, sőt némelyiküket magas polcra emeli. A jogi szabályozás megvonja a bírói segílyt a kártyaadósság kifizetésére irányuló igénytől, mire a társadalmi norma azzal felel, hogy az ily tartozás becsületvesztés terhe alatt 24 órán belül kifizetendő. A józan ész azt diktálja, hogy öltözködésünkben az évszakok s az időjárás szerint igazodjunk – és vajjon a divat, melynek szabályait a láthatatlan törvényhozó, a társadalom alkotja, a józan észre hallgat, amikor a szalmakalapot februárra, a prémet pedig júliusra írja elő?

De ha csak ellentétről volna szó s ily antinómia esetén mindenkoron a társadalmi követelés térne ki, úgy a probléma megmaradna a spekuláció körében; – ám a helyzet az, hogy a társadalmi értékelés, szabályozás és irányítás rendszerint nagyobb erejű, mint az erkölcsi, jogi vagy eszességi, minek következtében összeütközés esetén többnyire a társadalmi norma érvényesül s az erkölcsnek, jognak és józan észnek szégyenkezve vissza kell húzódnia.

E sajátságos tünetet a szociológia imigyen magyarázza.

Az ítélkező, szabályozó és irányító társadalom személytelen és névtelen s e minőségéből folyólag abszolúte szuverén. A társadalmi ítélet, norma és direktíva kialakulását nem előzi meg formális és tüzetes tárgyalás, az eljárás sommás; a felelbezés – nem lévén magasabb fórum – ki van zárva; így a társadalom minden felelősség nélkül s végérvényesen ítél. Ezenfelül ítéletét oly következmények beállításával hajtja végre, amellyel hatékonyabbak minden állami büntetésnél. A társadalmi szabályok megszegőjét ugyanis az úgynevezett *közvéleménybüntetés* (elfordulás, lekicsinylés, gúny, megvetés, kirekesztés stb.) éri, ámde mert az ember mások és különösen a közvélemény részéről jövő helytelenítéssel szemben sohasem közömbös teljesen (v. ö. *Lásson: Rechtsphilosophie*, 242., *Leopold: A presztizs*, 87.) s bármit inkább eltűr, mint erkölcsi presztizsének, illetve bárcsak látszat-

értékének csökkentését: a közvélemény-büntetéssel megerősített társadalmi normákat felette nagy mértékben tiszteli s hajlandóbb az erkölcsi, jogi vagy eszességi szabály megszegésével az ellenkező társadalmi normát követni, sem minthogy szociális egyénisége csorbát szenvedjen (v. ö. *Wundt*: Ethik L, 127., *Ehrlich*: Soziologie des Rechtes, 51.).

A társadalmi szabályoknak szinte despotikus jellegét még egy sajátos körülmény magyarázza. A társadalomban ugyanis épp oly erős az élniakarás ösztöne s épp oly energikusan érvényesül a fennmaradásra irányuló törekvés, mint bármely élő lényben. Ámde, hogy ebből a struggle for life-ből a társadalom győztesként kerüljön ki, kell, hogy felvértezze magát a külső ellenségekkel szemben s megsemmisítse a veszedelmes és lázongó belső elemeket (v. ö. *Palante*: A szociológia vázlatja, 101.). E célból védelmi és érdekközösségbe igyekszik egyesíteni tagjait, mit legkönnyebben, a minél ridegebb szolidaritás kifejlesztésével, azaz úgy tud elérni vagy legalább is megközelíteni, ha átlagra nivellálja, azonos gondolkodású, érzésű és akaratú egyénekké alakítja az embereket. Ezért aztán bizalmatlan és türelmetlen minden eltérő, eredeti s önálló egyéniséggel szemben, viszont kedveli azokat, kik besorakoznak a tömegbe s uniformisak úgy külső viselkedésükben, mint belső mivoltukban. E társadalmi hatás természetszerűleg mind általánosabbá teszi a *Nietzsche* által oly sokat hangoztatott csordaszellemet s mind kevesebb teret enged az egyéni ellenkezésnek. Az emberek legnagyobb része az *árral úszik*.

Ha ebben a beállításban vesszük szemügyre a párbajt, nyomban megtaláljuk magyarázatát annak, hogy miért oly szívós az élete ennek az erkölccsel, joggal és józan ésszel abszolúte ellenkező szokásnak. A társadalom minden egyes esetben követelően lép fel s közvélemény-büntetéssel sújtja a szembehelyezkedőt. És a csordaszellemtől inficiált nem mer az árral szemben úszni. Ezért hiába minden erkölcsi prédikáció, jogi szankció s józan észre támaszkodó argumentáció. Míg ez a közvélemény ereszen meg nem változik, míg a szolgálalkúséget fel nem váltja a bátor szembeszállás: addig a párbaj nem fog eltűnni a föld színéről.

Ám a közvéleményt megfordulásra csak oly tényező hangolhatja, mely kiemelkedik a rendes keretek közül s amely helyzeti presztízsnél fogva bátran vallott álláspontjának elfogadását váltja ki a társadalom részéről. Ily tényező volt a boldogult *IV. Károly király*, ki tudvalevően hatalmi szóval törölte el a párbajt, de ezzel egyzersmind a tisztult közvélemény érvényesülésének akadályát is elhárította. Ily tényező lehet – ha nem is ugyanoly mérvben, de azért eredményt ígérően – a rendkívül erős presztízzsel bíró egyénekből álló *becsületszék*. A becsületszék ugyanis nemcsak arra hivatott, hogy a konkrét ügyeket a párbaj kizárásával megnyugtatóan elintézzze, de – amennyiben presztízst sugároz ki – feltétlenül szugesztív irányban hatékony s eszméjével hullámgyűrű módján terjedvén, mind szélesebb körben nyeri meg a társadalmat a párbajnak nemcsak elvi, de egyben gyakorlati ellenségéül.

Örömmel kell tehát üdvözlönnünk e téren minden kezdő lépést, örömmel üdvözlöm a *Foederatio Americana* férfias és bátor megindulását abban a reményben, hogy ezt az első lépést a többi Diák-Bajtársi egyesület hasonló állásfoglalása mihamarabb utánozni fogja. Ily kérdések megoldásánál való irányításban s közreműködésben lássák a „Dominus”-ok igazi hivatásukat s akkor az egyetemek padjairól az életbe kerülő új nemzedék be fogja válthatni azt a reményt, mit hozzá fűzünk.

Könyves Kálmán

Nemzeti Újság, 1924 doc. 25.

A *Colomani Regis decretorum liber primus Praetatio*-jának 12. §-ában olvasom, hogy Kálmán királyunk „a helyes életnek módját segíti elő igazságtétellel... a földi nagyravágyást mérsékli az igazság kötelével... és az üdvösségnek sisakjával ékesít fel”. Valóban nagy tettek s hazánk további fejlődésére elhatározó hatású eredmények fűződnek uralkodásához.

A helyes életmód biztosítása céljából az ország közigazgatását a legkisebb részletekig szabályozza s ezzel eléri, hogy Magyarország *Büdingen* szavai szerint „*annyi külső és belső zavar után azon kornak tán legjobban rendezett államává lett*”.

Mint az igazság fanatikusa nem tűri a törvénysértést, de viszont a büntetésekkel szemben az eddiginél emberségesebb eljárást s szelidebb büntetéseket ír elő. Megszorítja az istenítéleteket s gyakoribbá teszi a tanukkal való bizonyítást, – nem hitt a boszorkányokban, minél fogva ily címen büntetőpert nem enged. A gazdasági élet terén jellemző, hogy különbséget tesz a kereskedők és termelők között: „*oly kalmárok – úgymond – akik csak azért üznek kereskedést áruikkal, hogy gazdagodjanak, kétszerezék meg adójukat*”.

Nagy gondja van az üdvösség előkészítésére. A pogány vallásnak semmiféle szertartását nem engedélyezi, - viszont a katolikus rituálé és liturgia egységének megőrzésére nagy súlyt helyez. A *Szent Háromság* ünnepének. *Pünkösöd* utáni nyolcad napon leendő megtartása hazánkban az ő nevéhez fűződik. Egyházszerkezeti szempontból jelentős, hogy a *nyitrai püspökség* az ő alapítása.

Nagyságát csak fokozza egyfelől az ország területének *Horvátország* és *Dalmácia* megszerzésével való nagyobbitása, másfelől a tudományok művelése körül kifejtett tevékenysége, melynek eredménye, hogy *Arduin* győri püspök szerint ez időben „*Magyarország számtalan bölcsét táplál*”.

Kálmán királyunkra csakugyan ráillik a korabeli szójáték: „*Colomanus columbinae gratiae simplicitate*” (Pref. 10. §.), melynek értelme, hogy ez a mi dicső emlékű királyunk a galambok egyszerűségével és minden erénynek kiválóságával ékeskedik.

A 24 éves herceg Esterházy Pál

Dunántúli Közélet, 1925. márc. 25. szám.

Hazánk egyik legrégebb és leghíresebb főúri családjának, az *Esterházy* nemzetségnek kiváló, a magyar ősi tradíciókat egész lelkével átfogó, búsongó hazánk szomorú sorsát szívének minden dobbanásával átérző s annak jobbrafordulásában nemcsak bizakodó, de ezt teljes erejével elősegítő, fiatal sarja: *Pál herceg* március 23-án töltötte be életének huszonnegyedik évét. Ha nem nagykorúsított volna mint a hitbizomány feje pár év előtt, most érné el teljességét, tehát azt a kort, melyhez a jog az örendelkezés képességének minden irányban való elismerését fűzi. Ám a mi hercegünk valóban megszerezte már huszonegyedik éve előtt azt a világos meglátást, azt a maga felett uralkodásra képesítő erkölcsi erőt, azt a javainak kezelésére szükséges tudást, mely a jognak formáin keresztül őt a teljesség összes attribútumaival felruházta.

És vajjon mi volt az a tényező, mely *Pál herceget* nemcsak formailag, de érdemileg is átlendítette az obligált huszonegy év előtt a nagykorúság állapotába? Mi volt az a gyökér, mely életnedvével az ő egyéniségének minden idegszálát átítatta s oly korán azok sorába emelte, kik csak az idomulással lépik át a kiskorúság határvonalát? A feleletet nem kell messze keresnünk. Megtaláljuk hercegünk legsajátosabb alaptermészetében. *Pál herceg életelve a munka.*

A jelen sorok írójának, ki ép ama négy év alatt viselte a magyar kir. Pázmány Péter tudományegyetem jogi karán a dékáni és prodékáni tisztet, amely időben hercegünk jogi tanulmányait végezte s őt vizsgálatát - valamennyit - summum cum laude letette, számtalanszor volt alkalma megállapítani azt a törhetetlen szorgalmat és törekvést, mely őt jellemzi. *Pál herceg* az egyetemnek kimagasló polgárai közé tartozott, ki a köteleességteljesítés határain túlmenőleg érdeklődött az összes jogi tanulmányok iránt. Példát mutatott az előadások látogatása során tanúsított szorgalmával, - vizsgálataira oly ala-

pos készültséggel jött, mely professzorait meglepte. Tanult, dolgozott, elmélyedt a legbonyolultabb részleik kérdésekben anélkül, hogy szem elöl tévesztette volna a vezető, nagy gondolatokat. Doktori értekezése úgy tartalmával és finom distinkcióival, mint zamatos magyar irányával széles körben feltűnést keltett s mindennél jobban igazolta, hogy Esterházy Pál herceg önjerejéből, azzal az őseitől örökölt kivont karddal tör utat maga előtt, melyet a család címerében a koronán álló aranyos griffmadár első jobb lábában tart.

Esterházy Pál herceg nemcsak származásánál, hanem a munka szeretetétől és megbecsülésétől megnevesített egyéniségével első hazánk főurai sorában, s míg ily kitűnőség áll az élén, addig nem féltem hazánkat s bízom a virradatban, a feltámadásban.

Beszéd a „Nemzeti Összetartás Köré”-nek avató ünnepén

Nemzeti Újság, 1925 jún. 18.

Hivatásunk a nemzeti összetartást ápolni. A nemzet fogalmát mi nem tanuljuk sem Rousseautól, sem Montesquietől, sem Chamberlaintól, – semiféle idegen ideológiára sincs szükségünk. *Mi minden sorsfordulat között az ezeréves megszentelt magyar tradíciók sziklafokán állunk.* A magyar nemzet azoknak az összesége, akik az Istent félik, akik a magyar királyhoz rendületlenül hűek, és akik a magyar hazáért dolgozni s ha kell, meghalni is készek.

Ez a mi társaskörünk abból a szomorú felismerésből született meg, hogy a mai viszonyok között a régi magyar lélek legnemesebb tartalmának ápolására kell feltétlenül törekednünk, – annak a lélektartalomnak az ápolására, amely legpregnansabban a pro Deo, rege ét patria jelszóban jutott kifejezésre.

Vannak korok, amelyekben épp a legjobbaknak sors-tól kijelölt hivatása az, hogy az eszményeket a maguk

tisztaságában megőrizték. Ezzel teszik úgy a történelmi fejlődésnek, mint az utókornak a legnagyobb szolgálatot.

Még vannak itt közöttünk, kiknek gyermekkoráig visszanyúlik azokba az időkbe, amikor elveszett a magyar haza történelmi alkotmányos szabadsága. Az ősi kincs visszaszerzésének alapja az az aszkétikus lemondás volt, mely teljes absztinenciát tudott gyakorolni mindenütt, ahol eszményeiből csak egy jottányi áldozatot kívántak volna is.

A mi nemzedékünkre mérhetetlenül súlyosabb veszteség nehezedik. Nemcsak a nemzet alkotmányos szabadsága veszett el, hanem tényleg nincs meg az alkotmány egyik fele. Nemcsak idegen szellemet kényszerítenek a honra, hanem magának az ezeréves hazának kétharmad része nem honunk ma.

Az abszolutizmus korának feladata volt a magyar alkotmányos szabadság elpusztíthatatlan voltába vetett hitnek fentartása, – *a mi feladatunk* sokkal szomorúbb, de egyszersmind nagyszerűbb: *ébredtetni, jobb időkre átmenteni a törvényes magyar királyba és az egész integer Magyarországra vetett hitet.*

Az utat erre a magyar nemzet páratlan géniusza, a szomorú magyar történet folyamán már rég kijelölte: elsáncolni, elbarrikádozni magunkat a magyar alkotmány legmélyebb fundamentumán: a soha, semmiféle forradalmaktól még le nem győzött magyar *jogfolytonosságon*. Ez az az alap, melyet a magyar géniusz vetett meg s amely helyett másikat vetni ennek a nemzetnek, ennek az országnak senki sem tud. Ez a mi nemzeti evangéliumunk, melyről Pál apostol hitének rendíthetlenségével mi is azt valljuk, hogyha angyalok hirdetnek mást, hát még azok is átok alatt legyenek. Nincs olyan skizma, s nincs olyan haerezis, mely minket erről az alapról eltéríteni tudna. Itt kell nekünk összetartanunk, – *ez az az eszmény, melynek szolgálatában tudnunk kell lemondva és küzdve élni.* Az életnek körülöttünk zúgó árját mi, kik szerencsére nem vagyunk a napi politika boldogtalan napszámosai, ebből az egy szemszögből nézzük. Mindent, ami az adott és megváltozhatatlan helyzetben erre a mi egyetlen pharosunk felé mutat, szeretünk, védünk, istápolunk és minden erőnkkel támogatunk.

Hivatásunk ezt a nagy eszmét, ezt a tiszta ideált makulátlanul megőrizni. Rettegünk attól, hogy emberi indulatok, a léleknek nem legnemesebb forrásaiból fakadó szenvedélyek sarat freccsentsenek e szent klenódiumra. *Mi a végső, az egyetlen igazi tekintély helyreállítását nem tudjuk elképzelni,* – az adott viszonyok között egyedül lehetséges, a kényszerű helyzet imperativusa folytán magunk teremtette s épp azért *általunk is tisztelt jelenlegi tekintély sárbarántásával* Ha ez jóhiszeműen történik is, mentséget mi akkor sem találunk rá, ha jó barát teszi ezt – ebben mi vele közösséget sohasem vállalunk, hanem mélységesen fájjaljuk.

Ebben az új otthonban találjon kellemes helyet a régi szellem, – az egyedül történelmi, az egyedül százszázaléig erkölcsös s ezért egyedül igazi, egyedül magyar szellem. Akik ezt a szellemet megmentik, azok mentik meg ezt a szerencsétlen nemzetet s ezt a tönkretett hazát.

Az új otthonból első hódolatteljes üdvözlétünk szóljon az árva nemzet egyetlen reményének: az árva királynak.

A második megemlékezés annak, kinek lelkétől lelkedezett ez a kör, – aki a mi eszméink legteljesebb perszónifikációja, aki helyett most én beszélek: *gróf Zichy Jánosnak.*

Köszönet végül az új otthonért az *igazgatóságnak*, mely időt és fáradságot nem kímélve, annak megteremtését lehetővé tette.

Hírneves jogászok kézirat-kiállítása

Nemzeti Újság, 1926 nov. 3.

A jog- és gazdaságbölcsészet nemzetközi egyesülete (Internationale Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie), mely okt. 25-29-én tartotta IV. kongresszusát, rendkívül érdekes gyűjtemény bemutatásával lepte meg a tudós világot. Ludwig *Darmstaedter* professzor, a berlini Staatsbibliothek híres okiratgyűjteményének megalapítója, ki nyolcvanéves kora ellenére ma is fiatalos szenvedéllyel gyűjti a nagy egyéniségek kézirateit: négy

szekrényben különválasztva elénk tárta a középkortól napjainkig kitűnt leghíresebb jogászok kéziratait és leveleit.

A rendkívül gazdag gyűjteményből, melyet egészében áttanulmányoztam, csak néhány fölöttébb értékes iratra kívánom a figyelmet felhívni. Elsőnek említhetem Hugó *Grotius*-nak, a nemzetközi jog tudománya megalapítójának, a hollandi nagy tudós- és államférfiúnak egy 1641-ben írt levelét, melynek meglepő könnyen olvasható szövegében a „De jure belli ac pacis” szerzője korának háborús mozgalmairól nyújt világos képet s a tengerek szabadságát követeli. Közel szomszéd-ságában találjuk *Spinoza* Baruchnak Bleyenberghhez 1685. évi márc. 13-án intézett nagy foliolapon, hollandi nyelven írt levelét. Itt kelti fel érdeklődésünket a suverenitás tana megalapítójának: *Boduin*-nak XVI. századbéli kézirat-részlete; a futólag átolvasott pár sorban az okosság feltétlen győzelméről ír a szerző. Igen szép az az 1718-ból való albumlap, melyen *Tomasius*nak – a boszorkányperek első bátor ellenségének – pár sorával találkozunk. „Speremus! Veniet tempus gaudendi – Sileamus! Veniet tempus loquendi.” (Hagyjatok remélni, míg elérkezik az öröm ideje, – hagyjatok hallgatni, míg itt lesz a beszéd napja.) Ehelyütt láthatók *Leibniz* levelei, rendkívül jellemző hajszélvékonyan írt betűivel. Természetesen előkelő hely jut *Kant*-nak, kinek több kiállított írása közül egyike a legérdekesebbeknek az a kis lapocska, melyen a nagy filozófus arra figyelmeztet, hogy „Ad poenitentiam properat cito qui judicat”.

A sok írás között alig akad még egy, mely annyira telve van javításokkal s beszúrásokkal, mint *Montesquieu* kézírata; valóságos csatatere a gondolatoknak. *Rousseau*, a „Contrat social” szerzője egy Touinhoz írt levelével szerepel, melyben – harmadik személyben írva – megrendült egészségére hivatkozva kimentti magát egy botanikai kirándulásról.

Az olasz filozófus és államférfiú, *Antonio Rosmini*, egy 1849 július 9-én kelt levelében a római köztársaság kiállításáról ír. Bentham Jeremiás, kinek eudaimonisztikus jogfilozófiája Epikurus tanaiban bírja gyökerét s ki tudvalevőleg az utilitarisztikus iskola megalapítója, egy 1826.

évi ápr. 13-án írt levelével „Judicial Establishment” című még meg nem jelent művét küldi a meg nem állapítható címzettnek.

Jellemző Gottlieb *Fichte* érzékeny lelkivilágára az a panaszirat, melyet az akkori belügyminisztérium közoktatásügyi osztályához intézett. A kilenc nagy foliolapon *Fichte* elpanaszolja, hogy az egyetem tanácsülésén Rudolphi professzor őt megsértette, mert kétségbe vonta egyik állításának valóságát. Ebben *Fichte* oly sérelmet lát, „dergleichen gesittete Personen wohl bisweilen beim Hingehen über die Strasse unter dem niedrigsten Pöbel hören”. Majd így zárja szószerint iratát: „Ich halte dafür, dass durch ein solches Betragen eines Individuums aus der Mitte der Senats desselben Senats Ehre und Würde gekränkt ist und frage hiermit gehorsamst in meinem Namen und in aller Namen, wie wir mit einem solchen länger in Einem Kollegio beisammen bleiben können.”

Hegel-nek számos kézírata sorában figyelemreméltó az az emlékirat, melyben a filozófiának az egyetemen való mikénti előadásáról értekezik. Szószerint idézem ebből a következő részt: „Es ist nicht nur ein Vorurtheil des philosophischen Studiums allein, sondern auch der Pädagogik geworden, dass das *Selbstdenken* in dem Sinne entwickelt und geübt werden solle, dass es restlich dabei auf das *Material* nicht ankomme und zweytens, als ob das *Lernen* dem *Selbstdenken* entgegengesetzt se... Nach einem gemeinen Irrtum scheint einem Gedanken nur dann der Stempel des Selbstgedachten aufgedrückt zu seyn, wenn er abweichend von den Gedanken anderer Menschen ist, wo dann dass Bekannte seine Anwendung zu finden pflegt, dass das Neue nicht wahr und das Wahre nicht neu ist - sonst ist daraus die Sucht, dass jeder *sein eigenes System haben will*, entsprungen und, dass ein Einfall für so origineller und vortrefflicher gehalten wird, je abgeschmackter und verrückter er ist, weil er eben dadurch die Eigentümlichkeit und Verschiedenheit von den Gedanken anderer am meisten beweist.”

Még csak *Iheringnek* Kohlerhez írt azt a levelét idézem, melyben a nagy jogász azt mondja: „die Zwietracht der Grossen doch zu nichts anderen diene, als zur Schadenfreude der kleinen Geister”.

Egy másik, ugyancsak Kohlerhez írt levelében írja Ihering, hogy fájdalmas az a tudat, hogy az ember mindazt, amit egy hosszú életen át összegyűjtött, nem öntheti már „formába, mert készsége és képessége az öregkornál rohamosan csökken.

A katolikus főiskolai diákság kulturális és szociális feladatai

Írta és a katolikus diákgyűlésen előadta 1926. évi okt. 9-én.

A magyar nyelv sok érdekes finomsága között egyike a legkifejezőbbeknek az a jelentéskülönbség, mely a „lát” és „néz” igékhez fűződik. *Lát* mindenki, akinek ép látószerve, szeme van. Lát nemcsak az ép, egészséges, látóképességének birtokában levő fejlett ember, de lát az épszemű gyermek, az öntudatától vagy értelmétől ideiglenesen vagy tartósan, illetve végleg megfosztott ittas, erős indulat rabjává lett vagy elmebeteg egyén is, sőt látnak mindazok az állatok, melyeket a Gondviselés a látás szervével felruházott. *Látni annyit tesz*, mint az erre rendelt orgánum segítségével a látókör határain belül eső és kellően megvilágított dolgokat: kiterjedésükben, nagyságukban, színeikben, nyugvásukban s mozgásukban *érezkelni*. Szóval *a látás merőben érzékelési funkció*.

Egészen más jelentést kapcsolunk a „néz” szóhoz. *Aki néz*, az figyelmét is ráirányítja arra, amit lát; az elemzi a látottakat, – ezeket részeikre bontja – a részek összefüggéseit, egymásra hatását keresi. *Aki néz, az céllal lát, az nemcsak szemével lát, hanem értelmét is*. Ezért, amely lénynek vagy egyáltalában nincs értelmi képessége, vagy van ugyan, de csak potencialiter, – rendelkezék bár kifejelett, egészséges és minden hibától ment látószervvel – az lát ugyan, de nem néz, illetve csak értelmének korlátozottságán belül érzékel mindent, ami szeme-ügyébe esik, de nem, illetve csak részben fogja fel a látottakat. A csecsemő, az elmebeteg, az erős indulat rabjává lett. vagy ittas ember, amint-

hogy az állat is lát, de mert értelmi tehetsége fejletlen, korlátozott vagy hiányzik: nézni vagy egyáltalában nem képes, vagy csak korlátozottan. *A nézés nem egyszerű érzékelési funkció, mint a látás, hanem értelmi folyamat.* A látáshoz elég az egészséges szem, a nézéshez megfelelően működő értelem is kell. Aki lát, az csak érzékel, aki néz, az már észrevesz, mely kifejezés egyenesen utal az északépességre, jelezvén, hogy ész hiányában nincs nézés. Nézni valóban csak az tud, kinek értelme, esze van, ki észreveszi, az észre bízza azt, amit lát.

Ezek a lát és néz szavakhoz fűződő jelentések némi-
leg módosulnak, sőt bizonyos tekintetben megfordulnak, ha azokhoz a „meg” kötőszócskát fűzzük.

Megnézés jelenti a szemünk elé kerülő dolgoknak meghatározott célt szolgáló megtekintését, mikor is az a törekvésünk, hogy a kérdéses dolog egyes részeinek egymásmellettségéből, vagy egymásutániságából bizonyos fogalomra, ítéletre, ténymegállapításra – szóval a részek kapcsolataiból valamiféle egészre következtessünk. Pl. megnézzük: hány óra van, megérkezett-e már a hajó, esik-e az eső? stb., mely esetekben az óramutatók állásából, a kikötő mozgalmából, illetve abból, hogy az emberek nyitott vagy csukott ernyővel járnak-e az utcán, tehát következtetésre alkalmas részletek megfigyelése alapján megállapítanunk bizonyos eleddig nem tudott fogalmat, tényt, ítéletet. *A megnézés tehát kisebb-nagyobb fokú analízáló művelettel kapcsolatos induktív funkció.*

Más ismét a meglátás, mely kifejezéssel takart jelentés túlvisz az egyszerű és illetőleg meghatározott célt szolgáló érzékelési folyamat határain.

A megnézés a látószerv s az értelem egymást kiegészítő működéséhez van kötve. Amint a vak, épp úgy a csecsemő sem képes semmit sem megnézni. *A meglátáshoz elég az értelem, de viszont oly értelem kell, mely messze felülhaladja a mindennapi ember átlagos értelmi képességét.* A meglátás nem, vagy legalább is nem okvetlenül kíván érzékelést, viszont *nincs meglátás magasan szárnyaló észtehetség, zsenialitás nélkül.*

A meglátás a szintetikus egység vezető gondolatának kiérzése, valamely egésznek intuitív megértése, tehát

oly lelki folyamatnak legtöbbször pillanatnyi kipattanása, kivillanása, mely világot vet az egységre, az egészre s annak igazi jelentését, értékét elének tárja.

A meglátás a szintetikus adottságok átfogását nyújtó s dedukcióra képesítő, a részletekre vezető utat megnyitó lelki folyamat.

A művész meglátja a legegyszerűbb vidék ama szépségét, melyet vásznára visz, a tudós meglátja problémájának gerincgondolatát s abból következtetés útján adja a megoldást, a nagy politikus meglátja, ihletett pillanatában megtalálja a helyzet kulcsát, mellyel megnyitja a zárt s rávezet a helyes útra, a filozófus meglátja a világösszefüggések értelmét s mind mélyebbre hatol ama nagy titkok birodalmába, amelyek körülvesznek.

Aki csak nézi a vidéket, a problémát, a politikai helyzetet, a világot, – nézze azt meg bármily tüzetesen – az láthatja a völgyet, mezőt, patakot, erdőt, láthatja a probléma egyes részleteit, láthatja a politikai helyzet bonyolultságát, láthatja a csillagos eget, távcsövével az egyes égitesteket, láthatja az állat- és növényvilág csodálatos egyedeit, górcsővével azok élettani funkcióját, de *zsenialitás hiányában sohasem érzi ki az esztétikumot, sohasem talál rá a probléma gordiusi csomójára, sohasem látja meg nemzetének igazi feladatait és sohasem jut el vagy férközhetik közel a világmindenség lényegéhez.*

A meglátás, melyhez nem kell szem, de kell egy Michel-Angelonak, egy Aristotelesnek, egy Széchenyi Istvánnak, egy Kantnak zsenije: nem egyéb, mint *a lényegbehatolás, a lényeg megértése.*

Minden téren csak a lényegmegértés vezethet igazi eredményekhez. Annak a nagy testnek, melyben élünk: a társadalomnak helyes irányú fejlődése s abban a mi anyagi boldogulásunk s szellem-erkölcsi emelkedésünk biztosítása is csak úgy lehet eredményes, ha szociális meglátások világítják be útjainkat.

Egyedül a szociális meglátások képesíthetnek Titeket is – kedves katolikus egyetemi ifjak – a reátok háruló kulturális és szociális feladatok megismerésére s arra, hogy öntudatos erővel vegyétek ki részeteiket azok megvalósításának nagy munkájából.

A mi végső célunk: *Krisztus országának megteremtése*, azaz: a földi létnek oly kiépítése, mely egyfelől nyugalmas, a lélekápolás lehetőségeit és feltételeit magában foglaló környezetet alakít ki, másfelől hidat ver a túlvilági élethez s átvezet a siralom völgyéből az örökké derűs isteni magasságok birodalmába.

De vajjon a földi létnek mily stílusa az, mely e ketős irányú törekvéseinkben előresegít, mely közelebbi célokat kell magunk elé tűznünk, hogy a végső célt elérjük- vagy legalább is megközelítsük? Ezekre a vezető kérdésekre csak úgy fogunk helyes feleleteket kapni, ha átértjük és átérezzük a társadalom lényegét és igazi rendeltetését.

Nem kívánok ehelyütt vitába bocsátkozni a XIX. század szociológusaival, kiknek látása a részletek túlzó elemzése során valósággal elhomályosult s akik a társadalomban csak a mechanikai vagy fiziológiai erők játékát vélték felismerni s az embert vagy csak gépalkatrésznek, vagy az élettan törvényei alá eső sejtnek minősítették.

Nem engedhetem meg magamnak azt sem, hogy reámutassak azokra a kulturális és szociális károokra, melyeket ez a filozófiai irány előidézett.

Messze vezetne, ha kitérnék annak igazolására, hogy a jelenkor annyi sok baja és szenvedése legnagyobb részét erre a – társadalom lényegét teljesen félreismerő – felfogásra vezethető vissza.

Csak érinteni kívánom, hogy az a tanítás, mely úgy az embert, mint a társadalmat merőben a fizikai kauzalitás passzív szereplőiként szerepelteti az élet színpadján, mely tagadja az akarat s a felelősség létét, mely nem ismer Istent s magasabb ideálokat, mely feleslegesnek vagy éppen károsnak tekinti a vallást, mely nem látja meg az emberben az értéket, mely következeiseiben gyűlöletet s ellenségeskedést szít, mely ma is Herakleitosz ama filozófiájának emlőjéről táplálkozik, melynek vezérlő gondolata, hogy: πόλεμος: -ατή; πάντων, ez a tanítás tisztelt barátaim, csak arra lehetett jó, hogy az emberiséget annak a barbár felfogásnak szatelleseivé tegye s abban megtartsa, mely az embert az állathoz közelíti s Krisztustól mind távolabb sodorja.

A társadalom – tisztelt barátaim – nem mechanizmus, nem biológiai konstrukció, hanem *spirituális valóság*, melynek vezérlő princípiuma: a) a *szolgáltatok kölcsönössége* és b) az ezt szító *tevékeny, áldozatos ember-szeretet*.

Ma már a szociológia elfogulatlan harcosait is áthatják ezek a gondolatok, melyek végső eredésükben Krisztus tanításaiban bírják gyökerüket és Szent Pálnak a korintusiakhoz írt I. levele 12-ik részében találunk klasszikus kifejezést. A társadalmi szolidaritásnak s a szociális szimbiózisnak nagy elve villanik ki az apostolnak következő szavaiból: „A test sem egy, hanem sok tagból áll... Ha a test csupa szem, hol akkor a hallás? S ha csupa fül, hol akkor a szaglás... Ha pedig mind egy tag volna, hova lenne a test? Nem mondhatja tehát a szem a kéznek: nincs rád szükségem. Ava&y a fej a lábaknak: nincs rátok szükségem. Sőt inkább a testnek látszólag gyengébb tagjai igen szükségesek... az Isten ugyanis úgy szervezte meg a testet, hogy az alábbvaló tagot különös nagy tisztességben részesítette, hogy ne legyen a testben meghasonlás, sőt inkább a tagok egyetértve gondoskodjanak egymásról... Ti pedig Krisztus teste vagytok s külön-külön tagok.”

Ez a krisztusi meglátás teljes tisztaságában tárja eléink a *társadalom lényegét*, mely nem egyéb, mint az *áldozatos és tevékeny szeretettől áthatott embereknek kölcsönös együttműködést kifejtő spirituális egysége*.

Kiemelem e meglátásokból a két vezető elvet: a) az *együttműködés kölcsönösségét* és b) az *áldozatos tevékeny szeretetet* s kérdem, igaz-e, hogy a társadalomnak alaprincípiuma csakugyan a szolidaritás és kooperáció?

Vegyük példakép a *családot*, mely mindazokat a jellemvonásokat magán hordja, amelyek bármely más társas alakulatnál – fel az emberiségig – felismerhetők.

Nyilvánvaló, hogy a család mint ilyen csak annál fogva létezhetik, mert egyes tagjait a kölcsönös együttműködés fűzi egybe. Az apa testi vagy szellemi munkájának eredményét, keresményét szolgáltatja be, az anya a háztartás gondjait viseli s a gyermekek nevelését intézi, a gyermekek viszont eleinte gögicselésükkel, bohó-

ságaikkal, később az életrekészülés munkásságával örömet szereznek szülőiknek s így szintén hozzájárulnak szolgálataikkal a család értékeihez. E szolgálatok nem ritkán az *áldozat* vagy *lemondás* formájában jelentkeznek, de bármily alakot öltsenek is: a családi együttes ideális típusát akkor valósítják meg, ha bizonyos *egyensúly* jön létre az egyes szolgáltatások között. Ha a család valamelyik tagja nem viszonyozza a szolgálatot szolgálattal, az áldozatot áldozattal, a jótéteményt jótéteménnyel, szóval: ha az egyik tag a többit kihasználja, – úgy megbomlik az összhang – elégedetlenség, irigység, gyűlölködés üti fel fejét s a család összeomlik.

Lévén az embereknek bármily célú és tárgyú társasalakulata nem egyéb, mint *a családot tipizáló kollektívum*, nyilvánvaló, hogy minden szociális formációban – ha lényegének megfelelően kíván élni – ugyanazoknak az elveknek kell érvényesülniük, mint a családban, ellenkező esetben az illető társadalmi alakulatnak alapja meginog, eresztékei engednek s a kívánatos békés együttlét helyébe viszály és állandó torzskodás lép, ami előbbutóbb a lényegével ellentétes vonalon fejlődő társadalom felbomlására vezet. Az a tétel tehát, hogy minden emberi társadalomnak, beleértve a nemzetet is, minden emberi intézménynek s az egész kultúrának és civilizációnak alapja a szolidaritás és a szolgálatok kölcsönös és egyenlőségre törekvő kicserélése: általános princípium.

A bárminemű társasalakulatokban egyesült emberek ugyanis nyilván *egymásra vannak utalva s a kölcsönös függés viszonyában* élnek s egyéni céljaikat is – legyenek ezek szellem-erkölcsiek vagy anyagi gazdaságiak – csak úgy érhetik el vagy közelíthetik meg, ha cselekvéseikkel egymást segítik, ha *beleérik* magukat azokba a kollektívumokba, amelyekhez különböző címen tartoznak.

Az ellenkező szociális stílus, mely a szélsőséges individualizmus gyökeréről nő ki s a fék nélküli liberalizmus útját egyengeti: azt hirdeti, hogy az egyes akkor boldogul, ha minél többet köt le mások szolgáltatásaiból s minél kevesebbet áldoz mások javára. Ez más szavakkal annyit jelent, hogy embertársainkat úgy egyenként, mint szociális vonatkozásaikban *eszközöknek* tekintsük céljaink elérésére.

Klasszikus szabatosággal mutatott rá ennek az álláspontnak helytelenségére s az abban rejlő ellenmondásra *Novicow* (v. ö. *Mécanisme et Limites de l'association humaine*; Paris, 1912. 41. s köv. l.) kinek nyomán az amerikai szociológusoknak egyik legkiválóbb ja: *Ellwood*, ezt a kizsákmányoló társadalmi viselkedést époly illúzióknak minősíti, mint ahogy csak látszat és nem valóság, hogy a nap forog a föld körül („it is an illusion of the same extreme degree of scientific falsity, as the illusion that the sun revolves around the earth”, v. ö. *Christianity and Social Science*, Newyork, 1923, 93. l.).

Meg kell állapítanom, hogy az emberiség legkülönbözőbb szociális alakulataiban, sajnos, ez a *kizsákmányoló stílus* az uralkodó, – meg kell állapítanom, hogy nagyban – egészben *ez vezeti az egyént* másokkal való viszonylataiban, – hogy *ez jellemzi* a családoknak más családokkal – a legkülönbözőbb erkölcsi vagy különösen gazdasági érdekközösségeknek egymással, sőt a nemzeteknek más nemzetekkel való kapcsolatait is – és meg kell állapítanom, hogy ez az *egyéni és csoportönzés*, mely a maga ridegségében kíméletet nem ismer: forrása minden társadalmi bajnak, bűnnek, erkölcstelenségnek, szegénységnek, nyomornak, gazdasági válságoknak s a háborúnak.

A mondottakból logikai következetességgel folyik, hogy ha a mai beteg társadalmat meggyógyítani akarjuk, úgy magunkon kell kezdenünk az orvoslást, – fel kell lendíteni magunkat s embertársainkat az *áldozatos stílus magaslátára* – mert lássuk be végre is, hogy amint a családot, úgy a bármily célra törekvő társadalmi csoportot, a nemzetet, sőt az egész emberiséget is: *nem a mások kiszípolozása útján való gazdagodás, hanem az egymás érdekeit szolgáló szeretetteljes kooperáció viszi mind közelebb a lényeghez s ezzel a tökéletességhez.*

Ezeket a krisztusi meglátásokat kell *tudományos meggyőződéssel* magunkévá tenni s a katolikus fiatalságnak éppen ez egyik feladata, hogy szorgalmas kutatással és elmélyedő tanulással megszerezze magának azt a *szociális intelligenciát*, melynek birtokában az elkövetkező nemzedék lelki világát ezekkel a krisztusi gondolatokkal telítheti s a jövő kor emberét fogékonnyá teheti

a kiegyensúlyozott társadalmi életre s arra, hogy társában ne eszközt lásson, hanem épp úgy célt ismerjen fel, mint saját magában.

De kérdezhetné valaki: remélhető-e az emberi léleknek ily átalakulása, bizhatunk-e abban, hogy idők múltán a kapzsi önzést az áldozatos altruizmus fogja felváltani?

Semmiesetre se áltassuk magunkat azzal, mintha ez hetek, hónapok vagy akárcsak pár év alatt bekövetkezhetnék. Évtizedekre kinyúló öntudatos munka kell ehhez s oly meggyőződéses, sőt mondhatnám *fanatikus munkások*, kiket a csalódás nem csüggeszt, hanem a siker reménye sarkall s akiket *szociális szenvedély* tölt el.

Ez a munka, mely az egymás megértésére, a kölcsönös együttműködésre és tehát a szociális igazságnak megfelelő társadalmi életre kívánja ránevelni az embereket, *eszközül csak a szeretetet* használhatja.

Rokonszenv, jóakarát, áldozatos szeretet nélkül sikeres s a társadalom lényegének megfelelő kooperáció nem képzelhető.

Kétezer év után jutott el itt is a tudomány ahhoz a krisztusi meglátáshoz, mely a *felebaráti szeretet parancsát* teszi a társasélet gyújtópontjába.

De értsük meg kedves fiatal barátaim, hogy ez a felebaráti szeretet nem romanticizmus, nem egyszerű érzelem, mely csak a szívre van korlátozva. Ennek a szeretetnek karjainkban, izmainkban s minden idegszálunkban is dobognia kell.

A felebaráti szeretet, hogy konstruktív erőt képviseljen, kell, hogy száműzze az emberi társas viszonylatokból az erőszakot és önzést, kell, hogy kölcsönös megbocsátásra és türelmességre neveljen és kell, hogy kiépítse bennünk azt a készséget, melynél fogva úgy gondolatban, mint érzésben magunkat embertársainkkal azonosítsuk.

Az *erőszak és kényszer* ideig-óráig összetarthat kisebb-nagyobb társascsoportot, de amint a család, úgy bármiféle más szociális közösség is előbb-utóbb felbomlik, ha merőben nyers erőre és önzésre van alapítva.

Ami a *kölcsönös megbocsátást* illeti, ne feledjük el, hogy valamennyien gyarló emberek vagyunk s akarva

nem akarva elég gyakran vétünk embertársaink ellen. Ha már most minden vétünkre megtorlás, minden elkövetett hibánkra bosszú volna a felelet: úgy a társadalom minden rétegében a gyűlölködés válnék alapmotívummá, ami nyilván tarthatatlanná tenné a szociális életet. A gyűlölet ugyanis széthúzásra vezet, már pedig a társadalom lényege az összefonódás.

A mondottakból mindazonáltal a legkevésbé sem akarok arra konkludálni, mintha a repressziót, a megtorlást, a büntetést ki kellene iktatni a társadalmi intézmények sorából. Mindezekre szükség van nemcsak a szabályt sértő emberek fékezése céljából, de az igazság követelményeként is. De perhorezkálom azt a retorziót, melyet gyűlölet szít, elítélem azt a visszatorlást, mely a bosszú érzületének tövéből fakad.

Az igazságos és szükséges büntetést is a szeretet itassa át s általában cseréljük fel a gyűlölködést minden vonatkozásban a szeretettel. Helyezkedjünk minél szélesebb körben a megbocsátás álláspontjára, mert nem azt kérjük-e mindennapi imádságunkban a jó Istentől, hogy: „bocsásd meg a mi vétkeinket” s nem azt ígérjük-e: „miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek”.

A megbocsátás – főleg szociális vonatkozásban – éppen nem a gyengeség jele, sőt ellenkezőleg a társas-szellem erősségének kifejezője.

Ha valamikor, úgy a mi korunkban kell mind nyomatékossabban sürgetnünk, hogy osztályok, felekezetek, fajok, nemzetek a türelmességet és az engesztelődést tegyék jelszavukká.

A szeretetnek áldozatos tevékenységgé átolvadása végül akkor következik be, ha a mi szent vallásunk alapítójának példáját szem előtt tartva: *gondolatban és érzületben azonosítjuk magunkat felebarátainkkal*, ha minden emberben felismerjük az értéket, ha nem is életünket, de cselekvésünket, készek vagyunk mások javára feláldozni.

Íme: *a szeretetnek ez a kifinomítása* magunkban és másokban az a második nagy feladat, melynek terhe a mai fiatalság vállaira nehezedik.

Turati, a fascista párt főtitkára pár héttel ezelőtt Rómában tartott beszéde során kifejtette, hogy a fascizmus a hazafiság vallása s hogy nem fascista az, aki a maga előnyét előbbre helyezi hazája érdekénél. Teljes mértékben osztom e felfogást azzal a módosítással, hogy a katolicizmus az emberiség vallása és hogy nem igazi katolikus az, kit nem a kölcsönös együttműködés és az áldozatos szeretet gondolata vezet.

Krisztusi meglátások ezek a szociális princípiummal, melyeknek érvényesítése szent kötelessége mindenkinek, de elsősorban Nektek, kedves fiatal barátaim, kik tudományos felkészültséggel, törhetetlen hittel, bizakodó reménnyel és szenvedélyes szeretettel hirdessétek urbi et orbi, hogy az egész társadalomnak, de különösen a mi édes Hazánknak megváltása csak úgy fog bekövetkezhetni, ha a szociális tudományok szent frigyre lépnek a kereszténység tanaival.